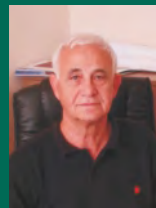

Bilješke o autorima:

mr.sc. Juraj Zelić, dipl.inž.šum.

Juraj Zelić rođen je u Trenkovu, 21. travnja 1943. godine. Gimnaziju je završio u Požezi 1961. godine, a Šumarski fakultet u Zagrebu 1966. godine. Na istom fakultetu završio je postdiplomski studij i magistrirao 1981. godine iz oblasti biotehničkih znanosti, područje šumarstva.

Radio je u Šumarskom institutu Jastrebarsko, te na području Šumskog gospodarstva Požega i sadašnje Uprave šuma Podružnica Požega kao šumarski stručnjak i rukovoditelj niza šumarskih djelatnosti, a sada je u mirovini.

Osim stručnim operativnim radom, bavi se stručnim i znanstvenim istraživanjima. Objavio je preko dvadeset znanstvenih radova s područja biotehničkih znanosti i šumarstva. Član je strukovnih, humanitarnih, kulturnih, društvenih, religijskih i drugih udruga.

Za aktivno sudjelovanje u struci i društvu dobitnik je niza strukovnih i društvenih priznanja, a za zasluge u Domovinskom ratu odlikovan je Redom hrvatskog trolista i Spomenicom domovinskog rata.

mr.sc. Tomislav Crnjac, dr.vet.med.

Tomislav Crnjac rođen je 21.02.1950.godine u D. Britvici, općina Široki Brijeg (BiH). U Bektež, općinu Kutjevo, doselio se 1958. god. gdje je završio osnovnu školu. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Zagrebu, gdje je 1974. god. i diplomirao na Veterinarskom fakultetu.

Najveći dio radnog vijeka (32 god) proveo je u kombinatu u Kutjevu (Kutjevo d.d.) kao rukovoditelj u kooperaciji. Sada je na funkciji ravnatelja Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije.

Tokom svog radnog vijeka usavršavao se (seminari, stručne edukacije) iz područja veterinarstva, poljoprivrede i ekonomije (managmenta). Na Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku završio je poslijediplomski studij iz zaštite prirode i lovstva, te je 1998. god. magistrirao iz područja biotehničkih znanosti. Polaznik je i poslijediplomskog studija »Organizacija i managment« na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

U slobodno vrijeme bavi se planinarenjem i fotografiranjem motiva iz prirode.

ISBN: 978-953-55926-1-7

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac PRIRODNE VRIJEDNOSTI POŽEŠKO - SLAVONSKE ŽUPANIJE

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac PRIRODNE VRIJEDNOSTI POŽEŠKO - SLAVONSKE ŽUPANIJE

1210. - 2010.

800. GODINA POŽEŠKO - SLAVONSKE ŽUPANIJE

TZ Požeško-slav. županije

Županijska 7
34000 Požega
tel: 385 (0)34 / 290-177
tel/fax: 385 (0)34 / 290-226
e-mail: kontakt@tzpps.hr
www.tzpps.hr

TZ grada Požege

Trg Sv. Trojstva 1
34000 Požega
tel: 385 (0)34 / 274-900
fax: 385 (0)34 / 274-901
e-mail: tz-pozega@po.t-com.hr
www.pozega-tz.hr

TZ grada Lipika

Marije Terezije 27
34 551 Lipik
tel: 385 (0)34 / 421 800
tel: 385 (0)98 / 884-090
fax: 385 (0)34 / 421-031
www.lipik.hr

TZ grada Kutjeva

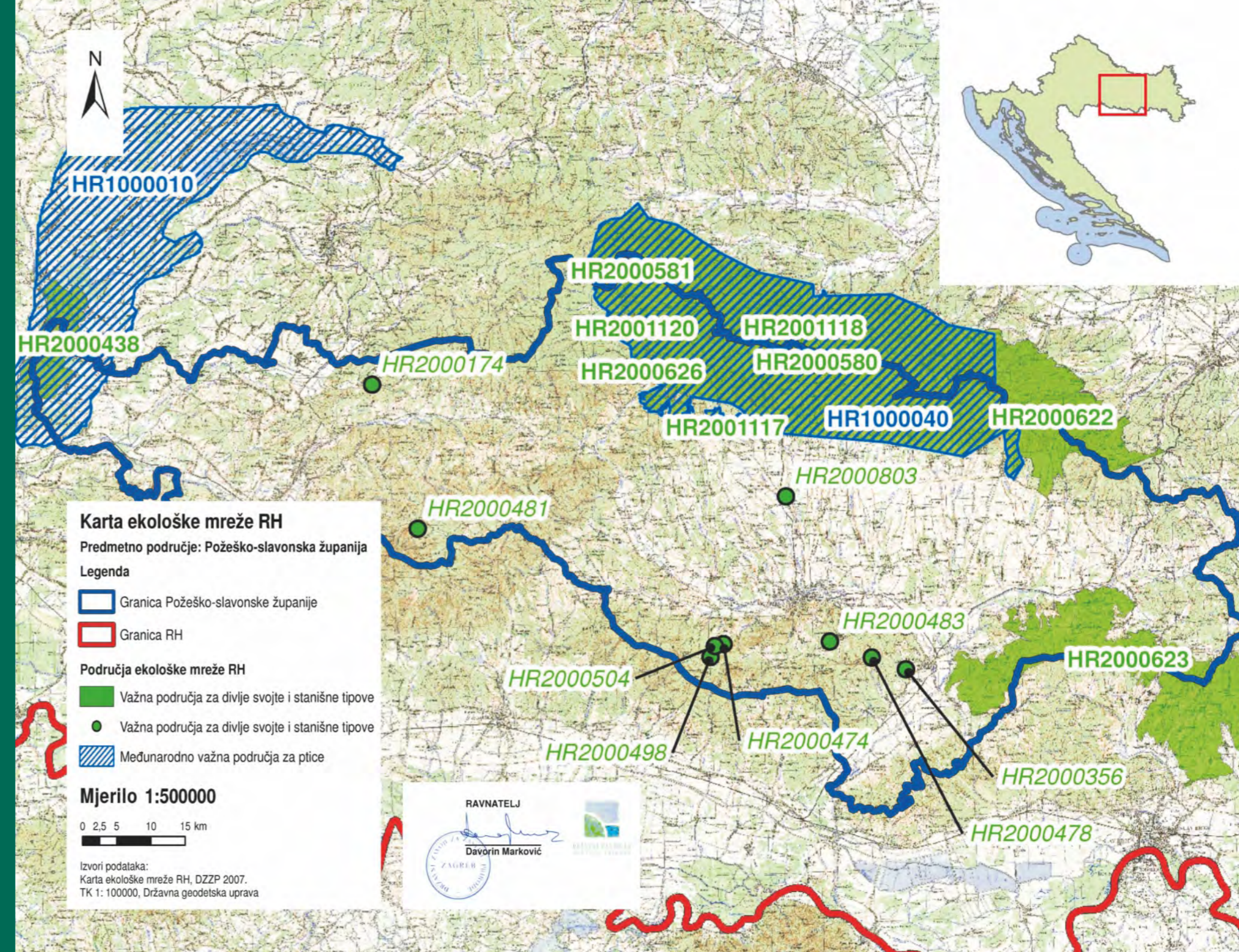
Republike Hrvatske 77
34340 Kutjevo
tel: 385 (0)34 / 315-008
fax: 385 (0)34 / 255-093
www.tz-kutjevo.com

TZ općine Velika

Trg bana J. Jelačića 74
34330 Velika
tel: 385 (0)34 / 233 033
tel: 385 (0)91 / 78 36 238
fax: 385 (0)34 / 313 033
www.opcina-velika.hr

TZ grada Pakraca

Trg Bana J. Jelačića 18
34550 Pakrac
tel: 385 (0)34 / 411-454
tel: 385 (0)98 / 98-29-214
e-mail: tz.pakrac@gmail.com
www.tz-pakrac.hr

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac

PRIRODNE VRIJEDNOSTI
POŽEŠKO - SLAVONSKE ŽUPANIJE

Nakladnik
Javna ustanova za upravljanje zaštićenim
područjem Požeško-slavonske županije

Za nakladnika
mr.sc. Tomislav Crnjac, dr. vet. med.

Autori
mr.sc. Juraj Zelić, dipl.inž.šum.
mr.sc. Tomislav Crnjac, dr.vet.med.

Uredništvo
mr.sc. Tomislav Crnjac, dr.vet.med.
mr. sc. Juraj Zelić dipl.inž.šum.
Marijana Grizelj-Paulić upr.prav.
Mladenko Soldo, dipl. inž.građ.

Recenzenti
dr.sc. Ivica Samardić dipl.inž.šum.
Goran Radonić dipl.inž.geol.
Mirko Tomašević, prof.
Ivica Fliszar, dipl.inž.šum.

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak
Zlatko Burivoda, dipl.inž.

Karte:
Državni zavod za zaštitu prirode

Lektor
Ivica Tomić, dipl.inž.šum.

Korektor
Marijana Grizelj-Paulić upr.prav.

Fotografije
mr.sc. Juraj Zelić, mr.sc. Tomislav Crnjac, Zlatko Burivoda, Predrag Livak,
Mario Ugarković, Željko Hiršman, Davor Krakar, arhiva Kutjevo d.d., arhiva
HŠD podružnica Požega, arhiva PP „Papuk“

Tisak
Tiskara Reprint d.o.o., Zagreb

ISBN: 978-953-55926-1-7

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac

PRIRODNE VRIJEDNOSTI
POŽEŠKO - SLAVONSKE ŽUPANIJE

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim
područjem Požeško-slavonske županije

Požega, 2010.

SADRŽAJ:

Predgovor	07
Uvod	09
Osnovne značajke Požeško-slavonske županije	10
Park prirode Papuk	16
Sovsko jezero - značajni krajobraz	26
Požeška gora - značajni krajobraz	34
Park u Lipiku - spomenik parkovne arhitekture	56
Park u Kutjevu - spomenik parkovne arhitekture	68
Park u Trenkovu - spomenik parkovne arhitekture	82
Nacionalna ekološka mreža	98
Potencijalna područja velike krajobrazne vrijednosti	118

PREDGOVOR

Zaštita prirode i prirodnih vrijednosti nekog područja jedno je od najvažnijih globalnih pitanja i kao takvo glavni uvjet za osiguravanje kvalitetnog dugoročnog razvoja. Požeško-slavonska županija, svjesna svojih prirodnih kao i kulturnih znamenitosti, svojim strateškim dokumentima ističe potrebu njihovog korištenja te valoriziranja turističkom ponudom.

Iako po svojoj površini spada među manje u Hrvatskoj te nema veliki broj zaštićenih lokaliteta, naša županija ima veliku površinu pod zaštitom, oko 31.000 ha, što čini 17 % ukupne površine. Najveći dio, dakako, otpada na Park prirode Papuk koji se nalazi s 55% površine na našoj županiji. Bioraznolikost svojiti i staništa Požeško-slavonske županije vrlo je značajna, zahvaljujući prije svega gorju koje okružuje Požešku kotlinu s panonsko-kontinentalnom klimom.

Izvorna i dobro očuvana priroda dobila je svoje mjesto i u prostornim planovima, kako županije tako gradova i općina. Sve to otvara mogućnost za razvoj, prije svega ruralnog područja. Kao dokaz posebne vrijednosti velik broj lokaliteta u našoj županiji uvršten je u nacionalnu ekološku mrežu te su predviđeni za europsku mrežu NATURA-2000.

Jedan dio istraživanja je proveden, uglavnom na području Parka prirode Papuk, dok se ostala istraživanja tek trebaju provoditi putem županijske Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjem uz suradnju znanstvenih institucija i Državnog zavoda za zaštitu prirode. I ova bi publikacija trebala potaknuti sve one koji, prije svega kao volonteri, žele sudjelovati u istraživanju prirodnih vrijednosti u svom okruženju.

Županija će u okviru svojih mogućnosti poticati sve aktivnosti koje su vezane za promicanje i istraživanje prirodnih vrijednosti. Osim promicanja glasa o ljepotama Požeško-slavonske županije, prezentacija prirodne baštine važna je i zbog poticanja posjetitelja na posebne duhovne doživljaje što ih stvaraju lijepi krajolici te želje za direktnim dodirima s prirodnim vrednotama. Prigodom 800. godišnjice naše županije želimo da i ova publikacija pomogne čitatelju da spozna sve prirodne ljepote ovoga kraja, naše lijepe domovine Hrvatske.

U današnje vrijeme globalizacije i otuđenja čovjeka, „zahvaljujući“ automobilu, računalu i drugim pomagalima, potreba za iskonom prirodom je nužnija nego ikad. Stoga ova knjiga ima za cilj, u svom skromnom nastojanju, ukazati svim ljubiteljima prirode i onima koji će to tek postati, na sve blagodati koje pružaju zaštićena područja Požeško-slavonske županije.

Čitateljima želimo da što više ugodnih i lijepih trenutaka provedu u zaštićenim područjima naše županije koji su u ovoj knjizi navedeni.

Župan Požeško-slavonske županije
Marijan Aladrović, dipl.ing.šum.

UVOD

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije osnovana je 14. ožujka 2008. godine temeljem odluke Županijske skupštine, a radom je počela 1. siječnja 2009. god. Na osnovu Zakona o zaštiti prirode Ustanova obavlja djelatnost zaštite, održavanja i promicanja zaštićenih prirodnih vrijednosti Požeško-slavonske županije, u cilju zaštite i očuvanja izvornosti prirode, osiguravanja neometanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korištenja prirodnih dobara, te nadzire provođenje uvjeta i mjera zaštite prirode na zaštićenim područjima kojima upravlja. Na području naše županije nalazi se nešto više od polovice površine Parka prirode Papuk, Sovsko jezero kao značajni krajobraz, (biser prirodne ljepote Dilj-gore, koji je inspirirao i Dragutina Tadijanovića da nam ostavi u naslijeđe svoje lijepe pjesme, a neke su upravo na tom mjestu i napisane), Požeška gora -vinogorje kao značajni krajobraz (preventivna zaštita) tek će doživjeti svoju valorizaciju kao prirodna vrijednost s bogatom kulturno-povijesnom tradicijom. U našoj županiji su tri iznimno vrijedna spomenika parkovne arhitekture koja čekaju svoju obnovu, da vrate svoju slavu iz prve polovice 20. stoljeća: park u Lipiku kod lječilišnog kompleksa (bio najveći i najljepši u Slavoniji), park u Trenkovu te park u Kutjevu. Uredbom Vlade Republike Hrvatske ("NN" 109/07) proglašena je Nacionalna ekološka mreža u koju je ušlo 13 lokaliteta s područja naše županije. Svi lokaliteti su predloženi na osnovi dviju direktiva Europske unije "Direktive o pticama" i "Direktive o staništima" te relevantnim znanstvenim spoznajama istraživača i Državnog zavoda za zaštitu prirode.

Ova knjiga predstavlja sva zaštićena područja u Požeško-slavonskoj županiji i ima cilj upoznati što širi krug ljudi s prirodnim vrijednostima naše županije. Namijenjena je informiranju i edukaciji učenika, članova planinarskih i lovačkih udruga, svih ljubitelja prirode, a posebno turistima koji posjećuju našu županiju. Dakle ona ima informativno, edukativno i gospodarsko značenje, te je stoga turističke zajednice trebaju koristiti u svojim planovima razvoja turističkih destinacija na kojima se zaštićene prirodne vrijednosti i nalaze.

Kako je 2010. godina proglašena "Međunarodnom godinom biološke raznolikosti" neka i ova naša publikacija bude skroman doprinos općim svjetskim nastojanjima da se zaustavi globalni trend izumiranja biljnih i životinjskih vrsta koji prijete, ne samo prirodnom okruženju, nego i ljudskoj populaciji. Život na zemlji ovisi o vrstama, ekosustavima i prirodnim resursima. Ljudi su dio bogate prirodne raznolikosti i jedini imaju moć zaštititi je ili uništiti.

Nadamo se da ćemo vas ovom publikacijom potaknuti da u tom duhu djelujete, a sad je upravo vrijeme za to ("Međunarodna godina biološke raznolikosti"), te vam barem donekle približiti sve ljepote i posebnosti Požeško-slavonske županije.

OSNOVNE ZNAČAJKE POŽEŠKO-SLAVONSKE ŽUPANIJE

POLOŽAJ POŽEŠKO-SLAVONSKE ŽUPANIJE

Požeško-slavonska županija nalazi se na sjeveroistočnom dijelu Republike Hrvatske. Prema prirodno-geografskoj regionalizaciji pripada panonskoj megaregiji i to Slavskom gromadnom gorju, te svojim zapadnim dijelom zavali sjeverozapadne Hrvatske.

POVRŠINA, STANOVNIŠTVO I NASELJENOST

S površinom 1.815 četvornih kilometara ili 3,21% od kopnene površine Hrvatske i nešto više od 85.800 stanovnika, Požeško-slavonska župa-nija ubraja se u red manjih županija u Republici Hrvatskoj. Riječ je o županiji koja razbija uobičajenu predodžbu o ravnoj Slavoniji, budući da se ovdje na relativno malom prostoru, uz ravnice s plodnim njivama, nalaze i planine i gore čija podnožja, pak, krase nadaleko poznati vinogradi, dok su viši dijelovi uglavnom pod šumom. Požeško-slavonska županija sastoji se od dvije prostorno odvojene cjeline: Požeške kotline te pakračko - lipičkog kraja.

U strukturi ukupnih površina najviše su zastupljene **poljoprivredne površine**, sa **49,30%**, od čega obradivim površinama pripada 43,13%. **Šumsko zemljište** zauzima **45,26%**, a **5,44%** neplodno zemljište. **Vodne površine** na području Županije zauzimaju 27,54 km² odnosno 1,52% njene površine.

Prema Zakonu o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj

Požeško-slavonska županija obuhvaća 5 općina i 5 gradova.

Prema službenim statističkim podacima i popisu stanovništva iz 2001. godine, na njenom području živi 85.831 stanovnika, a prosječna naseljenost iznosi 47 stanovnika po kvadratnom kilometru.

GEOLOŠKE ZNAČAJKE I RELJEF

Današnje osobine prirodne osnove područja Županije plod su složene geološke i fizičkogeografske evolucije prostora. U skladu s tim snažno je izražena njegova prirodna diferenciranost, definirana kompleksnim geološkim sastavom i tektonskom strukturom, izraženom reljefnom dinamikom (hipsometrija, rasčlanjenost, nagibi, orografska struktura, specifična geomorfogeneza i evolucija), klimatskim posebnostima, bogatstvom voda tekućica te raznovrsnosti biljnog pokrova i pedološkog sastava.

U fizičkogeografskom smislu Županija je dio megaregije Panonskog bazena. Predstavlja složeni dio makroregije Slavenskog gromadnog gorja, svojstvene gorsko - zavalskim reljefom. Sama Požeška zavalu u svoje granice uključuje prigorja Psunja, Papuka i Krndije, te podgorja Požeške gore i Dilj-gore. Gorske strukture, hrptovi i masivi su složene rasjedne morfostrukture u čijem sastavu dominiraju magmatske (graniti i amfiboliti), metamorfne (gnajsi i kristalasti škriljevci) i sedimentne stijene (dolomiti, vapnenci, pješčenjaci), predpaleozojske, paleozojske, mezozojske i tercijarne starosti. U strukturnom smislu stijenski kompleksi borani su u paleozoiku, mezozoiku i starijem tercijaru da bi tijekom neogena i kvartara bili izdignuti i znatnim dijelom ekshumirani (Psunj, Papuk i

Krndija).

Egzogeomorfološkim modeliranjem gorske strukture su poprimile svojstva sredogorskih hrptova i masiva (461-985 m). Erozijskim i padinskim procesima gore su raščlanjene na brojne kose i doline. Gorske kose se u pravilu vežu za izražene centralne grebene. Kako je već navedeno, područje Požeške zavale reljefno oblikuju gorski masivi, prigorja i podgorja te središnji nizinsko-brežuljkasti prostor.

Reljefno je najmarkantniji okolni gorski masiv s planinama različitog smjera pružanja, koje gotovo sa svih strana zatvaraju kotlinu. Sjeverozapadni dio masiva sa Psunjem, Papukom, i Krndijom, nadmorske visine najviših vrhova 984 m, 953 m i 792 m, viši je te širi i raščlanjeniji od jugoistočnog dijela masiva s Požeškom gorom i Dilj-gorom, čije najviše nadmorske visine iznose 616 m i 459 m. Sjeverni masiv ima u ovom dijelu Slavonije i funkciju vododjelnice tekućica prema Savi i Dravi kao glavnim rijekama, koje teku nizinskom Posavinom i Podravinom. Gorski sklop prostorno određuje oblik i veličinu zavale. Gorski masiv prelazi s unutrašnje strane zavale u padinsko osunčana prigorja, te osjenjeno, discirana i ponegdje dosta strma podgorja. Uzduž Papuka i Krndije proteže se jedinstvena, dosta uska prigorska zona u okviru koje su posebno prirodno privlačni velički i kutjevački kraj. Prigorja i podgorja Psunja su mnogo izrazitija. Nadalje, izrazitije je podgorje Požeške gore nego Dilj-gore. Prigorja su bolje obradiva i veće gospodarske vrijednosti te jače naseljena od podgorja. Središnji prostor je reljefno manjim dijelom ravan, a većinom valovit, s većim i manjim brežuljcima. Uglavnom su svi brežuljci položeni u smjeru sjever-jug. Zavala

ima naglašeno izduženi ovalni oblik u smjeru zapad istok. Dužina joj je oko 40 km, a širina od 15 do 20 km. Sva je nagnuta prema jugu, što očito pokazuje nadmorske visine brojnih naselja. U središnjem dijelu kotline nadmorska visina kreće se od 150-200 m, a najniža je uz rijeku Orjavu. Kotlina je orljavačkim prodoljem, kojim teče rijeka Orjava, nizinski otvorena samo prema jugu (prema Posavini i rijeci Savi). U Pakračko-Lipičkom kraju ocrta se reljef Psunja, Pakračke gore te doline Pakre i Ilove.

Veća vlažnost gorskog okvira utjecala je na razvoj relativno guste mreže površinskih vodotoka koji gravitiraju prema hidrološkim osima - Orljavi, Londži i Pakri. One su ujedno i mjesni erozijski bazisi. Svi vodotoci pripadaju porječju Save i karektirizira ih kišno-snežni vodni režim. Reljef, litološki sastav i klima bitno su utjecali i na razvoj prirodnog vegetacijskog pokrova i vrste tala. Gore su prostori kitnjakovih, jelovih i bukovih šuma sa primjesom graba, javora, cera i hrasta sladuna, a u nizinskim dijelovima prostiru se šume hrasta lužnjaka, johe, topole i vrbe. Prigorski i podgorski dijelovi zavala obilježeni su razvojem lesiviranih (ispranih) i pseudoglejnih tala, dok su naplavne ravni u dolinama vodotoka svojstvene močvarnim glejnim i aluvijalnim tlima. Treba reći da su dijelovi prigorja i podgorja, te Dilj-gora, obilježeni razvojem smeđih tala na laporima, rendzinama te lesiviranim i pseudoglejnim tlom.

Navedene geoekološke datosti bitno su odredile okvire društveno-gospodarske evolucije prostora i njegovu valorizaciju od najstarijih vremena pa do danas. U skladu s tim tekao je i razvoj naselja i naseljenosti. Najvredniji su dijelovi pri tome nesumnjivo

područja prigorja i podgorja, koja istodobno reljefno definiraju prostorne okvire zavale. U pravilu reljefno zaravnjeni, litološki i pedološki pogodniji (les ili prapor i bonitetno vrednija lesivirana tla), klimatski pogodniji i vodom bogatiji te vegetacijski primjereniji dijelovi dna zavale i nekih prostranijih dolina (Orljave, Londže, Pakre) su područja najveće geokološke vrijednosti što je izraženo u odgovarajućoj društveno-gospodarskoj valorizaciji Požeško-slavonske županije.

KLIMATSKA OBILJEŽJA

Odlike klimatskih prilika područja Požeško-slav. županije uvjetovane su odlikama opće cirkulacije atmosfere u umjerenim širinama te prirodnim položajem. Dominira umjereno kontinentalna klima na koju veoma jak modifikacijski utjecaj ima reljef i nadmorska visina. Jasno se uočava u klimatskim različitostima gorskog okvira i zavale. Gore se ističu kao hladniji (-2°C do 4°C u siječnju, od 18°C do 20°C u srpnju) i vlažniji (godišnje više od 1000 mm padalina) "otoci", dok su zavala i okolni niži prostori na zapadu relativno pogodniji (-2°C do -1°C u siječnju i iznad 20°C u srpnju).

Temperatura zraka

Prosječna godišnja temperatura iznosi $10,5^{\circ}\text{C}$, a vlažnost zraka 82,10%. U prosjeku najtopliji mjesec je srpanj, s prosječnom temperaturom zraka $20,5^{\circ}\text{C}$, a najhladniji siječanj s temperaturom $1,1^{\circ}\text{C}$. Srednja godišnja amplituda iznosi $21,6^{\circ}\text{C}$, a apsolutna amplituda $65,8^{\circ}\text{C}$ (39°C , $-26,8^{\circ}\text{C}$).

Oborine

U Požeškoj kotlini oborine obilježava postojanje primarnog i sekundarnog

maksimuma koji se javljaju u lipnju i srpnju s 90 do 100 mm te u studenom sa 70 mm oborina. Minimum se javlja u veljači i iznosi 40 do 50 mm. Ovo ukazuje na prisutnost kontinentalnih i maritimnih svojstava klime (veće količine oborina značajke su za maritmu klimu, dok se kontinentalna klima odlikuje velikim količinama oborine u toplijem dijelu godine).

Vjetar

Smjer vjetra uvjetovan je općim strujanjem atmosfere širih razmjera i lokalnim faktorima, prije svega orografijom. S obzirom na smjer strujanja vjetrova, u svim sezonama prevladava strujanje sa zapada, što je posljedica prevladavajućeg zapadnog strujanja u umjerenim geografskim širinama, ali kanaliziranog pružanjem kotline u smjeru zapad istok. U godini prosječno oko četvrtina svih vjetrova ($261,30/00$) puše iz zapadnog smjera. Zapadnjak je najučestaliji ljeti ($300,80/00$), a tek nešto rjeđi zimi ($229,20/00$), kada je malo zastupljeniji vjetar iz sjevernog kvadranta ($182,60/00$). Tišine su vrlo rijetke, a najčešće su zimi ($5,70/00$).

Jačine vjetra po smjerovima se vrlo malo razlikuju. Srednja godišnja jačina vjetra bez obzira na smjer je 1,4 Beauforta. Tek nešto većom jačinom prosječno puše sjevernjak (1,6 Beauforta), a vjetar iz sjeverozapadnog smjera najmanje je jačine (1,2 B). Na prigorskom i podgorskom području vjetrovi su općenito intenzivniji negoli na nižim područjima. Vjetar je prosječno najjači u proljeće (1,5 B), ali su općenito razlike u jačini vjetra po sezonama minimalne (1,3-1,5 B). U svim sezonama sjeverni je vjetar najjači (1,5-1,77 B). U proljeće jednakom jačinom (1,7 B) pušu sjeveroistočni i istočni vjetar. Zimi je najslabiji istočnjak, a u

ostalim sezonama jugozapadnjak.

HIDROGRAFSKA OBILJEŽJA

Požeško-slavonska županija prema teritorijalnim osnovama za upravljanje vodama ustrojstvu vodnog gospodarstva pripada vodnom području sliva rijeke Save. Slivna područja su: sliv rijeke Orljave te sliv "Ilova Pakra".

Površina sliva rijeke Orljave iznosi 1580 km^2 na ušću u rijeku Savu te 745 km^2 na ušću rijeke Londže. Dužina rijeke Orljave iznosi 86 km a rijeka Londža ima slivnu površinu 481 km^2 . Sliv rijeke Orljave se nalazi u Požeškoj kotlini koju zatvaraju Papuk, Krndija, Dilj gora, Požeška gora, Pšunj i Ravna gora. Najviša kota sliva iznosi 987 m n.v. Dužina hidrografske mreže iznosi 570 km (vodotoci duži od 3 km) a kanalska mreža svih kategorija dugačka je 306 km ili $4,8\text{ km/km}^2$. Značajni pritoci na rijeci Orljavi su: Vetovka, Kaptolka, Veličanka, Emovački potok, Sestarci, Trnovac, Brzaja, Oljasi, Orljavica i Vučjak, a na vodotoku Londži: Vrbova, Kutjevačka rika, Lončarski potok, Krajna, Pačica, Rosinac, Skocijanovac, Pakra, Ilova i drugi.

Posebni vodni resursi

U posebne vodne resurse spadaju mineralno-termalne vode na području Grada Lipika i općine Velika. Termalni izvori mineralno-termalnih voda nalaze se u Lipiku gdje se nalazi Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju te u Velikoj gdje se nalazi kupalište s otvorenim bazenima.

BILJNI POKROV

Požeška kotlina je posebno područje u Republici Hrvatskoj s obzirom na bogatstvo i raznolikost prirodne baštine.

Svaka biljna i životinjska vrsta je dragocjenost ovoga prostora. Osnovne reljefne osobine prostora Županije odredile su i osnovne tipove vegetacijskog pokrova ovoga prostora. Dvije osnovne geomorfološke cjeline oblikovale su i dva osnovna tipa vegetacijskog pokrova - brdski i nizinski. Brdski vegetacijski pokrov čine uglavnom šume hrasta kitnjaka i lužnjaka, graba, gorskog javora, jasena, cera te šume brdske bukve i šume bukve i jele. Floru Hrvatske čini oko 5347 (Nikolić i Topić) vrsta, u Slavoniji i Baranji zabilježeno je oko 1950 vrsta, u **Požeškoj kotlini nalazi se čak 1588** (Tomaš, 2006.) vrsta, što čini oko petine sveukupne flore RH.

ŽIVOTINJSKE ZAJEDNICE

Različiti biotopi na prostoru Požeško-slavonske županije pogodovali su razvoju raznolike i brojne faune. S obzirom na zoogenetski položaj Slavonije ovdje obitavaju poznate srednjoeuropske životinjske vrste. Fauna prvenstveno obitava u relativno sačuvanim biološkim cjelinama kao što je Papuk, Pšunj, Požeška gora, Krndija i Dilj gora. Ornitofaunu nizinskog dijela, odnosno ribnjaka Poljana i drugih manjih ribnjaka na području Županije čine mnogobrojne vrste ptica (gnjurac, čaplje, divlje patke, divlje guske, čigre, trstenjaci, šljuke i dr.). Brojni predstavnici ornitofaune odlaze u vrijeme zime, te u jesen i proljeće. Među rijetkim vrstama javljaju se jastreb, kobac, lunja crvenkasta, štekavac, sokol, a po seoskim područjima rode. U brdskim i nizinskim dijelovima obitavaju i dupljašice i gnjezdarice, kao što su žune, djetlići, sjenice, kraljići, zebe, ševe, svračci, muharice, drozdovi, grmuše i dr. Od ptica grabljivica na cijelom području nalazi se, između ostalih,

jastreb, svraka, škanjac, te kao vrlo korisne sove (sova šumska, sova močvarica i čuk).

Od sisavaca na ovom području obitavaju gotovo svi predstavnici srednjoeuropske faune. Po suhim šumama obitavaju jež, krtica, rovka, šišmiš, hrčak, lasica, vjeverica, voluharice i dr. U postojećim lovištima uzgaja se krupna divljač kao glavna vrsta divljači (jelen obični, jelen lopatar, srna obična, divlja svinja i muflon) srednje do pojedinačno visoke trofejne vrijednosti, te zdrava i otporna sitna divljač, kao glavna vrsta divljači (zec, fazan, trčka, prepelica). Osim uzgoja navedene krupne i sitne divljači na prostoru Županije obitavaju i ostale vrste divljači, kao što su: lisica, kuna zlatica, obični jazavac, divlji golub, divlja mačka i dr. Među brojnim predstavnicima europske faune u brdskim i nizinskim dijelovima izdvaja se fauna vodozemaca (zelena žaba, gatalinka, vodenjak, šareni daždevnjak i dr.) i gmazova (barske kornjače, gušterice, sljepići, te zmiје bjelouška, riđovka i dr.).

Zaštićene prirodne vrijednosti Požeško-slavonske županije

KATEGORIJA	POVRŠINA (ha)	GODINA PROGLAŠENJA
A) PARK PRIRODE		
Papuk, dio (55% površine PP Papuk se nalazi na području Požeško-slavonske županije)	19.570,00 (uk. površina 35.064,00)	1999.
B) ZNAČAJNI KRAJOBRAZ		
Sovsko jezero	68,50	1989.
Požeška gora (preventivna zaštita)	396,85	2009.
C) SPOMENIK PARKOVNE ARHITEKTURE		
Park kod Spec. bolnice za medic. rehabilitaciju u Lipiku	10,00	1965.
Park kod dvorca u Kutjevu	1,70	1967.
Park kod dvorca u Trenkovu	5,20	1964.
D) NACIONALNA EKOLOŠKA MREŽA (Ribnjaci Poljana, Šume na Krndiji, Šuma na Dilj gori, Livade na južnim padinama Papuka, te točkasta područja na Požeškoj gori)	11.115,00	
UKUPNO:	31.167,25	

PARK PRIRODE PAPUK

ZNAČAJKE PARKA PRIRODE PAPUK

- površina 336 km²
- područje Požeško-slavonske i Virovitičko-podravske županije
- proglašen je zaštićenim područjem 23. travnja 1999. godine odlukom Hrvatskog državnog sabora, a 16. rujna 1999. Vlada Republike Hrvatske osnovala je Javnu ustanovu za upravljanje Parkom prirode Papuk
- brdsko-planinsko područje Slavonije, iznimne geološke i biološke raznolikosti, s vrijednom kulturno-povijesnom baštinom
- reljefne značajke; najviši vrh Papuk (953m); ostali markantni vrhovi: Ivačka glava (913 m), Točak (887 m), Češljakovački vis (820 m), Kapavac (792 m)
- hidrološke osobitosti: potoci (Brzaja, Veličanka, Dubočanka, Kovačica), jezera (Orahovica, Jankovac, Zvečevo), prirodni termalni izvori, 28 °C (dolina potoka Dubočanke, Toplice kraj Orahovice)
- izvanredna raznolikost biljnog i životinjskog svijeta (zaštićene biljne vrste, rijetka fauna, brojne šumske zajednice)
- iznimna geološka raznolikost (litološka, kronostratigrafska, geomorfološka)
- sedam srednjovjekovnih gradova (Ružica grad, Velički grad, Kamengrad, Stari grad, Klak...)
- vrijedno arheološko nalazište iz starijeg željeznog doba (8-3. st. prije Krista) Gradci kod Kaptola

Žara

PODRUČJA POSEBNE ZAŠTITE

- geološki spomenik prirode „Rupnica“ - stupasto lučenje vulkanskih stijena
- Park-šuma Jankovac - gorska dolina, okružena stoljetnom šumom bukve, s krškim fenomenom Jankovačkog slapa
- posebni rezervat šumske vegetacije Sekulinačke planine - šuma bukve i jele stara oko 150 godina prašumskih svojstava
- spomenik prirode „Stanište tisa“ - desetak preostalih stabala te zaštićene biljne vrste
- spomenik prirode „Stari hrastovi“ - dva divovska stabla hrasta kitnjaka, stara 420 i 500 godina, najstariji su živi organizmi u Parku prirode Papuk

Geološki spomenik prirode Rupnica

GEOLOŠKI SPOMENIK PRIRODE RUPNICA

Rupnica je prvi geološki spomenik prirode u Hrvatskoj proglašen zaštićenim 1948. god. zbog izvanredno rijetke morfološke pojave vulkanskih stijena stupastog lučenja albetskog riolita. Četverostrani i šesterostrani prizmatički stupovi nastali su kao posljedica stvaranja pukotinskih sustava pri hlađenju magme na prolazu prema površini Zemlje. Stijene u Rupnici, prema mišljenju jedne skupine geoloških stručnjaka, nastale su prije 70 milijuna godina, što su pokazali uzorci stijene na kojima je izotopno određivana starost. Drugi geolozi drže da je vulkansko tijelo puno mlađe, nastalo uz procese evolucije Panonskog bazena.

Bilo kako bilo, Rupnica ostaje jedinstvena geološka pojava na hrvatskom području. Najljepši su svjetski primjeri takvih stupova na lokalitetima Giant's Causeway, na sjeveru Irske, i Vražji toranj sa 150 metarskim stupovima u Wyomingu, Sjedinjene Američke Države.

PARK-ŠUMA JANKOVAC

Jankovac, na sjevernim obroncima Papuka, na 475 metara nadmorske visine, jedna je od najljepših gorskih dolina. Bogata je hladnim izvorima i bistrim potocima, a okružena stoljetnim bukvama najvećega cjelovitog kompleksa starih šuma u Parku prirode Papuk. Zbog iznimnih prirodnih ljepota Jankovac je 1955. proglašen zaštićenom park-šumom. Na tom su području tipični fenomeni krša, ponikve promjera 10 - 40 m, izvori, špilje (grob grofa Jankovića i Maksimova špilja). Rasprskavanjem vode podno slapa Skakavac, uz pomoć sedrotvornih mahovina i alga tijekom proteklih nekoliko tisuća godina oblikovala se 30-metarska sedrena barijera. Zbog obilja vode i visine s koje se obrušava, slap pruža veličanstven prizor, jedinstven na

Jezero na Jankovcu

području Slavonije, posebice za jake zime kada se smrzava u veličanstveni ledeni stup. Glavni je prostor okupljanja svih posjetitelja i izletnika planinarski dom, pred kojim je velika livada, a tu su i dva umjetna jezera koja povezuju izvor u špilji i slap. Prvi stanovnici doline bili su staklari iz Saske, o čemu svjedoče i ostaci staklarskog groblja. Josip pl. Janković izgradio je početkom 19. stoljeća na Jankovcu lovačku kuću u koju se doselio s bečkog dvora. On je

park-šuma Jankovac

vjerojatno i prvi čovjek koji je prepoznao estetsku vrijednost ove doline. Njemu u spomen, u park-šumi Jankovac, u blizini planinarskog doma, postavljena je poučna, Grofova staza na kojoj posjetitelji mogu upoznati prirodne i kulturno-povijesne osobine ovog područja.

POSEBNI REZERVAT ŠUMSKE VEGETACIJE SEKULINAČKA PLANINA

Oko 150 godina stara šuma bukve i jele na području Gudnoge, u sastavu šumsko-gospodarske jedinice Sekulinačka planina, zaštićena je 1966. kao posebni rezervat šumske vegetacije. Na nadmorskoj visini od 740 do 820 metara, pokriva samo 8,01 hektara. Šumskih je oaza prašumskog tipa na Papuku ostalo vrlo malo pa je to područje, zbog starosti šume, iznimno važno za biološku raznolikost.

SPOMENIK PRIRODE „STARI HRASTOVI“

Stari hrastovi udaljeni su oko 400 m od županijske ceste Kamenska Voćin, sjeveroistočno od skretanja

Prašuma

prema lovačkom objektu Djedovica. Pristup je moguć brdskom stazom, koja je ostatak konjičkog puta s početka 20. stoljeća, a i izravno, strminom dugom oko 200 m, koja se okomito spušta na cestu. Visina stabala je oko 33 m, a stara su oko 420 i 500 godina. Zanimljivo je da rastu u panonskoj šumi bukve i jele, u kojoj hrastovi kitnjaci nemaju ekološki najbolje uvjete. Vjerojatno im je položaj na osunčanoj strani padine omogućio doseganje takve starosti.

SPOMENIK PRIRODE „STANIŠTE TISA“

Posljednje poznato stanište tise na Papuku u šumskom je predjelu

*Spomenik prirode
"Stari hrastovi"*

Stablo tise

Debeljak, sjeverozapadno od Zvečeva. Ovdje tise zauzimaju kompaktnu površinu oko 150 m². Uglavnom rastu kao grmovi, a tek se dva stabla izdvajaju kao više drveće. Stabla su različite starosti i uzrasta, procjenjuje se da je najmlađe staro oko 10, a najstarije oko 100 godina. Na području Papuka možemo naći brojne toponime, poput Tisovac, Tisica, Tisov potok i drugi, ali na tim lokalitetima nema više nijednog stabla tise. S obzirom na to da je riječ o izvanrednoj tehničkoj kakvoći drveta (tvrdoća, čvrstoća, elastičnost, žilavost, laka obradba, rezanje tokarenje) i njegovoj strukturi i teksturi, tisovina pripada u red najplemenitijih vrsta drva. Glavni je razlog njezina iskorištenja i nestanka iz papučkih šuma preveliko iskorištavanje u 19. i na početku 20. stoljeća.

GEOLOGIJA

Najveća i najljepša slavonska planina Papuk proglašena je zaštićenim područjem i zbog iznimne geološke raznolikosti kakvu rijetko susrećemo u Hrvatskoj. Papuk izgrađuju stijene nastale u pretpostavljenom starosnom rasponu oko 400 milijuna godina, od paleozojskoga geološkog razdoblja, naslaga iz razdoblja mezozoika i kenozoika, sve do najmlađih geoloških tvorevina, kao što su sedrene barijere, kojima proces nastajanja traje i danas na pojedinim papučkim slapovima. Osim geokronološke, na prostoru Papuka nalazimo i izvanrednu litološku raznolikost, zastupljenu brojnim varijetetima sedimentnih, magmatskih i metamorfnih stijena. Jezgru Papuka i najveći dio planine izgrađuju najstarije paleozojske stijene: različite vrste meta-

morfita, kao što su filiti, kloritski škriljavci, gnajsevi, migmatiti, granitoidne stijene, amfiboliti i mnoge druge vrste stijena. Nešto mlađe mezozojske formacije predstavljene su karbonatnim stijenama koje u vršnom dijelu Papuka zapažamo u morfološkim značajkama krša: u ponorima, vrtačama i špiljama. Kenozojsko geološko razdoblje zastupljeno je naslagama koje često sadrže i fosilne ostatke, što posebno vrijedi za stijene nastale u razdoblju od prije 16 milijuna godina, kada su Papuk i druge slavonske planine bile otoci koje su oplakivali valovi tadašnjega materijal za taloženje kilometarski debelih sedimenata u dvije riječne zavale, savskoj i dravskoj. Rezultat je to složenih geoloških odnosa na Papuku i "Panonskog mora". Završna tektonska

Polja u parku prirode Papuk

izdizanja i stalna erozija stijena slavonskih planina stvorili su ishodišni hidrogeološka pojava toplih izvora u dolini potoka Dubočanke i u području Toplice, nedaleko od Orahovice.

FLORA I VEGETACIJA

Više od 96 posto površine Parka prirode Papuk pokriveno je šumskom vegetacijom. Zbog reljefnih kontrasta, velike različitosti geološke građe te raznolikih pedoloških i klimatskih utjecaja, na području je zabilježeno čak 13 različitih tipova šume (šumskih zajednica). Do 350 m.n.v. najzastupljenije su šume hrasta kitnjaka i graba. Iznad tih visina prostire se pojas bukovich šuma koje, ovisno o geološkoj podlozi i mikroklimatskim uvjetima, rastu u nekoliko različitih šumskih zajednica. Iznad 700 m.n.v. raste panonska šuma bukve i jele. Južne padine Papuka obrastaju šume hrasta medunca i crnoga jasena. Šuma hrasta sladuna i cera zauzima vrlo male površine u jugoistočnom području Parka prirode. Najzastupljenija vrsta drveća je bukva. "Plava papučka bukva" naziv je posebna ekotipa bukovich stabala koja rastu na pojedinim

Ozimnica

područjima Papuka, a zbog uvjeta staništa imaju osebujnu plavkastu koru. Od najzanimljivijih florističkih lokaliteta ističu se travnjaci na vrhu Papuka i na Radovanačkim pašnjacima te šume hrasta medunca i crnog jasena na područjima Pliš Mališćak Turjak - Lapjak i Petrov vrh na Krndiji. Na tim lokalitetima, zbog izrazito bazične podloge, dolazi najveći broj zaštićenih, ugroženih i rijetkih biljnih vrsta. Rastu tu rijetke i ugrožene biljne vrste, poput modre sase, nježne

kockavice i uskolisnog likovca. Od ekstremno kiselih staništa treba spomenuti lokalitet Svinjarevac, na zapadnom Papuku, sa zanimljivom florom crvotočina. Najviše ugroženih i zaštićenih biljnih vrsta raste na travnjacima i drugim nešumskim površinama.

Flora Parka prirode u brojkama

Ukupan broj vrsta: 1223 vrste

(četvrtina flore Hrvatske!)

Ugrožene biljne vrste: 102 vrste

(Crveni popis ugroženih biljnih vrsta)

Zaštićene biljne vrste: 197 vrsta (Zakon o zaštiti prirode)

FAUNA

Područje Parka prirode Papuk svojim geomorfološkim, klimatskim i vegetacijskim obilježjima pruža izvrsna prirodna staništa brojnim životinjskim vrstama. Na njemu prebivaju gotovo svi predstavnici srednjoeuropske faune, a prije više od 200 godina, prema zapisima prirodoslovca Taubea, na Papuku su živjeli i medvjedi, vukovi i risovi. Danas su guste šume Papuka stanište i utočište jelenima, srnama, divljim svinjama, lisicama i kunama. Starije šume, u kojima je veći broj suhih stabala, važne su za ptice dupljašice, poput žuna i djetlića. Pretpostavlja se da je Papuk jedno od četiriju gnjezdišta patuljastog orla u Hrvatskoj. Papuk

Potočni rak

obiluje gorskim izvorima i potocima koje nastanjuje ugrožena potočna pastrva i brojna populacija potočnog raka. Na nekim vodotocima povremeno se pojavljuje i vidra. Uz potoke živi i vodenkos, neobična ptica koja roni i hoda po dnu potoka u potrazi za vodenim kukcima. Od gmazova najčešće susrećemo zidnu guštericu, zmiju Eskulapovu bjelicu, a uz vodotoke česta je bezazlena bjelouška. Brojni su i vodozemci, a osobito su zanimljivi daždevnjaci i vodenjaci, koji se razmnožavaju u gorskim jezerima i mirnijim dijelovima potoka. Šišmiši su poznati stanovnici šuma, ali i podzemlja Papuka. U ponoru Uviraljka zabilježeno je zimovanje čak 11 vrsta šišmiša, što je i najveći broj vrsta šišmiša ikad zabilježen u kojem podzemnom objektu u Hrvatskoj. Kukci su najbrojnija skupina životinja i čine

Šišmiš

oko 70 posto ukupnog broja životinjskih vrsta u Parku prirode Papuk.

Kralježnjaci Parka prirode u brojka

Sisavci: 37 vrsta (od toga 14 vrsta šišmiša)

Ptice: 86 vrsta

Ribe: 24 vrste

Gmazovi: 8 vrsta

Vodozemci: 11 vrsta

POVIJESNA BAŠTINA

Dio istinskih vrijednosti Papuka pripada i kulturnoj i povijesnoj baštini na prostoru Parka prirode. Čovjek je

Žara

naseljavao Papuk od prapovijesnih razdoblja jer mu je ta planina pružala sklonište, bila izvor hrane i ogrjeva. Dokazuju to paleolitički nalazi tabora lovaca na mamute u dolini Londže. Na tom lokalitetu pronađeni su ostaci oružja i oruđa od kvarca čiji su izvor mogle biti samo planine Psunj, Krndija i Papuk. U razdoblju neolitika gora bogata drvetom davala je materijalnu podlogu za izgradnju naselja i eventualnih utvrda, a još je važnija sirovina bila kamen. Slavonsko gorje, posebice Papuk, bilo je izvor sirovine od koje su se proizvodile kamene izrađevine, ne samo lokalno nego i na širem prostoru ovoga dijela južne Panonije. Papuk je sa 14 nalazišta najzapanjniji rub rasprostiranja klasične sopotske kulture koja je zasad najzastupljeniji neolitički fenomen ovoga prostora. U eneolitiku ili u bakreno doba na papučkom prigrorju nastaje nekoliko naselja koja svojim značenjem nadaleko nadilaze prostor

Srednjovjekovni grad "Ružica" pored Orahovce

Papuka, a planina je, sa svojim vrhovima i višim obroncima, pružala idealnu reljefnu podlogu za utvrđena visinska naselja, karakteristična za kasno brončano doba. Osim toga, u blizini su bile velike količine kvalitetnoga drveta, kako za gradnju, tako i za metaluršku proizvodnju, koja je važna u gospodarstvu toga doba. Arheološki ostaci iz razdoblja starijega željeznoga doba (halštatske kulture), prikupljeni na svjetski poznatom nalazištu kod Kopto-

Velički grad

la svakako su najvažniji elementi arheološke baštine unutar Parka prirode Papuk. Na prostoru sjeverne Hrvatske, odnosno Slavonije, fenomen halštatske kulture obilježava kulturna grupa Martijanec - Kaptol. Osnovna je značajka te kulturne grupe ukop istaknutih članova društva u velike grobne humke tumule, a u grobovima su za arheoloških istraživanja nadene keramičke posude žare i druga keramika te osobna imovina pokopanog ratnika - kacige, nazuvci, koplja, dijelovi konjske opreme i sl. Iz razdoblja antike, uz granicu Parka prirode, u Vetovu, pronađena je nadgrobna stela s natpisom s kraja 2. i početka 3. stoljeća, a u Velikoj, na lokalitetu Kruge, otkrivena je veća villa

rustica iz 4. stoljeća. Niz arheoloških nalaza na Papuku svjedoči o velikoj važnosti ovog prostora u srednjem vijeku, posebno kao granične zone prema nadirućoj turskoj opasnosti. Zbog toga je na Papuku i okolnim gorama iznimno velik broj manjih ili većih srednjovjekovnih utvrda iz različitih razdoblja. Ti "stari gradovi", kojih na Papuku ima sedam, osim što su povijesni spomenici, nerazdvojiva su sastavnica krajolika. Nedaleko od mjesta Orahovice najočuvaniji su i najljepši stari utvrđeni gradovi u Slavoniji. U planini povrh grada Ružice nalaze se ostaci Staroga grada, a iznad sela Slatinskog Drenovca ostaci staroga drenovačkoga grada - Klaka. U blizini naselja Kamenskog Vučjaka utvrđeni je grad Kamengrad, a sjeverno od današnjeg naselja Velike, na južnom završetku brda Lapjaka, ruševine su manjega tvrdoga grada - Veličkoga grada. U blizini je i razmjerno slabo sačuvan Stražemanski grad te Pogana gradina kod sela Doljanovaca. Svi su nabrojani srednjovjekovni gradovi na području Parka prirode Papuk, a u neposrednoj su blizini i druge vrijedne povijesne građevine: voćinski Stari grad, arheološko nalazište Rudine (benediktinska opatija sv. Mihovila), kaštel u Kaptolu, cistercitska opatija sv. Marije u Kutjevu i manastir sv. Nikole kod Orahovice.

SOVSKO JEZERO smješteno je sjeverno od Slavonskog Broda, ispod kote Degman (461 m), na nadmorskoj visini 430 m,

jugozapadno od sela Sovski Dol, jugoistočno od sela Ruševo.

Predstavlja jedinstven primjerak prirodnog jezera na Dilj-gori, brdsko - brežuljkastom području kontinentalnog dijela Hrvatske. Pretpostavlja se da je jezero ostatak Panonskog mora, takozvano gorsko oko ili „modro oko“. Ima vlastiti izvor vode, kao posljedicu

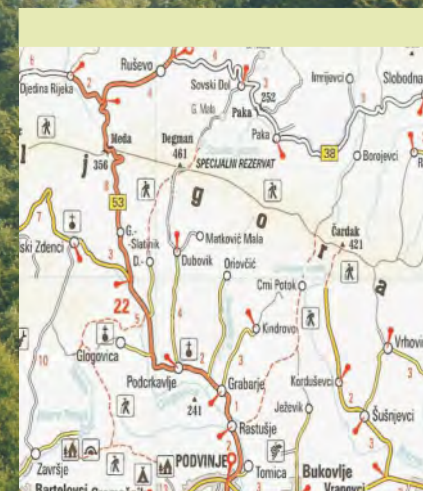
Fosili badena

geomorfoloških aktivnosti u prošlosti. Dubina jezera je u središnjem dijelu od 8 do 10 m. Površina jezera je oko 3600 m², a oscilira prema godišnjim dobima, odnosno dotoku površinskih voda i kaptiranih okolnih izvorišta. Zbog doticanja površinskih voda s okolnog brda i donošenja čestica tla i kršja, dno jezera se zamuljava te ono postaje pliće. Potrebno je povremeno čišćenje.

Geološku podlogu čine miocensko-oligocenski klastiti i vapnenci te miocenski klastiti i vapnenci tortona. Stijene su po sastavu pješćenjaci, vapneni i glinasti lapori, lesne naslage i pjeskovite gline s uslojenim sedimentima iz mlađeg neogena s brojnim fosilima školjaka i morskih organizama. Na mjestima gdje je voda plića raste vodeno bilje: obični sit (*Juncus effusus*), obični žabočun (*Alisma plantago aquatica*), žuta perunika (*Iris pseudo-*

corus). Na strmijoj jugozapadnoj obali, s dubljom vodom, rastu uglavnom rogoz (*Typha latifolia*) i trstika (*Phragmites communis*). Specifična vegetacija jezerskih voda raste na dnu jezera. Zbog biološke i botaničke zanimljivosti, važno je spomenuti podvodno bilje iz biljne zajednice raščike i mrijesnika. Iz dubine bilje izbija na površinu vode tvoreći šareni sag u kojem se uočavaju

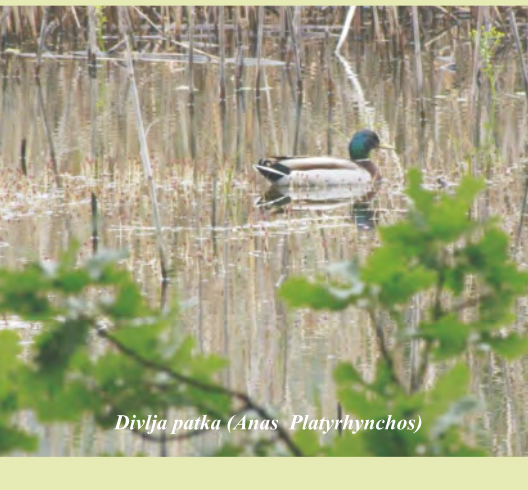
mrijesnjak (*Potamogeton crispinodosus*), raščika (*Cerato-phitta demerosum*), vodeni žabljak (*Ranunculus fluitans*), mješinarak-mesožderka (*Urticularia vulgaris*), žabogriz (*Hydrocharis morsu-sranae*), krocanj (*Myriophyllum spicatum*)...

Na površini vode pliva obična leća (*Lemna minor*), brazdasta leća (*Lemna trisulca*), vodena paprat

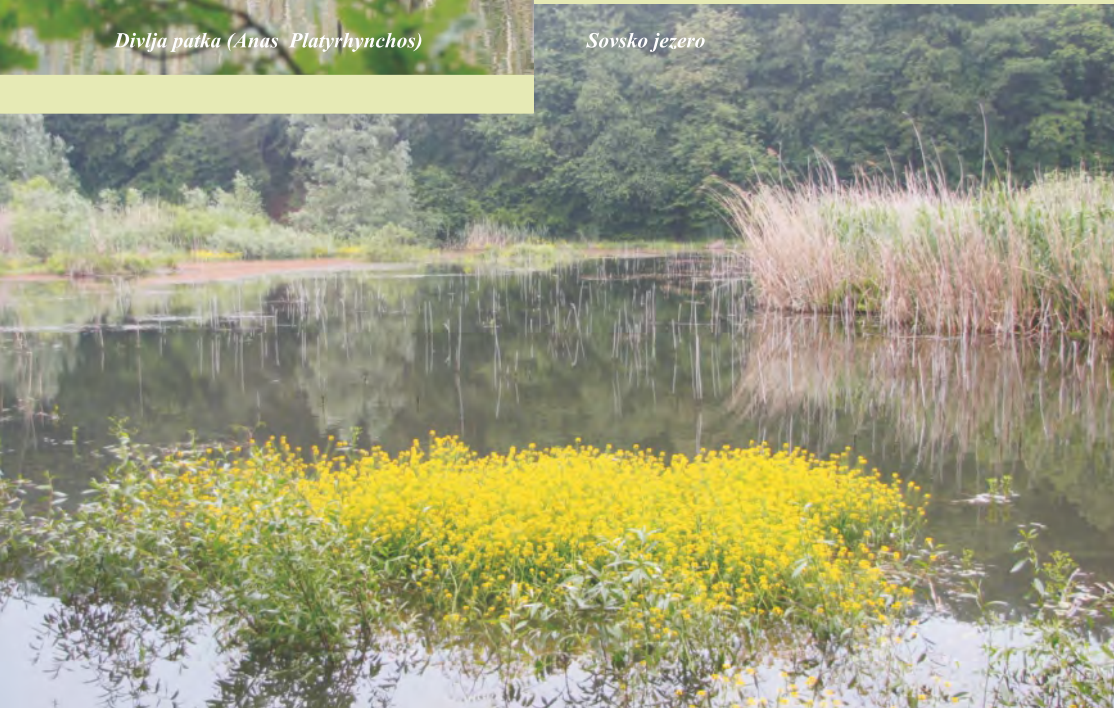
Žuta perunika (*Iris pseudacorus*)

(*Salvinia nutans*)... Vodena površina i okoliš s relativnim mirom čini utočište pticama, posebno močvaricama koje se u njemu gnijezde. Zapažaju se trstenjak rogožar (*Acrocephalus schoenobaenus*), liska (*Fulica atra*), mali gnjurac (*Tachybatus ruficolis*) i divlja patka (*Anas platyrhynchos*).

Divlja patka (*Anas Platyrhynchos*)

Sovsko jezero

Sljepić (*Anguis fragilis*)

Barska kornjača (*Emys orbicularis*)

Od vodozemaca u jezeru i oko jezera žive žabe, barske kornjače i bjelouške. U vodi se nađu ribe zlatni karas (*Carassius carassius*) i čik, slatkovodne školjke i pijavice. Na mikroskopskoj razini voda je bogata fitoplanktonom i zooplanktonom.

parenje žaba uz jezero

Šetalište uz jezero

Na vapnenastim i glinastim laporima uz karakteristike srednjoeuropske klime (prosječna godišnja temperatura 10,5°C) razvila su se specifična tla, smeđa i eutrična šumska tla, ponegdje lesivirana, neutralne i slabo lužnate reakcije. Na mjestima se formirao pseudoglej, euglej i rendzina. Antropogenim utjecajem, obradom za poljoprivredne kulture,

kako je to bilo i oko Sovskog jezera, došlo je do ispiranja karbonatnog horizonta tla te zakiseljavanja. Oko jezera se u prošlosti nalazilo staro selo Sovski dol te se i danas prepoznaju ostaci kuća, gospodarskih zgrada i obradive poljoprivredne površine, travnjaci i voćnjaci sa starim vrstama voća. Ispod obližnjeg diljskog vrha Degman otkriveni su arheološki

Medunika
(*Pulmonana officinalis*)

Podvodni žabljak (*Ranunculus fluitans*)

artefakti (mikroliti) iz paleolitika. Zbog prirodne očuvanosti područja oko Sovskog jezera može se uočiti bogatstvo biljnih vrsta, posebno obilja ljekovitog bilja. Jezero je u bližoj i daljoj okolini okruženo šumom. Glavnina šuma ovog područja pripada klimazonalnoj zajednici hrasta kitnjaka i običnog graba (*Carpion betuli illyricum*) i zajednici bukve (*Fagion illyricum*)

Kao specifične zajednice diljskog područja ističu se šumska zajednica hrasta medunca i crnog jasena (*Orno-Quercetum pubescentis* prov. Pelcer) i šumska zajednica obične bukve s klokočikom (*Staphyleo Fagetum* prov. Pelcer) Prema Zakonu o zaštiti prirode područje oko Sovskog jezera i jezero kategorizirani su i proglašeni „značajnim krajolikom“ 1989. godine. Područjem Sovskog jezera, značajnim krajobrazom, upravlja Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije, upravno pripada općini Čaglin, a o njemu znatnu brigu vodi Odbor za uređenje i

zaštitu Sovskog jezera iz Podvinja (Slavonski Brod). Nadležna institucija i građani, u suradnji s Ministarstvom zaštite okoliša usklađuje mjere zaštite i unapređenja ovog „silvo-pastoralnog“ bisera prirode. Pristup Sovskom jezeru moguć je s brodske strane preko Tadijanovićeve Rastušja i Dobovika, od Požeštine preko Čaglina i Ruševa, a iz Đakovačkog kraja preko Levanjske varoši i Sovskog dola.

Težnja je da se, bez narušavanja prirodnog sklada, područje učini atraktivnim za posjet građana i edukaciju mladih naraštaja. U tom smislu izgrađeni su razni popratni tehnički objekti i sadržaji. Izgrađena je i uređena nadstrešnica, prostori za roštiljanje, postavljene klupe i stolovi, izrađen drveni mostić i poučna staza, posađene i obilježene vrste drveća i grmlja, uređeno dječje igralište. Na nekoliko mjesta postavljene su kućice za ptice. Očišćen je i ograđen bunar na području starog sela te je posađen i obnovljen voćnjak autohtonih starih sorti voćaka. Određen je prostor za parkiranje vozila, uređeni su putovi i staze, a jezero se povremeno čisti od mulja. Na djelu livade, južno od jezera izgrađena je sjenica s Tadijanovićevim zdcencem i šumarska kuća, a na gornjoj livadi-travnjaku vidikovac i Sovsko jezero kao prirodni fenomen gicalo je oduvijek maštu i želju za spoznajom ljubitelja prirode, putopisaca, pjesnika, povjesničara, znanstvenika i „običnog puka“.

Od pjesnika i književnika na Sovsko jezero rado su dolazili akademici Dragutin Tadijanović, rodnom iz Rastušja, i Matko Peić, Požežanin. I danas se na jezeru održavaju pjesnički susreti, recitira poezija. Planinari, izletnici, đaci i putnici

namjernici nadahnuti mističnošću krajobraza Sovskog jezera bilježe i govore poeziju.

Matko Peić će se u svojim "Skitnjama" izraziti poetski, označiti slikarski i obavijestiti znanstvenički.

Dječje igralište uz jezero

Bunar

Izvor

Šumarski dom

DANAS JE IZNOVA GRANULO SUNCE

*Od pamti vjeka narod me zove
Sovsko jezero
Jer se u hrastovu lišću skrivahu
Od davne davnine sove
I druga ptičad noćna,
Kako nam reče pjesnik.*

*Al' danas je iznova granulo sunce
I ti ćeš, dragi prijatelju, ovdje
U mojoj sjeni uvijek naći
Odmor svom tijelu, svome srcu,
I htjeti ćeš da se ponovo vratiš
Tišini ove vode, u ovaj šumski mir.*

*„Putovati Diljem zaista znači
putovati dnom mrtvog mora. Tamo
gdje se plavila voda, sad se plavi
zrak u Borojevcima, tamo gdje su se
grčili polipi, sad leže ljubavnici u
Slobodnoj Vlasti. Gdje su plovili
delfini, sad se Svilnom prelijevaju
žune, gdje se rušila buka valova, sad
stoje sela Ruševo i Buk.*

*Seljaci u Bilaču i Breznici kao da
slute da im je more zamijesilo polje i
vinograde, pa ih zato vidiš iz
fijakera kako u njima stoje kao
prazne puževe kućice: bijeli i
bezglasni - kao okamine“.*

O postanku Sovskog jezera postoje mnoge priče i legende. Jednu od njih zabilježio je Luka Ilić Oriovčanin, a objavljena je u "Prirodnom zemljopisu Hrvatske 1878. godine".

„Nekoć je to jezero bilo na drugom mjestu, tri sata daleko, gdje je bio grad braće Petra i Jakoba. Bili oni krvoloci i razbojnici, a njihovi kmeti stali boga moliti, da se riješe okrutnih gospodara. I usliša ih Bog.

I grad i braću proždre zemlja gromom zapaljena. U ponoru gorio grad i rigao vatru, dok Danica, sestra tih krvoloka, ne dođe u šumu i ne načini kraj ponora kolibicu. U njoj sjedaše dane i noći provodeći život u suzama i molitvi za svoju braću. Suze njene ugasiše vatru i napuniše ponor.

Sto godina činila je Danica pokoru, dok se ne utopi u suzama svojim.

Starac Antun Tičić pohađao bi svaki dan djevojku i donosio bi joj hrane. Jednog jutra nađe je mrtvu gdje pliva u vodi: starac istesa od drveta veliki križ i usadi kraj kolibe na slavu nesretne djevojke. Čim je ukopao križ, nestade ponora i vode; samo osta jama dva metra duboka, a dvadeset široka, zajedno s križem. Prozvaše je Tičićev križ.

Tičić se prestraši, što je iznenada nestalo i jezera i djevojke. Prekrsti i dođe kući. Kad bilo sutradan; al govore seljaci, da je Tičićeva oranica pala u propast i da je ondje jezero. To je narodna priča o preseobi jezera“.

Temeljem Zakona o zaštiti prirode i Prostornim planom uređenja grada Požege, 2009. godine izdvojen je u južnom zaleđu Požege dio Požeške gore kao značajan krajobraz, površine 396 ha. Izdvojena površina ima atraktivno-pejzažna i kulturno-povijesna obilježja s posebnim prirodnim karakteristikama, koje su vezane uz postanak Požeške kotline i Požeškog gorja kroz geološka i povijesna doba te se odlikuje i biološkom raznolikošću.

Pogled sa „Sokolovca“ na Požegu
autor fotografije Ž. Hiršman

Značajan krajobraz prostire se na dva grebena-ogranka Požeške gore (Sokolovac i Veliki kamen), koji se između triju potoka (Komušanac, Vučjak i Drškovački potok) spuštaju smjerom jugozapad-sjeveroistok u samu jezgru grada Požege.

Površina je u prošlosti i danas kultivirana vinogradima, voćnjacima, livadama, šumama i travnjacima. S izrazitih kota navedenih grebena pružaju se iznimne vizure na Požešku kotlinu i zaleđe Požeške gore. Površina značajnog krajobraza otvorena je gradskim prometnicama, tvrdim cestama (vinske ceste), putovima i stazama koje osim za gospodarske svrhe služe i kao idealne šetnice te za sportske i rekreacijske aktivnosti građana.

Na obodu značajnog krajobraza nalaze se značajne kulturno-povijesne institucije i graditeljska baština Požege. To su najstarije požeške crkve (13. stoljeće) sv.

Lovre i Duha Svetoga s franjevačkim samostanom, između kojih se nalazi isusovački kolegij, u kojem je osnovana požeška gimnazija (1697. g.), teološka i filozofska akademija (Academia Posegana). Upravo na dijelu gdje potok Vučjak izlazi na glavni trg, između brda Sokolovca i Kapavca (kota Velikog kamena), formiralo se naselje Požega koje prema arheološkim artefaktima i povijesnim dokumentima bilježi

Stara bolnica i crkva sv. Filipa i Jakoba
u ulici Vučjak, Požega

kontinuitet od paleolitika i neolitika do željeznog doba, doba Rimljana (Incerum), srednjovjekovne hrvatske države, turskog doba i Austro-Ugarske, te do nove države Hrvatske.

Na Sokolovcu se odigrala odlučujuća bitka s Turcima, u danima oslobođenja Slavonije i Požege (Grgurevo, 12. ožujka dan Grada), pod vodstvom fra Luke Ibršimovića-Sokola.

Cijeli greben i strane brda Sokolovca danas nose pečat kulturno-povijesnih događaja grada Požege. Neposredno iznad gradskog trga i gradske kuće nalazi se sakralni objekt Kalvarija iz 1727. godine, s postajama Križnog puta, a dalje putem po grebenu sve do šume, a poviše vinograda, voćnjaka, travnjaka i šumaraka, nalazi se niz spomenika, tzv. poklonaca (fra Lukino zvono, sv. Ana, sv. Grgur, sv. Urban, sv. Helena).

U klancu između dva brijega, Sokolovca i Velikog kamena, a dolinom potoka Vučjak, prostirala se „kršćanska mahala“ sa crkvom sv. Filipa i Jakoba, za vrijeme boravka Turaka u požeškom kraju i požeškog sandžakata (od 1537.-1687.).

U ulici Vučjak djeluje od 1835. godine i prva požeška opća bolnica, a nešto niže na obronku brda Sokolovca nalazi se i danas aktivno pravoslavno groblje.

Na obronku brijega Velikog kamena, pokraj izvorišta Fratrovica, osnovano je u 18. stoljeću groblje sv. Elizabete, gdje su sahranjeni mnogi značajni požeški građani.

Podno Sokolovca, na zapadnoj strani, nalaze se park i česma Tekija, mjesto turskog samostana islamskih mističnih derviša s prenoćištem, u kojem se boravilo pri ulasku u grad koji je nedaleko toga mjesta bio opasan zidovima i palisadama. U južnom dijelu, s istočne se strane nalazi Jagodnjak, u prošlosti značajno izletište Požežana.

Na južnoj se strani brdo Sokolovac veže sa šumovitim grebenom Požeške gore („Babje gore“) na kojoj se u prošlosti nalazio utvrđeni Vrhovacki grad. Otuda, s južne strane, u prošlosti se branila Požega od različitih osvajača, koji su preko tzv. Vlačkih vrata najkraćim putem ulazili iz Posavine u požeški kraj.

Na šumovitoj zapadnoj strani, iznad sela Drškovaca i zapadne granice značajnog krajobraza nalazi se šuma pitomog kestena (*Castanea sativa* L.) s ostacima starih stabala, koju ujesen posjećuju mnogi Požežani skupljajući slatki plod koji je osobito bio cijenjen za rimskog pa i turskog doba. Zaravan i grebeni Velikog

Šuma na zapadnoj strani iznad sela Drškovaca

kamena, između potoka Komušanca i Vučjaka, pričaju svoju kulturno-povijesnu i gospodarsku priču.

Na južnoj granici značajnog krajobraza nalazi se staro hrvatsko katoličko selo Seoci, spominjano još u srednjem vijeku.

Na južnom dijelu značajnog krajobraza, tamo gdje se u širokoj zaravni spaja brdo Sokolovac s Velikim kamenom, nalaze se pravoslavna

sela Gradski Vrhovci i Crkveni Vrhovci, čiji su stanovnici te predjele naselili u tursko doba, a oni su bili povjerljivi čuvari (martolozi) turskih utvrda i gradina (Vrhovački grad, Požeški grad, Dolački grad). Uz okućnice im je dodjeljivana zemlja za vrtove, voćnjake i ponešto ratarskih kultura, te dozvola za napasivanje stoke. Pravoslavni stanovnici, koji i danas administrativno pripadaju gradu Požegi, okolnih sela Komušina, Laze, Gradski Vrhovci i Crkveni Vrhovci, i danas uzgajaju stoku, napasujući je na pašnjacima, travnjacima i u šumi, obrađuju vrtove i voćnjake, bave se pčelarstvom, manje ratarskim kulturama.

U pejzažu Velikog kamena s njegovim predjelima (sv. Vid, Kapavac, Fratrovica, Thallerova koliba, Iskrice, Mezerovac, Vranovac, Garevica...) utkani su vinogradi, voćnjaci, travnjaci i livade. Širi pojas njegovanih livada i pašnjačkih površina nalazi se u gornjem toku potoka Komušanac, ispod pitoresknih sela Komušina i Seoci.

Vinograde su u prošlosti na brdima Sokolovac i Veliki kamen osnivali svi „viđeniji“ Požežani i crkveni redovi, a danas je trend proširenja vinograda i voćnjaka, posebno zbog potrebe za izgradnjom vinogradarskih kuća i

vikendica potrebnih za gospodarske aktivnosti i aktivan odmor.

Zanimljivo je da su prve požeške manufakturne i industrijske aktivnosti bile locirane ispod sjeverne strane brda Velikog kamena. Tako je u uvali ispod izvorišta Kapavca bila locirana prva požeška pivovara (Kempf), a ispod izvorišta Grgin Dol prva požeška svilana, kasnije preuređena u pivovaru (Lobe). Na potocima Vučjaku, Komušancu i Drškovačkom potoku nalazili su se, pak, manji mlinovi.

Drugo veliko požeško groblje sv. Ilije na istočnoj strani grada, osnovano 1739. godine za vrijeme velikog pomora Požežana od kuge, nalazi se na sjevernoj padini brda Velikog kamena, a na zapadnoj strani grada na obronku Sokolovca, danas kao spomenik kulture, nalazi se židovsko groblje.

Požeška gora ima zanimljivu geološko-litološku prošlost od doba paleozoika do današnjih dana. Tako se na površini značajnog krajobrazu odražava slika stvaranja Slavenskog gorja, koje po svojim obilježjima pripada više karpatskom nego alpskom masivu (ploči). Tu se mogu naći eruptivne stijene iz doba paleozoika, poput granita, albitskog riolita i dijabaza, gornjokredni vapnenci iz doba mezozoika te tercijarni i kvartarni sedimenti vapnovitih lapora, glina i pješčenjaka, u čijoj su masi gdjgdje utkani slojevi mrkog uglja.

Požeška gora pokazuje svu tektonsku složenost iz prošlosti, od vremena kada je požeško područje bilo potopljeno morima Tisija i Panonskim morem (osim najviših vrhova Pšunja i Papuka).

Upravo područje značajnog krajo-

brazu zorno pokazuje nastanak grebena Sokolovca i Velikog kamena, kada su se manjim rasjedima od juga prema sjeveru, danas obilježenim potocima Komušancem, Vučjakom i Drškovačkim potokom, izvorske i površinske vode usmjerile u veći rasjed rijeke Orljave.

Unutar značajnog krajobrazu nalazi se i nekoliko izvora pitke vode, koje su stanovnici koristili u prošlosti, a danas se spominju kao kulturno-povijesni objekti, orijentiri u krajobrazu (Iskrice, Kapavac, Valov, Salaš, Jagodnjak, Fratrovica, Grgin dol...)

Prema "Strategiji i akcijskom planu biološke i krajobrazne raznolikosti Hrvatske", a u poglavlju Očuvanje krajobrazu i strateškim ciljevima, treba "svim prikladnim metodama osigurati očuvanje postojeće krajobrazne raznolikosti, koja oslikava bogatstvo sveukupne prirodne i kulturne baštine Hrvatske".

Brojni vinogradi, voćnjaci jabuka, trešanja i šljiva, isprepleteni brojnim šetnicama, upotpunjuju sliku pitomosti ovog kraja, pri tome otvarajući prepoznatljive vizure prema gradu Požegi.

S obzirom na bogatu tradiciju požeškog vinogradarstva (spominje se i prije kutjevačkih vinograda), potrebno je

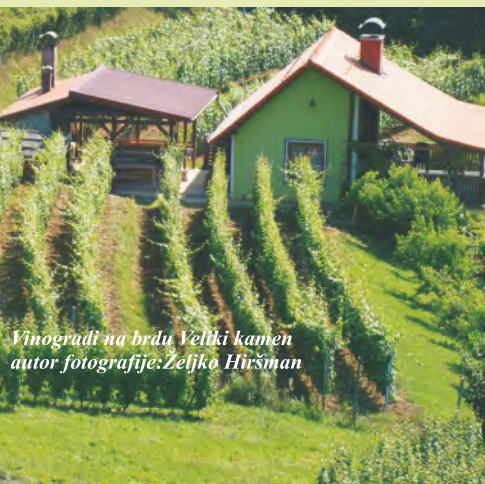
zaštiti ovaj prostor kako ne bi došlo do devastacije i nagrđivanja nekontroliranom izgradnjom stambenih građevina.

U Prostornom planu uređenja grada Požege predmetni krajobraz se navodi pod naslovom „Vinogradi požeškog kraja“ te se pojašnjava: „S

obzirom na veliku vrijednost čitavog područja, posebno izletničkog dijela, potrebno je regulirati vikend-izgradnju te kontrolirati izgled i veličinu građevina“.

Osim navedenog, ističe se visoka estetska i pejzažna vrijednost prirodnog okruženja oko ruralnih struktura grada.

Vinogradi na brdu Veliki kamen
autor fotografije: Željko Hiršman

Područje krajobraza ima značajnu kulturno-povijesnu vrijednost. Uzgajanje vinove loze i pitomog kestena ima korijene od rimskih vremena, a stari dokumenti o njegovanju vinograda Požeškog gorja potvrđuju da su postojali u 13. stoljeću.

Na području Požeške gore, osebujne geološke prošlosti praćene seizmičkim i tektonskim aktivnostima, formirala su se posebno atraktivna reljefna obilje-

Dan grada Požege, Grgurevo, 12. ožujka

prostoru, *brdski biciklizam, jahanje...*). Posebna živost na terenu krajobraza je za Dan grada Požege, Grgurevo, 12. ožujka, kada požeške vinograde posjećuju mnogobrojni gosti, a veselje uz tradicionalno jelo i dobro vino, uz pucanje topova mužara traje do duboko u noć.

Posebna obilježja religijskog, povijesnog i domoljubnog karaktera ima brdo Sokolovac, koje započinje s Kalvarijom (Križnim putem s postajama), spomenicima pokloncima, raznim svecima i zaštitnicima grada i vinogradara, spomen-pločom i zvonom

Dan grada Požege, Grgurevo, 12. ožujka

ežja. Teren krajobraza ispresijecan je dubokim vodotocima, strmim stranama i grebenima, no i blagim zavalama i zaravnima. Na različitim geološkim podlogama nastale su različite vrste tala, koja zajedno s relativno blagim klimatskim obilježjima daju raznolikost biljnom svijetu. Prilagodivši se konfiguraciji terena izvedeni su putevi i staze kojima sve više šecu građani, a športska društva upriličuju različite sportske i rekreacijske aktivnosti (trčanje u prirodi, orijentacija u

osloboditeljima od Turaka (na čelu s fra Lukom Ibrišimovićem), spomenikom braniteljima u Domovinskom ratu (Domovinski križ)...

Drugi brijeg, Veliki kamen, ima svoje osobitosti jer je veći i razvedeniji, a tu su mnogobrojni izvori pitke vode (Iskrica, Fratrovica, Kapavac, Pavin bunar...), šumarci hrasta kitnjaka i pitomog kestena, livade i travnjaci. Na zaravni brijega podignuta je crkvice sv. Vida, gdje se upriličuju svečanosti i veselice prilikom proslave Dana grada. Dalje se grebenom prema sjeveroistoku nastavlja mozaik vinograda, voćnjaka i travnjaka, a greben završava u samom gradu, tamo gdje se potok Komušanac probija prema Orljavi. Jedinstvene su vedute na grad, uzdužnu os Požeške kotline i planinski lanac Pšunja, Papuka, Krndije i Dilj-gore. Uočavajući jedinstvenu ljepotu krajobraza, upravo na tome dijelu su građani Požege još krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeće podizali vinogradarske kuće i kuće za odmor, arhitekturom primjerene tradiciji i ambijentu u kojem se nalaze.

U donjem dijelu, prema jugu, nalazi se

Vinogradarska kuća građena početkom 20. stolj.

staro selo Seoci, potencijalno naselje za razvoj ruralnih aktivnosti i seoskog turizma.

Osim ljubitelja prirode, ekologa i mnogobrojnih građana Požege, o vrijednosti krajobraza Požeške gore službene i praktične spoznaje imaju i mnoge nevladine udruge grada, primjerice Planinarsko društvo „Sokolovac“, koje ima markirane planinarske staze po Požeškoj gori, povijesna gradska društva „Sveti Grgur“ i „Trenkovi panduri“, koji

Križni put, kalvarija na Sokolovcu

njeguju povijesno-kulturne tradicije grada i glazbu, Društvo voćara i vinogradara „Stjepan Kojdl“, koje skrbi o podizanju voćnjaka i vinograda, održavanju putova, prognozno - izvještajnoj službi, podizanju informacijskih ploča.

Za održavanje sakralnih objekata (crkvice sv. Vida i Kalvarija) skrbe požeški franjevci i katedralna župa, a za Domovinski križ udruge proistekle iz Domovinskog rata i Hrvatski domobrani.

Značajnu ulogu u podizanju i održavanju spomenik-poklonika na Sokolovcu i Velikom kamenu imaju društva „Stari Požežani“ i ogranak „Matice hrvatske“. Pokret „Lijepa naša“, posebno uz pomoć učenika osnovnih i srednjih škola, ima interes za održavanje prirodnih vrela. Značajnu potporu u materijalnom pogledu, održavanju putova, gradnji i uređenju šumskih putova uređenju bujica i vodotoka imaju Komunalno poduzeće „Tekija“ te poduzeća „Hrvatske šume“ i „Hrvatske vode“.

Na relativno maloj površini Značajnog krajobraza (oko 396 ha) s raznolikom geološkom i pedološkom osnovom te antropogenim utjecajima, razvio se raznolik biljni i životinjski svijet.

Prema Nacionalnoj klasifikaciji staništa (MINK 2004), šumska vegetacija područja Požeške gore podijeljena je u tri temeljne grupe:

1) Mješovite hrastovo-grabove i čiste

grabove šume (sveze *Erythro-Carpion Horvat 1958*, red *Fagetalia sylvaticae Pawl. in Pawl. et al 1928*),

2.) *Srednjoeuropske šume hrasta kitnjaka, te obične breze (sveze Quercion roboris petraeae Br.-Bl. 1932 i Castaneo-Quercion petraeae (Soo 1962) Vukelić 1990). Pripadaju razredu Quercetea robori-petraeae Br.-Bl. Et Tx 1943 i redu Quercetalia robori-petraeae R.Tx. (1931) 1937,*

3. Mezofilne i neutrofilne čiste bukove šume (podsveza *Lamio orvalae-Fagion Borhidi ex Marinček et al. 1993*) pripadaju unutar razreda *Quercofagetea br.-Bl. et Vlieger 1937* i reda *Fagetalia sylvaticae Pawl. et Pawl. et al. 1928* te svezi *Aremonio-Fagion (Ht. 1938) Borhidi in Tarok et al. 1989 Flora i vegetacija*

Prema šumarskom fitocenologu Đuri Raušu i poljoprivrednom fitocenologu Josipu Kovačeviću, na navedenom su se području u prošlosti, prije krčenja šuma, nalazile dvije temeljne šumske

Šuma hrasta kitnjaka na Požeškoj gori

autor fotografije: D. Krakur

biljne zajednice:

Medioeuropske, brežuljkaste mezofilne i acidofilne šume hrasta kitnjaka koje se prostiru na središnjem masivu Požeške gore, posebice na gorskim kosama, grebenima, glavicama i prisojnim stranama.

Medioeuropske i ilirske brdske mezofilne, acidofilne ili neutrofilne čiste šume bukve koje se prostiru na svježijim tlima, osojnim stranama, prevalama i dolinama Požeške kotline.

U nastavku se daje opis dviju karakterističnih šumskih zajednica:

1. Ilirska šuma hrasta kitnjaka i običnoga graba (*Epimedio - Carpinetum betuli* - Horv.1938./ Borh. 1963)

Ovo je klimatogena zajednica brežuljkastog dijela Požeške gore, koja zauzima pretežito na cijelom području uglavnom južne i prisojne padine, gorske kose, glavice i grebene. Na dijelovima uz jarke zbog većeg udjela bukve i graba prisutna je varijanta s bukvom (*Epimedio - Carpinetum betuli var. Fagus sylvatica* Horv.1938./ Borh. 1963).

Sloj grmlja osrednje je razvijen, a dominiraju lijeska i kupina. Uz njih često pridolaze kalina, divlja ruža, glogovi i svib. Sloj prizemnog rašća dobro je razvijen i bogat vrstama, a dominiraju mezofiti.

Floristički sastav je sljedeći: u sloju drveća se nalaze hrast kitnjak (*Quercus petraea*), cer (*Quercus cerris*), grab (*Carpinus betulus*), bukva (*Fagus sylvatica*), divlja trešnja (*Prunus avium*), malolisna lipa (*Tilia cordata*), divlja kruška (*Pyrus pyraeaster*), brekinja (*Sorbus torminalis*), klen (*Acer campestre*). U sloju grmlja se nalaze: lijeska

Obična kurika (*Euonymus europaea*)

Veljevijetni crijevac (*Stellaria holostea*)

autor fotografije: Z. Hrišman

(*Corylus avellana*), obična kurika (*Enonymus europaeus*), obična kupina (*Rubus fruticosus*), pasja ruža (*Rosa canina*), divlja ruža (*Rosa arvensis*), jednokoštuničavi glog (*Crataegus monogyna*), obična kozokrvina (*Lonicera caprifolium*), crvena hudika (*Viburnum opulus*), svib (*Cornus sanguinea*), dlakava žučica (*Cytisus hirsutus*) i drugo grmlje.

Prizemno rašće (zeljaste biljke) čini: plućnjak (*Pulmonaria officinalis*), šumska broćika (*Galium sylvaticum*), volujsko oko (*Haquetia epipactis*), zmijina čestoslavica (*Veronica chamaedryis*), mnogocvjetna pokosnica (*Polygonatum multiflorum*), šumska ljubica (*Viola silvestris*), rani jaglac (*Primula vulgaris*), đurđica (*Convallaria majalis*), šumska jagoda (*Fragaria vesca*), zvončika (*Campanula trachelium*), kopitnjak (*Asarum europaeum*), lazarkinja (*Asperula odorata*), šumski šaš (*Carex sylvatica*), visibaba (*Galanthus nivalis*), šupaljka (*Corydalis solida*), obična šumarica (*Anemone nemorosa*), kukavičica (*Lathyrus vernus*), rozetasta mlječika

(*Euphorbia amygdaloides*), velevjetni crijevac (*Stellaria holostea*), dlakavi šaš (*Carex pilosa*), šumska vlasulja (*Festuca sylvatica*) i druge.

b). Ilirska brdska bukova šuma s mrtvom koprivom (*Lamio orvale-Fagetum sylvaticae* Ht. 1938.). Kao rezultat heterogenosti litološke podloge ova zajednica se javlja na većem broju tipova tala i to većinom na lesiviranom tipičnom i pseudoglejnom tlu, distrično smeđem tlu, eutrično smeđem tlu, posmeđenoj rendzini te distričnom i karbonatnom koluviju.

U sloju drveća dominiraju bukva, kitnjak, gorski javor, pitomi kesten, divlja trešnja, lipa i grab.

Sloj grmlja je zbog zasjene slabije razvijen i u njemu dominiraju bazga, lijeska i kupina te vrste iz gornje etaže kao podrast.

U prizemnom sloju ističe se vrlo velika brojnost vrsta, dominiraju mezofilni elementi, a posebno je karakterističan proljetni aspekt ove šumske biljne zajednice.

U proljeće se doline potoka Komušanca, Vučjaka i Drškovačkog potoka zabjele

obiljem visibaba, a sunčane strane voćnjaka, šumske progale i travnjaci zažute cvjetovima jaglaca. Plava boja šumarica pak dominira u prizemlju neolistalnih bukovih šuma.

Sloj drveća čine ove vrste: bukva (*Fagus sylvatica*), grab (*Carpinus betulus*), hrast kitnjak (*Quercus petraea*), malolisna lipa (*Tilia cordata*), divlja trešnja (*Prunus avium*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), javor mliječ (*Acer platanoides*).

U sloju grmlja se nalaze: lijeska (*Corylus avellana*), crna bazga (*Sambucus nigra*), obična kupina (*Rubus fruticosus*), te podrast bukve (*Fagus sylvatica*), graba (*Carpinus betulus*), divlje trešnje (*Prunus avium*), javora mliječa (*Acer platanoides*), gorskog javora (*Acer pseudoplatanus*) i drugih grmolikih vrsta.

U sloju prizemnog rašća nalaze se zeljanice: lazarkinja (*Asperula odorata*), đurđica (*Convallaria majalis*), šupaljka (*Corydalis solida*), plućnjak (*Pulmonaria officinalis*), šumska ljubica (*Viola sylvatica*), kopitnjak (*Asarum europaeum*), šumski šaš (*Carex sylvatica*), šumska jagoda (*Fragaria vesca*), kukavičica (*Lathyrus*

U sloju prizemnog rašća nalaze se poneke vrste kao i u kitnjakovim šumama, jer se šume bukve i kitnjaka međusobno izmjenjuju s obzirom na konfiguraciju terena, inklinaciju i ekspoziciju.

Drvenasto bilje i grmlje navedenih šumskih zajednica praćeno je specifičnom florom, među kojom se nalazi dio rijetkih i zaštićenih biljnih vrsta poput: vratiželje (*Anacamptis pyramidalis*), dugolisne naglavice (*Cephalanthera longifolia*), crvene naglavice (*Cephalanthera rubra*), lovorastog likovca (*Daphne laureola*), kavkaskog divokozjaka (*Doronicum orientale*), ozimnice (*Eranthis hyemalis*), božikovine (*Ilex aquifolium*), zlatana (*Lilium martagon*), bijelog vimenka (*Platanthera bifolia*), širokolisne veprine (*Ruscus hypoglossum*)...

Poljoprivredna vegetacija i flora

Krčenjem šuma pod antropogenim utjecajima stvaraju se u prostoru

- travnjaci,
- poljoprivredne obrađivane površine (voćnjaci, vinogradi, vrtovi),

Rani jaglac (*Primula vulgaris*),
vjesnik proljeća

Visibaba (*Galanthus nivalis*)

vernus), visibaba (*Galanthus nivalis*), obična šumarica (*Anemone nemorosa*), rani jaglac (*Primula vulgaris*), srijemuš (*Allium ursinum*), velevjetni crijevac (*Stellaria holostea*), šumska broćika (*Galium sylvaticum*), pjegavi kozlac (*Arum maculatum*), muška paprat (*Aspidium filix-mas*), ženska paprat (*Aspidium filix femina*), režuhe (*Cardamine sp.*), ciklama (*Cyclamen europaeum*), mnogocvjetna pokosnica (*Polygonatum multiflorum*) zmijina čestoslavica (*Veronica chamaedris*) i druge.

- ruderalna staništa (zapušteni korovasti travnjaci i poljoprivredne površine). Travnjaci se dalje dijele na livade koje se kose i pašnjake na kojima se napasuje stoka. Na području značajnog krajobrazu, uz gornje dijelove potoka Komušanca, gdje se kratko vrijeme zadržava oborinska voda, nalaze se biljne zajednice nizinskih travnjaka, kao što su livade krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*), koje su se razvile na optimalnim staništima hrasta lužnjaka i livade pahovke (*Arrhenatheretalia*), na višim, oraničnim terenima.

Livadne biljne zajednice

Nizinska livada grozdastog ovsika i krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*) Ovoj livadnoj biljnoj zajednici pripada većina livada uz potoke Komušanac, Vučjak i Drškovački potok, koje su povremeno natopljene površinskim vodama. Karakteristične biljke su krestac (*Cynosurus cristatus*) i grozdasti ovsik (*Bromus racemosus*). Na sušem i manje plodnom tlu nađe se obilno medunika (*Holcus lanatus*).

Ranoproljetni aspekt karakterizira krstašica livadna režuha (*Cardamine pratensis*) sa svojim plavocrvenkastim cvjetovima, žabnjak (*Ranunculus acer*) i puzavi žabnjak (*Ranunculus repens*). Krajem proljeća i početkom ljeta u livadama se pojave raskošni cvjetovi ivančica (*Leuchantemum vulgare*) i divlja mrkva (*Daucus carota*).

U rano ljeto nađu se obična vlasulja (*Festuca ovina*), tankolisna rosulja (*Agrostis tenuis*), livadna vlasnjača (*Poa pratensis*), srednja treslica (*Briza media*), uspravna zobika (*Bromus erectus*), poljski mak (*Papaver rhoeas*), crvena djetelina inkarnatka (*Trifolium incarnatum*), različak (*Centaurea cyanus*), livadna kadulja (*Salvia pratensis*), lavlji zub (*Leontodon*

hispidus). U jesen se na livadama nađe žuta smiljetka (*Lotus corniculatus*).

Brdski travnjaci su područja izvan poplavnih voda, koja imaju više obilježja pašnjačkih nego livadnih površina. Najraširenija je zajednica

Žuta smiljetka (*Lotus corniculatus*)

uspravnog ovsika i srednjeg trputca (*Bromo-Plantaginetum mediae*). Poljoprivredne obradive površine predstavljene su oranicama, vrtovima, voćnjacima i vinogradima. Da bi se održalo agrobiogeocenozu, potrebno je gnojidbom nadoknađivati iznesene organske i anorganske materijale. Po mehaničkim i kemijskim svojstvima poljoprivredna zemljišta bolja su od travnjaka. Za razliku od šuma i travnjaka, agrobiogeocenoza ima osebujan životinjski svijet i mikrofloru na pojedinim staništima.

Najvažnije agrobiogeocenoze poljoprivrednih zemljišta (oranica) jesu:

- djetelišta i lucerništa, kao prijelaz između prirodnih travnjaka i obrađenih površina, koja su starenjem sve bliže travnjacima. Rizosfera im je relativno duboka,

- okopavine (kukuruzišta, krumpirišta, vrtovi, voćnjaci, vinogradi...). Više se gnoje, bolje i češće obrađuju nego žitarice, stanište je sunčanije, tlo nije zbijeno, neutrofilno je i veće mikrobiološke aktivnosti.

Na poljoprivrednim obradivim površinama, a posebno na zapuštenim staništima pojavljuju se korovi. Značajne su zajednice razreda mišjakinje (*Stellarietea mediae*) s dva reda: modrog različka (*Centauretalia cyani*) i bijele pepeljuge (*Chenopodietalia albi*) koja je često vezana za okopavine.

Na ugaženim terenima, staze, meki putovi javljaju se korovne biljke iz razreda velikog trputca (*Plantaginetea maioris*), na međama oranica, uz ograde, plotove, kosine nasipa, cesta i putova vezana je korovska zajednica razreda običnog pelina (*Artemisietea*

vulgaris), a na šumskim sječinama, progalama i čistinama pojavljuje se korovska zajednica razreda uskolisne vrbolike (*Epilobietalia angustifolia*). Na ruderalnim terenima karakteristična je: korovska zajednica brkatog prosa i mnogosjemene pepeljuge (*Echinochloa crus Galli* *Chenopodium polyspermum*).

To je tipična zajednica okopavina, kukuruzišta i krumpirišta. Biljke koje dolaze u ovoj biljnoj zajednici indiciraju staništa s osrednjom kiselošću.

Karakteristične vrste su brkato proso

Kužnjak (*Datura stramonium*)

(*Echinochloa crus galli*) i mnogosjemena pepeljuga (*Chenopodium polyspermum*), a zajednici su svojstvene vrste poljska divlja repica (*Raphanus raphanistrum*), mala kiselica (*Rumex acetosella*) i treskavica (*Scleranthus annuus*).

Karakteristična biljka zapuštenih staništa je i kužnjak (*Datura stramonium*)

Zec (*Lepus europeus*)Vjevericu (*Sciurus carolinensis*)Jež (*Erinaceus europaeus*)

FAUNA

Tlo, reljef, biljni pokrov, klima i antropogeni utjecaji odredili su pojavu životinjskog svijeta koji obitava na području Požeške gore. Unutar životinjskog svijeta posebno je važno istaknuti životinje koje su svrstane u red sisavaca i ptica. Međutim, životinje i drugih redova, poput gmazova, vodozemaca, kukaca i beskralježnjaka nalaze se na predmetnom području, a građani ih više ili manje zamjećuju.

Sisavci

Od zvjeradi se može naći u šumi, šikari, okućnicama i uz obale potoka lasica (*Mustelus nivalis*), kuna bjelica (*Martes foina*), kuna zlatica (*Martes martes*) i tvor (*Putorius putorius*). Tvor je nanosio štetu peradi u kućanstvima, a nerijetko je to činila i lasica. Još se uvijek može naći zeca (*Lepus europeus*). Zec je prije pedesetak godina bio daleko brojniji jer se uzgoj poljoprivrednih kultura obavljao prema ekološkim kriterijima, bez upotrebe umjetnih gnojiva i pesticida, a površine su bile teksturno mozaičnije, s prepoznatljivim međašima, grmacima, šumarcima i drugim skloništima za zečeve. Danas se fond zečeva teško obnavlja uz veliki trud lovačkih društava. Zecu je u hranidbenom lancu uvijek prijatna lisica (*Vulpes vulpes*). Prorjeđivanjem zeca, pernate divljači i drugih prehrambenih navika lisice, smanjila se i njena brojnost. Lisice su ugrožene opasnom bolešću bjesnoćom te se reduciraju odstrelom.

Od sisavaca valja spomenuti i vjevericu (*Sciurus carolinensis*), koja se zadržava na drveću hraneći se sjemenjem i plodovima drveća i voćaka, ali i jajima ptica koje se gnijezde u krošnjama drveća. Najviše ih se nađe u šumarcima i

zelenom pojasu grada.

U polju i livadama nađe se smeđogrla voluharica (*Clethrionomys glareolus*), livadna voluharica (*Microtus agrostis*), žutogrla miš (*Apodemus flavicollis*) i mali poljski miš (*Arvicola illyricus*), koji poljoprivredi nanose štete u godini kada se razmnožavaju u velikom broju te ih se uništava kemijskim sredstvima (rodenticidima).

Jež (*Erinaceus europaeus*) živi na okućnicama, u voćnjacima, grmacima i šumarcima.

Krtica (*Talpa europea*) je česti stanovnik vrtova, voćnjaka, vinograda i livada. Hrani se insektima i ličinkama, kišnim glistama, ali može biti i štetnik u vrtovima i livadama.

Među sisavce uvrštava se i šišmiš (*Nyctalus noctula*) koji se posebno ljeti zapaža u večernje ili noćno vrijeme te ga zovu rani večernjak.

Na smetlištima i uz potoke nađe se štakora (*Rattus rattus*), koji je svežder i opasan prijenosnik bolesti.

Na gorskom području pojavljuje se srna (*Capreolus capreolus*) te jazavac (*Meles meles*).

Divlja svinja (*Sus scrofa*) obitava u šumama Požeške gore, kao i jelen obični (*Cervus elaphus*), kojeg se nalazi u manjem broju, tek u prolazu.

Ptice

U prošlosti se više nego danas na požeškom području moglo naći veći broj ptičjih vrsta. Neke vrste ptica su gotovo nestale, a nekima je opstojnost ugrožena. Budući da se ptice hrane ličinkama kukaca, leptirima i zrnjem žitarica, najčešće stradaju od pesticida kojima se tretiraju voćke i poljoprivredne kulture. Prijatna pesticidima je tolika da bismo bez ptica mogli dočekati »utihnuo proljeće«.

Ptice koje se nalaze uz okućnice su: lastavica pokućarka (*Hirundo rustica*),

autor gornje fotografije: D. Krakar

Srna obična

Kos crni (*Turdus merula*)

Siva vrana (*Corvus corone cornix*)

najpoznatija naša ptica selica. Gnijezdi se najčešće ispod streha, a glasnik je nadolazećeg proljeća ili dolaska jeseni. U jesen su se skupljale u jatima na elektrovodnim i telefonskim žicama, čekajući zajedničko polijetanje prema jugu.

Najčešća ptica je obični vrabac ili pokućarac (*Passer domesticus*) koji se gnijezdi, zadržava i hrani oko kuća i gospodarskih zgrada, dok poljski vrabac (*Passer montanus*), manji od pokućarca, ima svoj areal podalje od naselja, u vinogradima, šikarama i šumama.

Obični golub (*Columba livia f. domestica*) gnijezdi se oko kuća, u gospodarskim zgradama i tavanima ili golubinjicama, a u prošlosti masovno su se gnijezdili na tornjevima i tavanima crkava.

Tražeoći ličinke leptira kupusara, po vrtovima leti strnadica žutovoljka (*Emberiza citrinella*), a u potragu za puževima, gusjenicama jabukovog savijača i drugim ličinkama kukaca daju se sjenice, velika sjenica (*Parus major*), crnoglava sjenica (*Parus palustris*), dugorepa sjenica (*Aegithalos caudatus*) i plavetna sjenica (*Parus caeruleus*).

Orao štekavac (*Haliaeetus albicilla*)

Sjenice dolaze i blizu kuća, posebno za snježnih i hladnih zima u potrazi za hranom. I rusogrli crvenač (*Erithacus rubecula*) u svibnju tamani ličinke hrušta i druge gusjenice.

Često se oko kuća, vrtova, vinograda i voćnjaka pojavljuju i divlje grlice (*Streptopelia turtur*) te grlica kumra (*Treptopelia decaocto*), zvana gugutka, koja živi pri naseljima.

Crni kos (*Turdus merula*) je česta ptica na području grada, a posebno se nalazi uz vrtove, voćnjake i vinograde te u zelenom gradskom pojasu, gdje se čuje njegov pjev pred zoru u proljeće, kao i pjev malog slavuja (*Luscinia megarhynchos*). I drozda cikelja (*Turdus phylomelos*) može se čuti u voćnjacima i šumarcima, a posebno se može na imeli zapaziti drozda imelaša (*Turdus viscivorus*), koji izmetom širi imelu na druge voćke i drveće, a

drozd bravenjak (*Turdus pilaris*) voli tražiti ličinke štrkova na leđima stoke. Po debelu i granama voćaka i drveća može se zamijetiti puzavca (*Certhia familiaris*) i pticu koja silazi naglavce niz stablo, običnog brgljeza (*Sitta europea*).

U živicama i grmlju gnijezde se i obitavaju obična zebla (*Fringilla coelebs*), koja se zimi pojavi u jatima, i obični češljugar (*Carduelis carduelis*). Češljugar uvijek podsjeća na zapuštene livade-češljuge, gdje se rado hrani sjemenom biljke češljuge i sjemenom čička.

I zelendarka zelena ili zelendur (*Carduelis chloris*) koja je slična vrapcu, zadržava se oko okućnica, kao i zimovka velika (*Pyrrhula pyrrhula*) te žutarica obična (*Serinus serinus*).

U ambijentu grmova skriva se i gnijezdi grmuša čevrljinka (*Sylvia curruca*), a čuje se i zvižduk običnog zviždaka (*Phylloscopus collybitus*).

Za ljetne žege čulo bi se zanimljivo glasanje poljske ševe (vintulije) (*Alauda arvensis*), a zapazala su se i jata ševe krunice (*Lullula arborea*), kojih je sve manje.

Između šumaraka, polja i okućnica kreće se svraka maruša (*Pica pica*) glasajući se kreštavim glasom i siva vrana (*Corvus corone cornix*) koja se katkada približava okućnicama. Ponekad se susretne i vrana gaćac (*Corvus frugilegus*).

Vrana gavran (*Corvus corax*) je sve rjeđa, iako su dugovječne i inteligentne ptice.

U dvorišta i okućnice znaju se zalijetati jastreb kokošar (*Accipiter gentilis*) i kobac ptičar (*Accipiter nisus*).

Škanjac mišar (*Buteo buteo*) drži se pak podalje od kuća u poljima i livadama vrebajući, kao usamljenik, s drveća ili elektrovodnih i telefonskih stupova. U grupu grabljivica, koje napadaju

druge ptice i uništavaju jaja i podmladak, spada i šojka kreštalica (*Garrulus glandarius*), a kukavica (*Cuculus conorvus*) je poznata po tome što pojedinačno odlaže po jedno jaje u gnijezda drugih ptica te im ptiče hrani majka kojoj je uvalila «kukavičje jaje». Kukavica je dosta plašljiva, ali njeno glasanje sve se rjeđe čuje.

U prošlosti se nalazilo i zlatovranki (*Coracias garrula*), velikog svračka (*Lanius excubitor*) i rusog svračka (*Lanius colurio*). Gnijezdili su se najradije u krošnjama bagremova. U polju je bila česta strnadica žutovoljka (*Emberiza citrinella*) i pirga (*Embriza hortulana*).

Dosta su česti mali slavuj (*Erthacus megerhynchos*) i mrki slavuj

Djetlić srednji (*Dendrocopos medius*)
autor fotografije: D. Krakar

(*Luscinia luscinia*), ptice lijepog, ugodnog pjeva. Često pjevaju noću, ali i danju, skrivenu u grmlju. Slavuji su vrlo oprezne ptice pa se češće čuju nego ih se može vidjeti.

Čvorci (*Sturnus vulgaris*) se svrstavaju u ptice dupljašice i nekada su bili u velikom broju, zovu ih i brljci. Gnijezde se u dupljima starih oraha, starih sorti jabuka i krušaka. U udubljenjima se gnijezdila i siva muharica (*Muscicapa striata*) koja se sve rjeđe nalazi. Na starijim stablima gnijezdi se i obitava obični brgljez (*Sitta europaea*), koji blatom zatvara otvor duplja do vlastite veličine, kako u njega ne bi mogle ući veće ptice.

U vinogradima, polju i livadama nailazilo se na gnijezda s jajima ili mladunčadi fazana (*Phasianus colchicus*), prepelice (*Coturnix coturnix*) i poljske jarebice ili trčke (*Perdix perdix*).

Još jedna rijetka ptica koja je obitala u šumarcima i vrbicama uz potoke bio je pupavac božjak (*Upupa epops*), ptica izrazito raskošnih boja, a za koju se govorilo da ju se podrezivanjem jezika može naučiti govoriti poput papige; gotovo je nestala s požeškog područja.

Na sljemenu vinogradarskih kuća i gospodarskih zgrada nailazilo se na bijelu plisku ili pastiricu (*Motacila alba*), poznatu po relativno dugom i «klimavom» repu.

Kao najmanju pticu moglo se naći palčića (*Troglodytes troglodytes*), koji se također skrivao po grmacima. Među male ptice uvrstava se i kraljić vatroglav (*Regulus regulus*), kojega se također moglo susresti u požeškom ataru.

U šumi, šikari i voćnjacima obitavaju i gnijezde se djetlići, mali djetlić (*Dendrocopos minor*), srednji (*Dendrocopos medius*), veliki (*Dendrocopos major*) i žune, crna žuna (*Picus martius*) i zelena

(*Gecinus viridis*) te vuga ili zlatara (*Oriolus orialus*).

U šikarama i šumama, na starijim stablima, gnijezde se i obitavaju sove i ćukovi: mala sova ušara (*Asio otus*), sova jastrebača (*Strix uralensis*) i ćuk (*Otus scops*). Sove važe kao lukave ptice te su simbol mudrosti, noćne su životinje, kada se može čuti njihov huk. Ćuk se pak prepoznaje po ćukanju tijekom večeri i noći. Zimuju u kolonijama na drveću pa se pod drvetom mogu naći gvalje od dlake sisavaca, glodavaca kojima se hrane.

Ptice su jedne od najugroženijih vrsta životinjskog svijeta te mnoge nestaju iz naših vrtova, polja i šuma. I dok je nekad u požeškom kraju bilo obilje svračaka, palčića, vodnkosova, pliski ili golubova grivnjaša, danas se rijetko pojavljuju.

Prema mjerama zaštite prirode u lovno-gospodarskim osnovama zajedničkih lovišta dvaju lovačkih društava grada Požege (Sokolovac i Šijak), zaštićene su ili strogo zaštićene od navedenih i ove ptice, koje bi mogle obitavati na pleterničkom području: vodomar (*Alcedo althis*), patka kreketaljka (*Anas strepera*), patka njorka (*Aythya nyroca*), roda (*Ciconia ciconia*), crna roda (*Cyconia nigra*), golub dupljaš (*Columba oenas*), bjelobrada čigra (*Chlidonias hybridus*), sirijski djetlić (*Dendrocopos syriacus*), crna žuna (*Dryocopus martius*), velika bijela čaplja (*Egretta alba*), mala bijela čaplja (*Egretta garzeta*), bjelovrata muharica (*Ficedula albicollis*), mala muharica (*Ficedula parva*), crnogri plijenor (*Gavia stellata*), štekavac (*Haliaeetus albicilla*), patuljasti orao (*Hieratus pennatus*), čapljica

voljak (*Ixobrychus minutus*), sivi svračak (*Lanius minor*), ševa krunica (*Lullula arborea*), mala šljuka (*Lymnocyrtus minima*), crna lunja (*Milvus migrans*), škanjac osaš (*Pernis apivorus*), mali vranac (*Phalacrocorax pygmeus*), siva žuna (*Picus canus*), žličarka (*Platela leucordia*), šumska šljuka (*Scolopax rusticola*), pjegava grmuša (*Sylvia nioria*).

Vodozemci i gmazovi

Od vodozemaca najbrojnije su žabe. U vrtovima, voćnjacima, vinogradima može se naći žaba krastača (*Bufo bufo*),

Gatalinka (*Hyla arborea*)

koja se hrani insektima i njihovim ličinkama. U poljima, livadama i šumarcima može se naći gubavicu (*Bufo vulgaris*) i mukača (*Bombinator igneus*). Poslije ljetnih kiša u livadama, vinogradima, šikari i šumi nailazi se na pjegavog daždvenjaka (*Salamandra salamandra*). Od gmazova najčešći su zmije i gušteri. Od zmija najviše se nailazi na bjeloušku (*Natrix natrix*) i ribaricu bjeloušku (*Natrix tessellata*), koje najčešće obitavaju uz vodotoke i u vodi.

U livadama, uz rijeke i potoke nade se gatalinka (*Hyla arborea*) te posebno livadna smeđa žaba (*Rana temporaria*), močvarna smeđa žaba (*Rana arvalis*) i zelena žaba ili vodarica (*Rana esculenta*).

Njihov skrekot čuje se za lijepih proljetnih i ljetnih večeri i noći. Svi se boje otrovnice ridovke (*Vipera berus*), ali je vrlo rijetka u požeškom kraju i gotovo nikada nije bilo njenog ugriza. U polju se mogu naći crnu poljaricu (*Coluber viridiflavus*) i šaru

Livadna ili siva gušterica (*Lacerta agilis*)

poljaricu (*Coluber gemonensis*), a u livadama, polju i pašnjaku susreće se smukulja (*Coronella austriaca*). Sljepić (*Anguis fragilis*) je čest je u vrtovima, voćnjacima i vinogradima, ljudi ga zamjenjuju sa zmijom te ga tamane, premda je vrlo koristan vrtni čistač.

Od guštera najčešća je livadna ili siva gušterica (*Lacerta agilis*). Uz okućnice i oko kuća susreće se zidna gušterica (*Podarcis muralis*) i kućni mačkalin (*Hemidactylus turcicus*), kako se sunčaju na južnim, zavjetarnim stranama građevina i ograda.

Može se susresti, najčešće u šumi, zelembać (*Lacetra viridis*), od kojeg zaziru skoro sve životinje.

Od beskralježnjaka koji su se nalazili u močvarama, barama i zamuljenim potocima važno je spomenuti pijavicu (*Hirundo medicinalis*). Od svih puževa (*Gastropoda*) najpoznatiji je veliki vinogradnjak (*Helix pomatia*) i puž balavac (*Limax Maximus*), od kojih se prvi koristi u prehrani, ali je sve rjeđi.

Prema mjerama zaštite prirode u lovno-gospodarskim osnovama zajedničkih lovišta dvaju lovačkih društava grada Požege, zaštićene su ili strogo zaštićene od navedenih i ove životinje (sisavci), koje bi mogle obitavati na požeškom području: širokouhi mračnjak (*Barbastella barbastellatus*), europski zec (*Lepus europeus*), vidra (*Lutra lutra*), patuljasti miš (*Micromys minutus*), puh orašar (*Muscardinus avellanarius*), velikouhi šišmiš (*Myotis bechsteini*)), ridi šišmiš (*Myotis emarginatus*), veliki šišmiš (*Myotis myotis*), sivi puh (*Myoxus glis*), močvarna rovka (*Neomys anomalus*), vodenrovka (*Neomys fodiens*), sivi dugoušan (*Plecotus austriacus*), veliki potkovnjak (*Rhinolophus ferrumequinum*), vjeverica (*Sciurus vulgaris*).

Osobito, strogo zaštićeni su sivi dugoušan (*Plecotus austriacus*),

velikouhi šišmiš (*Myotis bechsteini*) i vidra (*Lutra lutra*).

Na navedenoj hetreogenoj podlozi i tlu s raznolikom vegetacijom i florom značajnog krajolika naselio se raznoliki životinjski svijet kukaca, vodozemaca, gmazova, ptica i sisavaca, koji je bio donedavno u prirodnoj simbiozi i ravnoteži sa čovjekom, građanima Požege. I današnji nazivi dijela značajnog krajobraza, brda Sokolovca i potoka Vučjaka, asociraju na nekad čestu pticu sokola i sisavca vuka, koji je u prošlosti obitavao u Požeškom gorju.

Crkva sv. Vida i Biskupijski vinograd na predjelu Thallerova koliba
Autor: Duško Mirković, novinar Večernjeg lista

Pogled na dio Požege iz vinograda
Autor: Duško Mirković, novinar Večernjeg lista

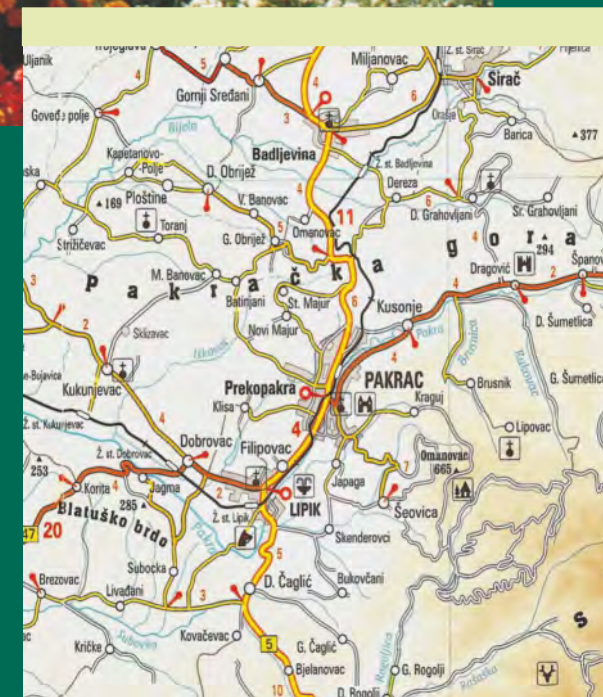
Park (perivoj) s kupališnim i liječilišnim kompleksom u Lipiku podignut je krajem 19. stoljeća unutar autohtone šume hrasta lužnjaka. Paralelno s isušivanjem močvarnog terena, mjestimično je obavljena sječa šume, podizane su kupališne građevine, unošene alohtone vrste drveća i grmlja te planski osmišljavana i realizirana parkovna arhitektura.

Spomenikom parkovne arhitekture proglašen je 1965. godine. Prostire se na površini 10,4 ha.

Perivoj je administrativno i vlasnički podijeljen na Zdravstveno-rekreacijski centar i Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju, to jest na bolnički i hotelski dio parkovnog kompleksa.

Lječilišni građevinski kompleks s perivojem, kao iznimna kulturna baština Lipika, Slavonije i Hrvatske upisan je 1980. godine u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku.

Izvore ljekovite vode na području Lipika koristili su još stari Rimljani koji su u tome kraju obitali od I. do kraja IV. stoljeća. U zapisima se, doduše, spominju kao "Thermae Jasorensis H.C." i pripisuju nedalekom gradu Pakracu, gdje su nađeni arheološki artefakti rimske kulture.

Lipik se u povijesti spominje kao posjed hrvatsko-ugarskih vladara i plemstva. U srednjem vijeku pripadao je vlastelinstvu Bijela Stijena, a kao posjednici spominju se ugarsko-hrvatski kralj Matijaš Korvin (1443.-1490.) i srpski despot Vuk Branković (1478.), koji zajedno sa sv. Ivanom Kapistranom vode borbu protiv nadirućih Osmanlija. Do dolaska Turaka u ove krajeve (1543.) posjed će izmijeniti nekoliko vlasnika te se spominju plemići Frankopani (1491.), Franjo Berislavić (1494.) Ivan Banffy (do 1525.), ugarsko-hrvatski kralj Ladislav, Petar Berislavić, Petar Keglević te napokon pred tursko osvajanje kralj Ferdinand Habsburški posjed dodjeljuje Nikoli Šubiću Zrinskom. Turci se vjerojatno koriste ljekovitom vodom „Lipičkih toplica“, kako ih je nazvao sv. Ivan Kapistran, pri prolasku ovim krajevima. I kasnije, putopisci opisuju Lipik kao mjesto u kojem je ljekovito vrelo oko kojeg je sagrađeno nekoliko daščara, okoliš je zamočvaren, a u mjestu liječi okolno stanovništvo. Za vrijeme Turaka u lipičkom i pakračkom kraju dolazi do znatnih demografskih promjena.

Stanovnici katolici se iseljavaju prema sjeverozapadu Hrvatske, dio katoličkog stanovništva se islamizira, a drugim dijelom Turci naseljavaju muslimane i pravoslavne Srbe iz Bosne.

Turci napuštaju Slavoniju poslije poraza 1691. godine, a Požeška županija pa i Lipik, upravno dolaze pod vlast austrijske Komore koja na ova područja naseljava stanovnike katoličke i pravoslavne vjere. Nešto kasnije pakračko vlastelinstvo s posjedom u Lipiku kupuje barun Ibsen, koji je bio vlasnik nekoliko vlastelinstava u

Požeškoj županiji. Vlasnici lipičkog vlastelinstva i toplica bili su u razdoblju 1740. do 1746. barun Franjo Trenk, te Šandor de Slavnic od 1746. do 1760. godine.

Godine 1760. vlastelinstvo Lipik s kupkama kupuje obitelj grofova Janković, vlasnici daruvarskog vlastelinstva i drugih na području Požeške županije. Lipik je tada naselje s 25 kuća i 176 stanovnika, a kupke se daju u najam.

Početkom osnivanja lječilišta, a dijelom i perivoja, smatra se 1773. godina. Varaždinski liječnik Lalangue. Te godine u svojoj knjizi o ljekovitim izvorima u Hrvatskoj spominje i lipički lječilišni kompleks koji se sastoji od četiri kupelji: opće, grofove, gospođine i episkopske.

Prepoznatljiva građevinska jezgra kupališno-lječilišnog kompleksa s perivojem nastaje između 1820. i 1850. godine, kada daruvarski grof Izidor Janković gradi kupališni kompleks s tri kupelji. Naziva ih opća kupelj, kupelj od čardaka i mala kupelj. Episkopova kupelj ostaje na starom mjestu, a u tom razdoblju izgrađen je na uglu današnjih ulica Matije Gupca i Marije Terezije hotel-gostiona Gasthaus zur Quele.

Grb obitelji Janković

Kursalon sa stare razglednice iz 1927. godine

Važan zamah korištenju lječilišta u Lipiku i otvaranje prema svijetu daje francuska tvrtka-kompanija Henry-D'heureux-Gibal, koja na lipičko-pakračkom području šezdesetih godina 19. stoljeća obavlja eksploataciju šuma, a usputno kupuju i lječilišni kompleks. Za potrebe transporta drvnih sortimenata, posebice hrastove dužice za izradu bačava, izgrađuje se pruga od Lipika prema Zagrebu, Jadranu i Beču, koja pogoduje i razvoju lječilišnog turizma.

Šansu u komercijalnom korištenju lječilišta tada uviđa vukovarski poduzetnik Antun Knoll koji 1867. godine kupuje cijeli kupališni kompleks i odvaja ga od vlastelinstva grofova Janković.

Godine 1872. za potrebe gostiju gradi se hotel Garni, uređuju postojeći kupališni objekti, Kamene i Kačne kupke, kopaju se novi arteški bunari, obavlja kvalitativna analiza vode, sanira okolni močvarni teren i pristupa se uređenju perivoja. No, uređenje perivoja tada se odvija spontano, još uvijek bez projekta i jasne koncepcije.

Uz kupališni kompleks tih godina urbanističke konture poprima i grad Lipik. Nasuprot kupalištu izgrađene su vile, osnovna škola i pošta. Popularizaciji Lipika pridonosi i dr. Heinrich Kern knjigom *Das Jodbad in Lipik*, tiskanoj u Zagrebu i Beču 1873. godine. Poseban zamah u razvoju lječilišno-perivojnog kompleksa nastupa pod vlasništvom Josipa D. Deutscha i prof. Ernesta Schwimmera 1890. godine. Lječilište se proširuje na Rimske kupke, Salonske kupke i Mramorne kupke, a 1893. godine gradi se reprezentativni objekt Kursalon po projektu arhitekta H. Gustava Ratha iz Budimpešte. Kursalon s neorenesansnim obilježjima postaje simbol grada Lipika.

Ispred Kursalona formiran je prostor neobaroknih obilježja (kasnoromantičke i historicističke parkovne arhitekture). Vrt ispred Kursalona formiran je po geometrijskoj koncepciji s topijarno oblikovanim grmljem i cvjetnim tepisima. Parter je pravokutnog oblika veličine 70 x 100 m. Omeđen je s južne strane pročeljem Kursalona, natkrivenim šetališnim trijemom (Wandelbahn) sa zapadne strane, drvoredom divljevog kestena

(*Aesculus hippocastanum*) na sjeveru i alejom (špalinom) nastalom šišanjem graba (*Carpinus betulus*) na istoku. S dvije unakrsne staze parter je podijeljen na četiri dijela, a u središtu stilizirane florealne eliptične šimširove (*Buxus sempervirens*) živice nalazi se kamena fontana. Na uglovima staza nalaze se kuglaste forme šišanog hrasta (*Quercus sp.*). Kasnije su šišanjem oblikovane forme drveća zamijenjene najprije smrekom (*Picea abies*), a kasnije stupolikim (1941.) tujama (*Thuja occidentalis*) i virdžinijskim borovicama (*Juniperus virginiana*), kada je kamena fontana zamijenjena dvostrukogljivastom skulpturom.

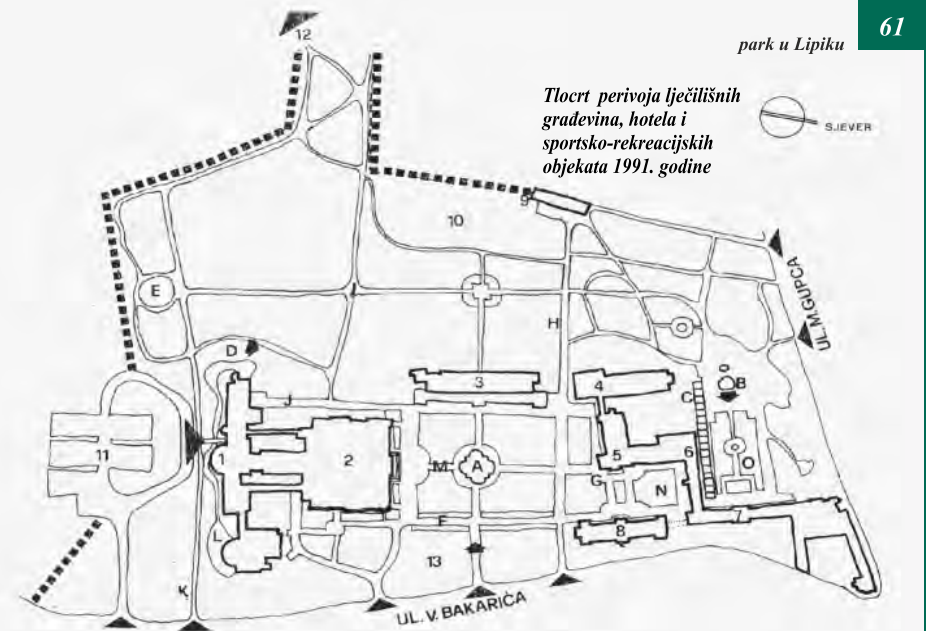
Perivoj se proširio i uredio na površinu 10,4 ha, te u jednom dijelu stilski dobiva obilježja neoromantičarskih perivoja s kraja 19. stoljeća. Iz toga razdoblja potječe prvi plan perivoja s građevinskim objektima. Jasno su definirane uzdužne i poprečne vizure perivoja, vrtno neobarokne strukture i površine slobodne parkovne strukture, djelomično uklopljene u postojeće dijelove autohtone šume hrasta lužnjaka i graba (*Carpino betuli-Quercetum roboris*). Projektom su postignuti skladni odnosi šumskih i travnjačkih površina, a između grupa stabala i grmlja maštovito su izvedene staze s brojnim vrtnim objektima (paviljoni, odmorišta, pergole, sjenice, balustrade, kamene i drvene klupe, skulpture, vaze, žardinjere...)

Krajem 19. stoljeća gradi se Kurhotel i Depedence, u Lipiku je provedena elektrifikacija (1894.), gradi se Vojno odmaralište (1896.) i završava željeznička pruga Pakrac-Banova Jaruga (1897.). Djelatnost lječilišta se proširuje na punjenje boca lipičkom mineralnom vodom koja se šalje na tržišta diljem Europe. Park se obnavlja, dopunjava i

njeguje znalačkim vrtlarskim tehnikama, a u dijelu perivoja osniva se vrtlarija za vlastite potrebe i prodaju dendroflora i cvjetnih sadnica.

Na prijelazu u 20. stoljeće pa do Prvoga svjetskog rata 1914. godine Lipik se svrstava među najpoznatija europska lječilišta. Ima visokostručni zdravstveni kadar, a godišnje ga posjećuje do 3000 gostiju. To razdoblje mondenih kupki, kada je okupljalište europskog jet-seta, naziva se zlatnim dobom Lipika. Lipičko termalno lječilište tada stoji uz bok poznatih ondašnjih europskih lječilišta, kao što su Baden-Baden i Karlove vary. Prvi svjetski rat zaustavlja razvojni trend lječilišta i grada Lipika.

Poslije Prvog svjetskog rata (1919.) vlasnikom lječilišta u Lipiku postaje Zemaljska zaklada za suzbijanje tuberkuloze iz Zagreba. Obnavljaju se postojeće kupke, a u Lipiku (izvan

Šetnje perivojem.

1. Hotel »Lipik«, 2. »Kursalon«, 3. Natkriveno šetalište »Wandelbahn«, 4. »Fontana« — novi objekt bolnice, 5. Mramorne kupke, 6. Kamne kupke, 7. Dom I — nekadašnji »Dependence«, 8. Dom II — nekadašnji »Kurhotel«, 9. Vrtlarova kuća, 10. Vrtlarija, 11. Parkovište, 12. Sportsko-rekreativni centar, 13. Tenis igralište, A — Fontana ispred »Kursalona«, B — Paviljon »Izvor«, C — pergola glicinije, D — »Jelkina brige«, E — Skulptura-vaza, F — Aleja šišanog graba (grablić put), G — »Jelkina klupe«, H — Aleja divljih kostena, I — Aleja lipa, J — Aleja platana, K — Aleja hrastova, L — potok, M — Vrt ispred »Kursalona« i »Wandelbahna«, N — Vrt ispred Mramornih i Kamernih kupki, O — Vrt kod »Izvor« (vrt nekadašnjeg hotela »Dependence«.

lječilišta) grade novi hoteli, pansioni, vile, gospodarske i upravne zgrade.

Do Drugog svjetskog rata (1941.) broj gostiju i posjetitelja raste, te je do 1938. godine broj noćenja bio 65.500, a Lipik je slovio kao drugi grad po broju noćenja u ondašnjoj Jugoslaviji.

Drugi svjetski rat prekida život u lječilištu. Sve do kraja 1944. godine u objektima je smještena vojska i policija. Poslije 1945. se obnavlja te prve pacijente prima 1948. godine. Pri lječilištu se ustrojava srednja medicinska škola, a u gospodarstvenom pogledu Lipik gradi tvornicu stakla, proširuje se državna ergela za uzgoj konja lipicanaca, a grad se razvija u jedan od lijepih i poželjnih gradova za rad i življenje u Slavoniji.

Godine 1966. lječilište postaje Bolnica

za neurološke bolesti i medicinsku rehabilitaciju. Pri bolnici se u drugom dijelu, ugostiteljsko-turističkoj djelatnosti, podiže novi hotel s unutarnjim i vanjskim bazenom, sportskim i rekreacijskim sadržajima.

Pred Domovinski rat Lipik je važno turističko središte Slavonije i jedno od središta kontinentalnog turizma Hrvatske.

Krajem 1991. godine Lipik i lječilište pretrpjeli su razaranja i destrukciju. Požarom je uništeno nekoliko ulica, srušena je crkva, zapaljeni su novi hotel Lipik, Kursalon, natkriveno šetalište, a znatno su oštećeni svi bolnički objekti i perivoj. Na mnogim stablima starih hrastova i ostalog drveća i danas zacjeljuju rane

Cvjetna dekoracija na ulazu mramornih kupki

Dekoratívni vrt između Kurhotela, Mramornih i Kamenih kupki danas

Vrt je formiran krajem 19. stoljeća. U prvoj fazi podignuta je pergola od glicinije (*Wisteria sinensis*), s namjerom da se maskira neatraktivna fasada Kamenih kupki, a na suprotnoj strani podignut je drvodred. Parter je oblikovan s nekoliko kružnih ploha s cvjetnim motivima, a u jednoj pravokutnoj plohi oblikovana je fontana. Pred Drugi svjetski rat uklonjeni su drvodred i fontana, a parter je oblikovan šišanim geometrijskim formama šimšira (kuglaste i čunjaste forme). Nova fontana smještena je u središte vrtnog prostora, a postavljena su i dva meteorološka stupa. Ratna razaranja perivoja i bolničkih objekata ostala su vidljiva do danas.

Dekoratívni vrt s fontanom, zapadno od oštećenog hotela Depadance, održava se i njeguje djelomično. Tim dijelom perivoja upravlja Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, koja poklanja pažnju održavanja perivoja do nužne mjere.

Paviljon Izvor, ili kako ga se nazivalo Kupališno vrelo s mineralnom vodom, bio je otvoren za potrebe građana, posjetitelja i gostiju lječilišta.

Godinama je prostor bio ukrašavan različitim cvijećem i penjačicama (juka, pampas trava, sezonsko cvijeće, ruže...),

Osim vrta geometrijske forme s neobaroknim obilježjima ispred Kursalona, takav prostor formiran je produžno na sjever, alejom divljeg kestena, prema zatvorenom prostoru između Mramornih kupki i Kamenih kupki te Kurhotela. Prostor dimenzija 30 x 80 m omeđen je pročeljima navedenih građevina.

Srednji dio prostora sačinjavali su pravokutni cvjetni parteri, ponekad s palmom u sredini, obrubljeni nisko oblikovanom živicom od šimšira. Cvjetni nasadi formirani su i na bočnim dijelovima hotela i kupki. Posebna dekoracija isticana je puzavicama po fasadama građevina i cvijetnjacima na prozorima Kurhotela.

Vrt sa sličnim obilježjima formiran je i zapadno od hotela Depedence, odnosno istočno od paviljona Izvor.

Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju

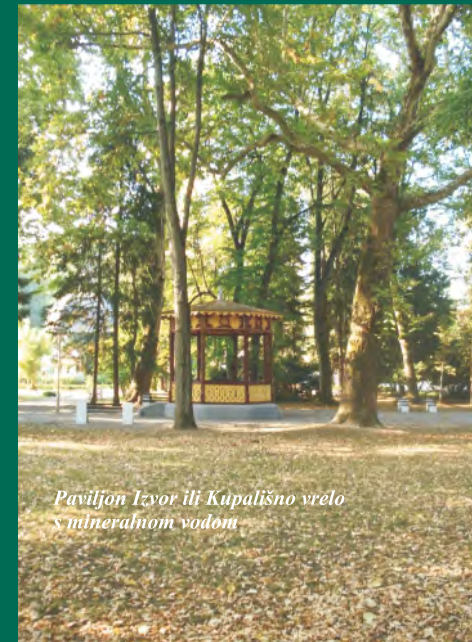
Aleja divljeg kestena

a kasnije je dobio i geometrijske čunjaste i okrugle forme čempresa.

Oko paviljona postavljene su klupe za sjedenje, a prostor je bio omiljeno susretište i okupljalište građana. Tu se zahvaćala i kušala lipička ljekovita mineralna voda.

Vlasnička granica perivoja između Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju i Zdravstveno rekreacijskog centra Lipik, prolazi alejom divljeg kestena, od istoka prema zapadu.

Paviljon Izvor ili Kupališno vrelo s mineralnom vodom

I dok se u dijelu perivoja Specijalne bolnice, sjeverno od aleje divljeg kestena, obavlja održavanje pa i djelomična obnova perivoja, drugi dio sve je zapušteniji, a održavanje se za sada obavlja sporadično.

Dio perivoja, koji je projektiran i oblikovan u neoromantičarskom stilu, prepoznaje se planski izvedenim putovima, stazama, alejama, drvodredima, travnjacima, brežuljcima, jezercima, potokom, te parkovno-arhitektonskim elementima (balustrade, sjenice, stupovi, vaze, žardinjere, skulpture...). Na zapadnom dijelu perivoja, na kraju aleje divljeg kestena, nalazila se

vrtlarija sa staklenicima i upravnom zgradom. U vrtlariji su se uzgajale različite vrste parkovnog drveća i grmlja, cvijeće za potrebe perivoja, ali i za slobodnu prodaju. Kažu, da su palme na splitskoj rivi uzgojene u lipičkoj vrtlariji.

Od impozantnih aleja ističu se aleja divljeg kestena, aleja hrasta lužnjaka (*Quercus robur*), aleja lipa (*Tilia parvifolia*), aleja platana (*Platanus acerifolia*) i aleja ili špalir graba. Osim aleja i drvoreda, na otvorenim prostorima, travnjacima, nalazi se poneko soliterno stablo, poput javora mliječa (*Acer platanoides*) ili grupa stabala različitih vrsta bjelogoričnog i crnogoričnog drveća i grmlja, poput crnog bora (*Pinus nigra*).

Voda (jezera i potok) bili su oduvijek važan (romantičarski) element perivoja. Nalazili su se u južnom dijelu perivoja, iza Kursalona. Značajnim odabirom projektiranih vizura akcentirane su pojedinačne značajne točke perivoja bilo da su to građevinski objekti, parkovni elementi, cvjetni parteri, skulpture, grupe drveća ili šumarci. Posjetitelju perivoja pruža se maksimalni estetski doživljaj.

Povijesnu matricu parka iz razdoblja krajem 19. i početkom dvadesetog stoljeća narušili su građevinski pothvati koji su učinjeni šezdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća kada su dograđeni ili uklopljeni novi objekti Mramornih kupki i Kamenih kupki, izgrađena kuglana dogradnjom natkrivenog šetališnog trijema, izgrađen novi, moderni hotel Lipik, pripojen na neorene-sansni Kursalon.

Prilikom izgradnje parkirališnog prostora novog hotela, otvorenog

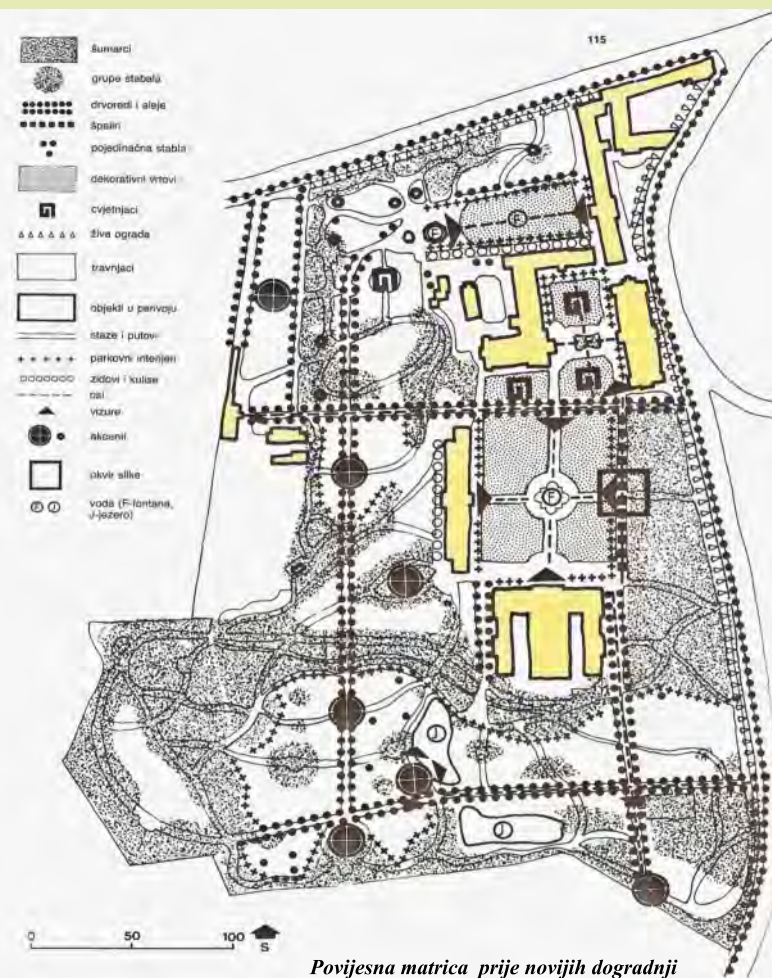

kupališta i sportskih objekata djelomično je zatrpano jezero, potok reguliran, a spuštanjem razine podzemne vode i izgradnjom komunalne infrastrukture znatno je narušena vitalnost hrasta lužnjaka u obližnjem dijelu perivoja.

Parkovni stručnjaci, pejzažni arhitekti i urbanisti visoko cijene povijesnu matricu lječilišnog perivoja u Lipiku. Jedan od njih, Obad Ščitaroci, kao koordinator projekta zaštite i obnove ata

lječilišnog kompleksa, naglašava da je „perivoj svojom kompozicijom i bogatstvom historicističkih detalja, sadržaja i objekata nadmašio sve ostale slične perivoje u Hrvatskoj“.

Isti dalje navodi da se vrijednost perivoja u Lipiku „može promatrati u sklopu urbanističko-arhitektonskog razvoja grada, ali iz kulturno-povijesnog aspekta. Urbanistički je lječilišni perivoj središte Lipika. Ono što je u mnogim gradovima glavni trg ili korzo,

u Lipiku je to perivoj. Perivoj je, dakle, preuzeo ulogu glavnog mjesta okupljanja ljudi, mjesta susreta, izlazaka i zabave“.

Povijesna matrica perivoja u Lipiku je dragocjenost koju treba poštivati prilikom obnove i sanacije građevinskih objekata i perivoja. “Perivoj se ne smije promatrati kao parkovni prostor oko lječilišnih objekata, jer on nije tako ni nastao, nego kao jedinstvena i nedjeljiva cjelina, kao ansambl arhitektonskih objekata, vrtova i perivoja. Prilikom obnove valja poštovani i kulturno-povijesni aspekt lječilišnog kompleksa. Glasoviti Kursalon, u neorensansnom stilu s ostakljenim bočnim lađama, koji je gotovo kopija onoga u Beču, visokovrijedno je djelo kulturne baštine Hrvata u sklopu Austro-ugarske monarhije. Bio je to „kultni“ ljepotan u ovom dijelu Europe, pa nije čudo da ga je posjetio i sam car Franjo Josip.

Lipik je sa svojim perivojem i kulturno-povijesnim nasljeđem najvredniji hrvatski lječilišni kompleks, “čiji su ljepota i razina održavanja kulminirali neposredno prije Prvog svjetskog rata, a zatim u godinama između dva svjetska rata” (O. Ščitaroci).

Lječilište s bolnicom te popratnim djelatnostima sve vrijeme su davali pečat razvoja zdravstvenog turizma Lipika, a hotelsko-ugostiteljski i rekreacijski kompleks činio je jezgru društvenog pa i kulturnog miljea grada. Između dva svjetska rata, a i iza Drugog svjetskog rata, Kursalon je bio središte kulturnog i društvenog života Lipika i ponos kontinentalnog turizma ondašnje države.

Dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća, uz vojničku glazbu sastavljenu od čeških glazbenika, čuo se u Kursalonu i talijanski belkanto,

prebiranje ženskog tamburaškog orkestra iz Zagreba, ali i ciganske violine iz Pešte.

U Kursalonu se nalazila kavana, restauracija, prvi kasino s ruletom u kontinentalnoj Hrvatskoj, salon s klavirom s posebnim ulazom od parka, rezerviranim samo za dame, te velika koncertna i plesna dvorana, reprezentativna dvorana ogleдалa.

Tijekom godina su se mijenjali manji detalji unutar same građevine, a najveća rekonstrukcija izvedena je dogradnjom novog hotela Lipik u osamdesetim godinama. Tada je rekonstruirana i višenamjenska dvorana, a jedno je vrijeme Lipik ponovo imao i svoj kasino unutar Kursalona.

Ova uistinu posebna građevina, koja je prirasla srcu svima koji ju pamte, potpuno je uništena u jesen 1991. godine granatiranjem i zapaljivim projektilima. Danas je Kursalon prekriven zaštitnim šatorom i strpljivo čeka obnovu“ (citirano iz Wikipedije). Južni dio perivoja u stanju je zapuštenosti i zaraslosti. Neka stabla su doživjela granicu fizičke starosti, propadaju i umiru, druga se ne njeguju. Staze, travnjaci i parkovni objekti su zpušteni, u stanju propadanja. Godine 1985. a potom 1993. izrađene su Studije o konzervaciji, revitalizaciji, restauraciji i rekonstrukciji lječilišnog perivoja u Lipiku (O. Ščitaroci i suradnici), no do danas nije uslijedila realizacija.

Godine 1985. izvršena je inventarizacija dendrološkog materijala perivoja. Tada je u perivoju izbrojeno 1417 stabala, 957 stabala bjelogorice (30 vrsta) i 460 stabala crnogorice (13 vrsta).

Utvrđeno je da četiri bjelogorične vrste: hrast lužnjak (*Quercus robur*), obični grab (*Carpinus betulus*), malolisna lipa (*Tilia parvifolia*) i divlji kesten (*Aesculus hippocastanum*) čine oko 61 % svih stabala. Od ostalih bjelogoričnih vrsta drveća registrirani su: katalpa (*Catalpa bignonioides*), poljski brijest (*Ulmus minor*), javor pajavac (*Acer negundo*), breza (*Betula verrucosa*), platana (*Platanus acerifolia*), bagrem (*Robinia pseudacacia*), klen (*Acer campestre*), tulipanovac (*Liriodendron tulipifera*), joha (*Alnus glutinosa*), javor mliječ (*Acer platanoides*), velelisna lipa

(*Tilia grandifolia*), magnolija (*Magnolia liliflora*), maklura, (*Maclura aurantiaca*), crveni hrast (*Quercus rubra*), pajasen (*Ailantus glandulosa*), brekinja (*Sorbus torminalis*)...

Od listopadnog grmlja zastupljeni su: dren (*Cornus mas*), svib (*Cornus sanguinea*), lijeska (*Corylus avellana*), šimšir (*Buxus sempervirens*), kurika

(*Euonymus europaeus*), forzicija (*Forsythia intermedia*), dojcija (*Deutzia crenata*), hamamelis (*Hamamelis japonica*), božikovina (*Ilex aquifolium*), kalina (*Ligustrum vulgare*), pajasmin (*Philadelphus coronarius*), iva (*Salix caprea*), bazga (*Sambucus nigra*), suručica (*Spirea japonica*), biserak bijeli (*Symphoricarpos albus*), jorgovan (*Syringa vulgaris*), crna hudika (*Viburnum lantana*), vajgelija (*Weigela florida*), kortaderija (*Cortaderia selloana*). Mnoge grmolike vrste uselile su se spontano, kao element šume lužnjaka i graba.

Od crnogoričnih vrsta najzastupljenija je smreka (*Picea abies*), a nalaze se crni bor (*Pinus nigra*), borovac (*Pinus strobus*), kavkaska jela (*Abies nordmanniana*), bodljikava ili srebrna smreka (*Picea pungens*), te različite grmolike vrste i kultivari iz roda *Juniperus* sp., *Thuja* sp. *Chamaecyparis* sp., *Taxus* sp.

Došavši u Kutjevo braća cisterciti iz Zirčva odabrali su osamljenu i čudnovatu dolinu u kutu, tamo gdje se Kutjevačka Rika, izašavši iz krndijske dubodoline širi, u „štovanja vrijednu Požešku dolinu“ (*Vallis honesta de Posega*). Opatiji su dali naziv *Abattia de Gotho*, što kazuje o poziciji u kutu. Cisterciti su strogi, siromaški crkveni red, povezan strogim samostanskim pravilima (klauzura), gdje se redovnici nalaze unutar kamenom ograđenog samostanskog i gospodarskog prostora (vrt, povrtnjak, voćnjak, vodenica, ribnjak, podrum...).

Odmah po dolasku sagradili su samostan od tvrdog materijala i crkvu posvećenu Blaženoj Djevici Mariji (*Abbatia beatissime Marie Vallis honesta de Gotho*). Na čelu opatije bio je opat (prvi među jednakom subračom).

Crkva se nalazila unutar zidina, samo jednim krajem (pročeljem) dostupna puku. Vjeruje se da su stari vinski podrum, koji se dijelom nalazi ispod crkve, gradili cisterciti.

Cisterciti, kao reformirani benediktinci, svojim djelovanjem držali su se gesla sv. Benedikta „*Ora et labora*“ (Moli i radi). Krase ih vrline kreposti, discipline, askeze i kontemplacije, uz težak tjelesni rad. Nosili su bijelu odoru sa crnim skapularom koji im je pokrivač glavu i pleća. Takva kombinacija boja slična je ptici svraki pa su ih u narodu zvali svrakari ili bijeli fratri.

Prestanak djelovanja opatije *de Gotho* bio je pred sam dolazak Turaka u Požeštinu, a preostali redovnici iz opatije povukli su se u Ugarsku oko 1529. godine. Od godine 1529. do 1539. patronat nad opatijom ima kraljevski savjetnik Ladislav More, koji je bio posjednik više imanja u Požeškoj županiji., a poslije dolaska Turaka u Kutjevo 1539. godine opatija *de Gotho* i crkva Blažene Djevice Marije bile su

prepuštene zubu vremena. Za vrijeme stopedesetgodišnje vladavine Turaka (od 1536. do 1691.), Kutjevo je jedna od sedam

Cisterciti

nahija požeškog kadiluka. Nakon povlačenja Turaka vlast nad zemljištem i naseljima preuzima Carska komora u Beču. Austro-ugarski car i kralj Leopold I. daruje mnoga gospodarstva na području Požeštine obiteljima i časnicima, zaslužnima u ratu protiv Turaka. Iako je većina imanja dodijeljena tuđincima, gospoštiju Kutjevo car dodjeljuje 1689. zagrebačkom

kanoniku štioću Ivanu Josipu Babiću, naslovnom skradinskom biskupu. Zagrebački biskup Aleksandar Ivan Mikulić, predajući od kralja darovanu gospoštiju i opatiju, 13. travnja 1689. godine, imenovao ga je generalnim vizitatorom s potpunom crkvenom jurisdikcijom za krajeve „između Drave i Save“, a kao opatu dodjeljuje mu pridjev „*de Gotho*“ po punom nazivu crkve i opatije „*Beate Mariae Virginis de Gotho*“.

Isusovci su u Kutjevo došli već 1699. godine s namjerom da osnuju rezidenciju pri isusovačkom kolegiju u Požegi. Legalnu ispravu o predaji kutjevačke opatije s dobrom Kutjevo (*de Gotho seu Guttieva*) kralj Leopold I. potpisao je 7. veljače 1700. godine, pred smrt kanonika i opata Ivana Babića koji je nosio pridjev „*de Gotho*“, a i danas je zadržan u administrativnim poslovima zagrebačke biskupije, a može biti dodijeljen zaslužnim crkvenim velikodostojnicima.

U Kutjevu se gradi crkva Blažene Djevice Marije na mjestu nekadašnje cistercijske crkve, a pokraj crkve, na ruševinama bivšeg samostana, podiže se velebni jednokatni dvorac, građen između 1721 i 1735. godine, kada je „zasjao“ u punom reprezentativnom sjaju. Izgrađen je za ono doba impozantan, građevinski zanimljiv podrum na temeljima starog, cistercijskoga. Već za vrijeme isusovaca Kutjevo će postati značajno središte za širenje vinogradarstva i vinarstva u Požeštini i Hrvatskoj. Osim uzdržavanja kolegija i gimnazije u Požegi, uzdržavaju i osnovne škole u Kutjevu i Sesvetama. Početkom 18. stoljeća započinju intenzivnu gradnju isusovačkog kolegija u Požegi (1709.-1711.). Kutjevačko vlastelinstvo preuzima 1773. kraljevska ugarska dvorska

kancelarija a prihodi s vlastelinstva namijenjeni su Naukovnoj zakladi (*Fundus studiorum*), materijalnoj potpori đacima i studentima. U početku kutjevačkim dobrom upravlja prefekt Emerik Syleszy, a potom godine 1776. započinje proces davanja „plemenitog dobra Kutjevo“ u najam (koncesiju). Prihodima kutjevačkog dobra financira se požeška gimnazija, daljnje školovanje požeških pitomaca, služe raznim kulturnim svrhama, a 1797. daju se znatna financijska sredstva za preseljenje veličkog franjevačkog samostana u Požegu.

Dobro Kutjevo uzima u zakup 1798. grof Jakov Svetić, posjednik gospoštija Pleternice i Velike. Kao jedan od najbogatijih slavonskih vlastelina unapređuje gospodarstvo na svojim imanjima, gradi ceste i putove, otvara škole i pomaže župe. Unapređivanjem stočarstva razvija granu svinjogojstva i ovčarstva te na Ovčarama gradi za ono vrijeme suvremenu farmu za ovce, uvozi iz Španjolske ovce merino pasmine. Unapređuje vinogradarstvo i voćarstvo, sadnju dudova i svilogojstvo, uzgajanje duhana i šumarstvo te razvija trgovinu i financijski sustav. Od 1812. do 1836. godine kutjevačko vlastelinstvo je u zakupu velikih župana Požeške županije, grofova Nikole Szecsena de Temerin i njegova sina Antuna.

Gubi se pomalo i svrha zaklade „*Fundus studiorum*“ za prosvjetne svrhe požeške gimnazije, njenih seminara i uvođenja nastave u višim razredima. Već 1814. godine financijska sredstva zaklade namjenjuju se zagrebačkom konviktu, radi školovanja mladića iz Slavonije.

Poslije 1848. kutjevačko dobro vodi

Grb Jakoba grofa Svetića

ugarska komorska administracija, uglavnom stranci koji teško komuniciraju s narodom te se troškovi uzdržavanja dobra približavaju prihodima. Zapušta se poljoprivredno gospodarstvo, vinogradi i voćnjaci, a sve više se traže prihodi od šume. Zemaljska naukovna zaklada raspisala je 1880. i 1882. godine javnu dražbu za prodaju dobra Kutjevo.

Na javnoj dražbi 2. kolovoza 1882. dobro Kutjevo je kupio Vjekoslav Turković iz Karlovca, u svoje ime i u ime braće Türk. Upravu dobra odmah je preuzeo Milan Turković, sin Vjence-

Četveropreg

slava te uz aktivnu suradnju brata Petra-Dragnetina kupuje udio braće Türk te započinje obnavljanje i unapređenje gospodarstva.

Posebno obilježje iza Prvog svjetskog rata Kutjevu daje pastuharna, koja je osnovana kao vojna još 1873. godine, a civilni karakter dobiva 1924. godine. Pastuharna je imala bogatu tradiciju uzgoja i korištenja konja lipicanaca za vojne potrebe i sportske svrhe. Tu su se izlučivala najbolja grla lipicanske pasmine.

Obitelj Turković je dala Kutjevu, Požeštini i Hrvatskoj veliki doprinos u razvoju poljoprivrednog gospodarstva i obogaćivanju kulturnim vrednotama.

Od kraja Drugog svjetskog rata pa do 1991. godine pečat razvoja dobru Kutjevo i kompleksu parka s dvorcem i crkvom daje Poljoprivredni kombinat Kutjevo.

U sklopu podrma nalazi se najveći i najstariji vinski arhiv u Hrvatskoj.

Baroka crkva s početka 18. stoljeća s „isusovačkim građevnim slogom zidova i žrtvenika“, kako reče Julije Kempf, te ostalih sakralnih artefakata s povijesnom patinom privlačno su mjesto vjerniku i putniku namjerniku.

Današnje stanje parka-perivoja u Kutjevu može se promatrati samo u kontekstu povijesnih zbivanja, kako je to prethodno prikazano. Park se ne može odvojiti od kulturnog građevinskog dobra dvorca i župne crkve te užeg okoliša. On je tek okvir slike barokne arhitekture Kutjeva, a između parka i građevinskih objekata u parku nužni su sklad, simbioza.

Do sada kompleks parka-perivoja nije detaljno istražen jer o njegovoj

park u Kutjevu

Obitelj Turković pred dvorcem u Kutjevu

Grb obitelji Turković

formi, veličini i sadržaju nema ništa zapisano u doba cistercita i turskih gospodara, a nešto više o slici parka može se naći u nacrtima i dokumentima

isusovaca i Zemaljske naukovne zaklade. O tome kako je izgledao u doba cistercita i turskih gospodara može se samo predmijevati.

Park-perivoj isusovačkog kompleksa u Kutjevu nosio je zasigurno obilježje baroka s početka 18. stoljeća, sukladno izgrađenim baroknim građevinama, crkvi i rezidencijalnom dvorcu. Prema nacrtima iz 18. stoljeća, može se zaključiti da je površina veličine 2 ha bila ograđena kamenom ogradom, unutar koje je, osim crkve i dvorca, bilo niz pomoćnih objekata te povrtnjak, vrt i šljivik (voćnjak). Od parkovnih

Stari vinski podrum u Kutjevu iz 1232. godine

građevinskih objekata registrirano je jezerce s kornjačama, kuglana za sportske aktivnosti, bunar s cvijetnjakom unutar klaustra, podrumi, putevi i staze između građevinskih objekata i crkve. U nacrtu nije naznačen za barokne perivoje zeleni otok ispred rezidencije, s njegovanom živicom šimšira ili drugog grmolikog bilja te cvijetne lijehe. Međutim, mjernik stanja rezidencijskog kompleksa zabilježio je položaj gnojnice (đubrišta) uz ogradu povrtnjaka i vanjske nužnike, ali zapazio je i detalj, da su povrtnjak i voćnjak bili ograđeni ukrasnom drvenom ogradom. Barokni vrtovi-perivoji 18. stoljeća zatvorenog tipa imali su utilitarnu, ali i reprezentativnu funkciju. Tek u 19. stoljeću parkovi su dobivali javni karakter otvorenog tipa korištenja.

Neki povjesničari umjetnosti i arhitekti (Z.Uzelac) pretpostavljaju da je kompleks opatije i crkve Blažene Djevice Marije građen u specifičnom gotskom stilu, koji su cisterciti donijeli iz matične kuće u Francuskoj. To se zaključuje po tlocrtu crkve i njenim

proporcijama dužine, širine i visine, prije isusovačke dogradnje pjevališta (kora) sa zvonikom i preuređenja (dogradnje) barokiniziranog svetišta-apside. Drugi pak pretpostavljaju (Đ. Cvitanović) da je cijeli kompleks zatvorenog samostanskog kvadrata s dvorišnim bunarom građen u romaničkom slogu.

kompleks opatije i crkve Blažene Djevice Marije

Prema nekim izvorima, sliku na glavnom oltaru naslikao je sesvetački župnik Nikola de Lupis Dubrovčanin, sliku sv. Ignacija nepoznati bečki autor, a sv. Ivana Franje Regisa ljubljanski slikar Anton Cebej, 1759. godine.

Oltari s pripadajućim skulpturama izrađeni su u bečkim radionicama.

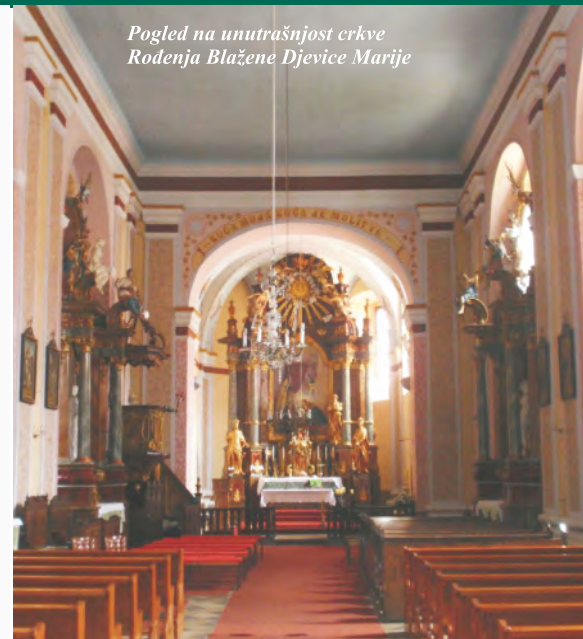
Umjetničke karakteristike glavnog neobaroknog oltara su monumentalnost i klasicistička jednostavnost.

Visoko i razvedeno podnožje nosi predelu s vitkim stupovima koji nose konstrukciju slavolučne arhitekture. Iako je djelo kasnobaroknog stila, nije okićeno bujnim drvorezbarskim ukrasima, nego odiše otmjenom jednostavnošću, suzdržanom ljepotom i elegancijom.

Kipovi svetaca, anđela i hrvatsko-ugarskih kraljeva plijene pažnju elegancijom, a raspoređeni su tako da ne ističu u prvi plan cjelokupni dojam oltarnog ansambla.

U donjem, prednjem dijelu oltara ističe se tabernakul, a iznad njega u drvenom okviru nalazi se slika Rođenja Blažene

*Pogled na unutrašnjost crkve
Rođenja Blažene Djevice Marije*

Djevice Marije, umjetnički rad zagrebačkog slikara Ferde Kovačevića, koju je crkvi 1901. godine poklonila Ivana Turković, supruga Vjenceslava.

Gradnja isusovačke rezidencije ili kutjevačkog dvorca (Arx Kutjevo)

Prilikom raspuštanja isusovačkog reda, za vrijeme pape Klementa XIV., bečka Dvorska komora osnovala je komisiju za procjenu imanja, zgrada, pokretne i nepokretne imovine. Tom prigodom snimljena je situacija kompleksa dvorca sa crkvom i bližom okolicom.

Na zanimljivoj fotografiji, snimljenoj 1913. godine, vidi se pročelje dvorca kako je formirano prije stotinjak godina. I dalje se vidi visoko krovništvo sa zabatima i centralnim poligonalnim erkerom, koji završava piramidalnim krovčićem. Krovništvo je iskorišteno za poslovni prostor ili stanovanje. Prozori kata su zaštićeni žaluzinama, a ispod njih njeguje se cvijeće.

Fotografija pokazuje da je nakon tridesetogodišnjeg gospodarenja vlastelinstvom Turkovićeve obitelji u užoj okolini dvorca podigla njegovani park. Visoko drveće zasađeno je lijevo i desno od pročelja dvorca, a ispred dvorca je oblikovana rondela podijeljena stazama na nekoliko dijelova. Kao razdjelnica okrugle plohe ističe se pješačka staza koja vodi glavnom ulazu. Rondela je omeđena tvrdim putem koji u obliku kruga usmjerava kočiju s lijeve ili desne strane, prema ulazu u dvorac. Unutar njegovanih travnjaka podignuti su cvijetnjaci, a uz samu plohu dvorca oblikovane su četiri kuglaste forme šimšira i dvije uspravne virđinijske borovice uz

vertikalnu zabatu. Malo dalje, na prednjem vijencu kruga odnjegovane su dvije piramidalne forme šimšira.

Gospoda i gospođe simetrično raspoređeni po dubini i širini slike u gospodskim i paurskim odorama, svojim antropometrijskim veličinama dočaravaju proporcije i estetiku prostora.

Taj sklad i ljepotu koju su europski uljuđeni Turkovići usadili u kutjevački kraj, razvili gospodarstvo, prosvjetu i

spomenika.

Na zgariste se vraćaju Turkovići 1922. godine, podižu za potrebe obitelji dvokatnicu s lođom uz sakristiju crkve i započinju ponovno razvijanje gospodarstva i kulture kutjevačkog kraja.

Južno krilo dvorca sanirano je 1925. godine, obnovljeni su urušeni prvi kat i krovšte, ali u izmijenjenom obliku. Tom prilikom se naišlo na zatvoreni hodnik okrenut klastru. Zapadno i istočno krilo nije sanirano, dapače

Izgled dvorca baruna Turkoviča, 1913. godine (razglednica)

kulturu zasmetao je revolucionarnom duhu i probuđenoj proleterskoj svijesti, pa je netko 1918. godine „kresnuo šibicu“. Promjene učinjene u 19. stoljeću na vanjskoj formi dvorca u duhu pojednostavljenja prema ukusu vremena (historizma) nisu bitno utjecale na raspored interijera, no uklanjanjem pilastra, koji su naglašavali vertikalni ritam, te redukcijom zabata i uklanjanjem lukovice sa središnjeg poligonalnog istaka, izgubljena je vrijednost i identitet baroknog

uklonjeni su ostaci zidova nakon požara pa su južno krilo obnovljenog dvorca i crkva ostali odvojeni.

Prilikom sanacije dvorca 1925. godine na južnom krilu učinjene su znatne promjene. Krovšte je sniženo jednostavnom četveroslivnom konstrukcijom. Uklonjena je forma zabata te je cijela prednja ploha s jednim katom dobila ravnu formu. Ipak je u središnjem dijelu zadržana forma poligonalnog rizalita-tornjića s piramidalnim krovčićem.

Bočni zabati, koji su ustvari naglašavali zapadno i istočno krilo, odnosno bili njihov produžetak u pročelja južnog krila, davali su cijeloj građevini reprezentativni karakter. Ovi zabati, simetrično položeni prema voluminoznom centralnom rizalitu s lukovicom na vrhu, te ekscentričnom vizurom tornja s piramidalnim krovštem crkve, daju visoku estetsku vrijednost baroknoj građevini.

Prilikom obnove rezidencijskog kompleksa dvorca i crkve devedesetih godina prošlog stoljeća valjalo je poštovati povijesnu originalnost. U tome se i uspjelo, o čemu svjedoči današnja slika pročelja dvorca.

Dvorac i park u Kutjevu upisani su od 1964. godine u Registar nepokretnih spomenika kulture i zaštićenih prirodnih vrijednosti te se prilikom njihovog korištenja, obnove ili rekonstrukcije treba pridržavati stručnih i znanstvenih uputstava nadležnih institucija. Park-perivoj proglašen je 1967. godine spomenikom parkovne arhitekture.

Procjena današnjeg stanja i valorizacija parka-perivoja u Kutjevu

Za rast i razvoj zasađenog parka-perivoja s drvećem, grmljem, zeljastim biljem, te s parkovnom građevinskom i

hidrotehničkom arhitekturom i infrastrukturom, potrebna su desetljeća. Bez njegovanja i brige, permanentne zaštite i obnavljanja hortikulturno i povijesno-kulturno naslijeđe osuđeno je na propadanje.

Parkovi su vrijedno umjetničko djelo, dokaz ljudske imaginacije i kreativnosti, koje je za korisnike izvor emocionalnog, estetskog doživljaja prostora, ugodnog i ekološki osviještenog ambijenta čovjekovog življenja. U starijim parkovima-perivojima, kakav je i park u Kutjevu, čovjek, osim estetskog doživljaja, ima potrebu saznanja o njegovoj kulturnoj baštini, materijalnom, duhovnom i kulturnom bogatstvu njegovih predšasnika. Stoga prilikom korištenja, obnove i zaštite hortikulturnih objekata valja poštovati njihova povijesna obilježja, dragocjeni pečat naslijeđa hrvatske materijalne kulture.

Povijesni arhitektonski kompleks s parkom-perivojem, kao materijalno i živo kulturno dobro, pojedinci, stručnjaci ili znanstvenici promatrat će sa stajališta koje je bliže njihovom životnom opredjeljenju, struci ili odgoju. Cjelovitu sliku kompleksa, različiti od prosječnog građanina, promatrat će arhitekt, urbanist ili

Izgled kutjevačkog dvorca nakon obnove 1994. godine

povjesničar umjetnosti, agronom, šumar, vrtlar, ekolog, filozof..., no onaj koji brine o stanju, obnovi i zaštiti kompleksa treba zadovoljiti svaku pojedinačnu mjeru interesa. Čovjek zapadne kulture i civilizacije stvara u prirodi ili hortikulturnom objektu sliku o sebi, antropocentričnu spoznaju svijeta.

Postanak vrta, parka-perivoja vezan je oduvijek uz posjed pojedinca, vlasnika zemljišta koji je nastojao kultivirati svoj okoliš, bilo

materijalom drveća, bilja, životinja i građevnog materijala iz neposredne okoline ili unošenjem navedenog iz drugih, udaljenijih područja.

Dok se srednjovjekovni vrt, kakav je eventualno bio onaj iz doba cistercijske opatije, temeljio na zatvorenom prostoru (*hortus conclusus*) samostanskom klausturu, barokni vrt 18. stoljeća (isusovački rezidencijalni) teži većim, otvorenijim pejzažnim kompozicijama. Parkovna arhitektura uvijek je bila odraz klasnih i staleških razlika, odnos bogatih i siromašnih.

Park-perivoj kutjevačkog vlastelinstva obitelji Turković, nastao krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nosi obilježje pejzažne i historičističke vrtno arhitekture, kojom se uklanja razlika između kultiviranog dijela parka i slobodnog dijela parkovne površine, slične prirodi (šumi). Takva forma parkovne arhitekture vidi se na razglednici iz 1913. godine, gdje se u vizuri ispred pročelja dvorca kultivira ornamentalna geometrijska forma tzv. historicističkog vrta, a u daljem okolišu od dvorca sadi autohtono ili iz drugih krajeva svijeta uneseno drveće i grmlje, u slobodnoj formi, grupično i pojedinačno, razmaknuto i kombinirano sa zelenim travnatim površinama.

Takav oblik parka zadržan je do danas te je prilikom obnove i zaštite potrebno poštovati njegovu povijesnu koncepciju, to jest da je park s jedne strane „dio prirode“, a s druge djelo vrtno arhitekture, dakle „umjetničko“ djelo čovjeka. Održavanjem parka treba uskladiti stremljenja koja osciliraju i korespondiraju između prirode i umjetnosti, botanike i čovjeka, arhitektonske i slikarske slobode, između strukture i forme, ali

Unutarnje dvorište dvorca i crkve, 2009. godine

i emocionalnih doživljaja čovjeka.

Cilj zaštite nije nužna obnova već kontinuitet održavanja. Tek kada izostane održavanje, briga o životu parkovnih živih i materijalnih artefakta, nastaje diskontinuitet, smrt jedinki, pa je nužna obnova prilagođena novom vremenu.

Detaljniju registraciju drveća i grmlja u kutjevačkom parku obavio je Đ. Rauš 1977. godine i tom prilikom je utvrđeno sljedeće stanje drveća i grmlja:

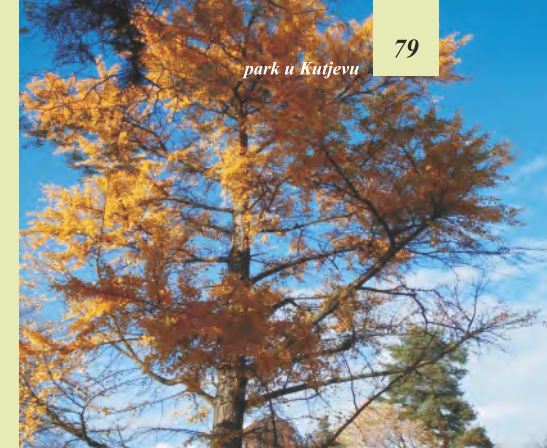
Crnogorica: ginkgo (*Ginkgo biloba* L.), virginijska borovica (*Juniperus virginiana* L.), ariš europski (*Larix decidua* Mill.), obična smreka (*Picea abies* L. (Karst), Banksionov bor (*Pinus banksiana* Lamb.), crni bor (*Pinus nigra* var. *austriaca* (Badoux), obični bor (*Pinus silvestris* L.), američki borovac (*Pinus strobus* L.), tisa (*Taxus baccata* L.).

Bjelogorica: klen (*Acer campestre* L.), negundovac (*Acer negundo* L.), javor mliječ (*Acer platanoides* L.), gorski javor (*Acer pseudoplatanus* L.), šećerni javor (*Acer saccharinum* L.), obični divlji kesten (*Aesculus hippocastanum* L.), crna joha (*Alnus nigra* L.), crna breza (*Betula nigra* L.), kampsis (*Campsis radicans* L.), obični grab (*Carpinus betulus* L.), katalpa (*Catalpa*

bignoniodes Walt), Judino drveće (*Cercis siliquastrum* L.), ljeska (*Corylus avellana* L.), drijen (*Cornus mas* L.), obični svib (*Cornus sanguinea* L.), jednokoštuničavi glog (*Crataegus monogyna* Jacq.), crvenolisna bukva (*Fagus sylvatica* var. *purpurea*), uskolisna bukva (*Fagus sylvatica* var. *asplenifolia*), gimnokladus (*Gymnocladus dioica* (L.) Koch), bršljan (*Hedera helix* L.), obični orah (*Juglans*

regia L.), crni orah (*Juglans nigra* L.), maklura (*Maclura pomifera* (Rath) Schneid), bijeli dud (*Morus alba* L.), peterolističava lozica (*Parthenocissus quinquefolia* (L.) Pl.), paulovnja (*Paulownia tomentosa* (Thumb) Stand.), javorolisna platana (*Platanus acerifolia* Aith./ Willd.), jablan (*Populus nigra* var. *pyramidalis*), divlja trešnja (*Prunus avium* L.), crvenolisna trešnja (*Prunus cerasifera* var. *pisardi*), crni trn (*Prunus spinosa* L.), hrast lužnjak (*Quercus robur* L.), crveni hrast (*Quercus rubra* L.), bagrem (*Robinia pseudacacia* L.), divlja ruža (*Rosa canina* L.), jorgovan (*Syringa vulgaris* L.), malolisna lipa (*Tilia cordata* Mill.), srebrnolisna lipa (*Tilia tomentosa* Moench.), obični brijest (*Ulmus carpiniifolia* Gleditch), gorski brijest

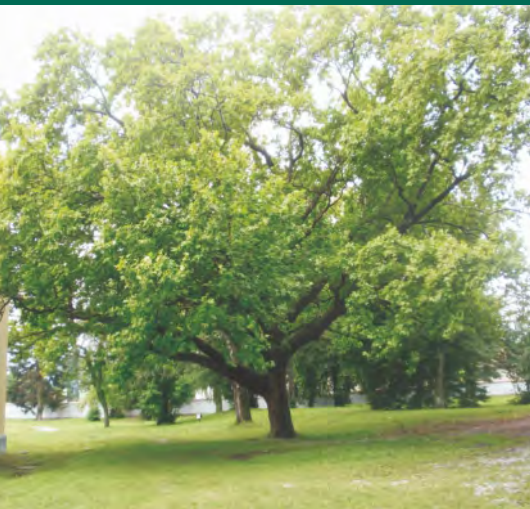
(*Ulmus glabra* Huds.).

Mnoge od navedenih 50 vrsta drveća i grmlja su autohtone, obitavaju u šumama kutjevačkog podneblja. Neki varijeteti takvih autohtonih vrsta su uzgojeni u domaćim vrtovima ili hortikulturnim rasadnicima, poput crvenolisne i uskolisne bukve.

Prilikom osnivanja kutjevačkog parka Milan Turković te njegovi vrtlari i šumari, povedeni ondašnjom modom unošenja stranih vrsta i drveća, zasadili su neke vrsta koje se

mogu naći i u drugim parkovima ondašnjeg doba. To su primjerice borovac, paulovnja, platana, crveni hrast, šećerni javor, negundovac, divlji kesten, katalpa, gimnokladus, kampsis i

druge.

Vrijeme introdukcije stranih vrsta dreća i grmlja u hrvatske parkove je različito. Od drvenastih vrsta koje se nalaze ili su se nalazile u kutjevačkom parku unesene su u Hrvatsku:

Abies nordmaniana, 1840., *Ginkgo biloba*, 1730. (1754.), *Pinus strobus*, oko 1750., *Acer negundo*, 1688., *Acer saccharinum*, 1725., *Aesculus hippocastanum*, 1526., *Ailanthus glandulosa*, 1760., *Thuja gigantea*, 1853., *Catalpa bignonioides*, 1726., *Sophora japonica*, 1747., *Cercis siliquastrum*, 16. st., *Juglans nigra*, 1630., *Morus alba*, 17. st., *Morus nigra*, poč. 18. st., *Pauwlovia imperialis*, 1830., *Platanus occidentalis*, 16. st., *Pterocarya fraxinifolia* 1782., *Robinia pseudoacacia*, 1601., *Sophora japonica* 1747. *Juglans regia*, 1. st. pr.n.e., *Castanea sativa*, 5. st. pr.n. e.

Iako mnoge od nabrojanih vrsta drveća smatramo gotovo udomaćenim, poput duda, oraha, divljeg kestena, pitomog kestena, bagrema, negundovca, ipak njihova domovina nije naše podneblje. Najstarije drveće koje je uneseno u naše krajeve su pitomi kesten i orah, još prije nove ere i postali su „redovito“ drveća naših šuma. Bijeli i crni dud preneseni su iz Kine „putovima svile“ i bili su značajni u doba razvijene manufakture svilarstva i svilogojstva u našim krajevima sredinom 18. stoljeća.

Kutjevački park kao živi organizam prolazio je tijekom vremena različite faze i procese, neke drvenaste vrste su „izumrle“, a neke druge su unesene. U ne tako dugom razdoblju, od 1977. do 1996. godine neke vrste su nestale, a druge su se u parku pojavile. Tako je 1996. godine zabilježeno da u parku manjkaju u odnosu na 1977. godinu sljedeće vrste drveća i grmlja: *Abies concolor*, *Pinus banksiana*, *Pinus strobus*, *Betula nigra*, *Catalpa*

bignonioides, *Cercis siliquastrum*, *Gymnocladus dioica*, *Maclura pomifera*, *Populus nigra* var. *pyramidalis*, *Robinia pseudoacacia*, *Ulmus carpinifolia*.

Međutim, u parku su osim onih iz 1977. godine, nađene 1996. i sljedeće vrste drveća i grmlja: *Abies alba*, *Abies nordmaniana*, *Acer platanoides*, „*Atropurpurea*“, *Buxus sempervirens*, *Fagus sylvatica* var. *purpurea*, „*Pendula*“, *Picea pungens* var. *glauca*, *Sophora japonica*, *Tilia platyphyllos*, *Thuja orientalis*.

Sadnja drveća u parku je tako koncipirana da su visoke vrste drveća sadene uz rub ograde, kamenog zida, više ili manje grupimično, ovisno o prostoru. Tako su na zapadnoj strani formirane grupe lipa, ukrasnih bukava, aleja divljeg kestena i obične smreke. Uz južni zid uneseni su javori, crni dud i brijest, te strane parkovne vrste ginkgo, sofora i virdžinijska borovica. Kao kontrastne vrste bjelogorici između listopadnih vrsta drveća posađeni su zimzeleni borovi, jele i srebrne smreke. Jugoistočna strana parka koncipirana je na sličan način, tako da su grupirani paulovnja, gimnokladusi, grab, dud, negundovac kao listopadne vrste, a između njih su uneseni borovi, jela, ariši i obična smreka. Na sjeveroistočnoj strani grupirani su crveni hrast, obični orah, divlja trešnja, lipa i divlji kesten, a unutar ili između njih crnogorične vrste, kavkaska jela, tise, borovi, ariši i smreka. Sjevernu stranu parka čine

grupe srebrne smreke i osamljeni stari bagrem.

Ispred pročelja dvorca ostavljen je prazan prostor koji se može hortikulturno urediti ornamentalnom geometrijskom formom tzv. historicističkog vrta u kojemu dominiraju cvijetne trajnice, cvijeće i niski grmovi.

Ne ulazeći u to da li su neke vrste prije pogrešno determinirane, ili su u međuvremenu nestale sjećom ili odumiranjem, a druge u međuvremenu posađene, u ljeto 2009. godine su u kutjevačkom parku bile vrste drveća i grmlja, kako je prikazano u knjizi «Park u Kutjevu»

(J. Zelić- T. Crnjac, 2009. godine).

PARK U TRENKOVU

ZAŠTIĆENI SPOMENIK PARKOVNE ARHITEKTURE

Dvorac-kurija u Trenkovu, bivšoj Mitrovici, bio je posjed plemića iz roda Velyke, koji su živjeli u gradu-tvrđavi u Velikoj, a spominju se već u 12. stoljeću.

Predmijeva se da je upravo kaštel-kurija, koji se spominje u povijesnim dokumentima, a nalazio se „u ravnici“, bio utemeljen u ondašnjoj Mitrovici (Trenkovu).

Vlastelinstvo gospoštije Velika u Mitrovici (Trenkovu)

Josip Bösendorfer u knjizi "Crtice iz slavonske povijesti", izdanoj u Osijeku 1910. navodi da se posjed Velyke spominje u dokumentima već 1366. godine i dalje, a kaštel Velyke 1435. godine i dalje. U knjizi Velika iz 1982. fra Pašval Cvekan raspravlja temeljem nekih zapisa i po «logičnom slijedu» kako je potrebno razlikovati grad Velyke i kaštel Velyke. Za grad je siguran da

se nalazio na brdu Lapjak, čije su zidine i danas očuvane, no kaštel Velyke ili grad (oppidum- trgovište) plemića Velyke smješta u »ravnici«. Kao moguće mjesto grada, (oppidum - trgovište) kaštela, navodi prostor gdje je danas groblje svetog Marka, povodeći se za podatkom župnika Franje Šultajsa koji je u Spomenici župe Velika zapisao koncem 19. stoljeća "da su na tome mjestu otkopavali klesano kamenje velikog oblika, a jednako i ciglu dugu jedan lakat". U sačuvanoj

listini, koju navodi Bösendorfer, piše da su posjed u Velikoj 1435. dijelili plemići Velyke i Bekefi Velyke, a u pitanju diobe bila je: «jedna pokrivena i duga palača, zgradama ukrašena; jedan toranj bez krova, a usred kaštela neka kuća ili napuštena prostorija i jedna cisterna ili zdenac» Budući da je već od početka 12. stoljeća donekle poznato rodoslovlje plemića Velyke te se kao prvog plemića navodi pod imenom Suden (Sudan) u razdoblju od 1116. do 1134. godine te druga loza Abram sa sinom Ivankom, od 1232. do 1250, to je sigurno da se rod plemića Velyke i Bekefi proteže sve do dolaska Turaka 1536. godine.

Imanja, posjedi plemića Velyke i Bekefya - čaglinskih prostiru se u predtursko vrijeme od današnje Striježevice (Crkvenik) preko Bukovlja (današnje selo Klisa) i Velyke, grada i kaštela do Čaglina. Oko 1435. godine spomenuti plemići u posjedu države 67 sela i zaselaka. Bila su to uglavnom podplainska sela ispod Papuka i Krndije. Sjedište im je u Podgrađu kaštelu upitne lokacije.

Prema nekim indicijama postoji mogućnost da se spomenuti grad kaštel nalazio u Mitrovici, na prostoru, gdje se već po dokumentima iz turskog popisa posjeda i stanovnika, 1545. godine uselio spahija Husein beg, kako to doslovno piše: «Mitrovica, zemlja koja je u nevjerničko vrijeme posjedovao porkulab Mitrovice. Neki ju je Husein vojvoda ranije dobio u tapiju od sandžak-bega i uživao posjed. Sada je prema carskoj zapovijedi riznici platio 150 akči tapijske pristojbe pa je na njega zavedeno. Prihod 150».

Iz navedenog se može zaključiti da je u predtursko vrijeme navedeni posjed uživao svjetovni posjednik porkulab Mitrovice, svakako plemić, jer seljaci kmetovi nisu u to vrijeme bili posjednici zemljišta. U turskom popisu iz 1561.

godine navedeni posjed spominje se još detaljnije kao mezra u Mitrovici: : «Zemljište koje je u nevjerničko vrijeme posjedovao porkulab tvrđave Mitrovica. U starom je defteru rečena mezra zapisana nekom vojvodi Huseinu. Spomenuti je vojvoda Husein umro, a spomenuta mezra prenesena na ime njegova sina Kasima. Budući da je sada u njegovu posjedu, u novi je defter (popis) zavedeno na njega».

Dakle, izričito se spominje porkulab tvrđave Mitrovica, to jest bivši posjednik zidane tvrđave, a budući se iz podjele imanja plemića Velyke i Bekefy godine 1435. spominje i zidani toranj kaštel u kojem se, pretpostavlja se, nastanio Husein beg i kasnije njegov sin Kasim, izvjesno je da se sjedište plemića gospoštije Velika nalazilo i u predtursko doba u Mitrovici.

To uostalom potvrđuju i sljedeći događaji: Kralj Leopold I dodjeljuje 1702. godine posjede gospoštije Velika tajnom savjetniku grofu Leonu Ullefeldu. Sjedište gospoštije je u Mitrovici, ne u Velikoj.

Gospoštiju Velika sa sjedištem u Mitrovici, nakon smrti grofa Leona Ullefelda, daruje kralj Karlo VI, 13. listopada 1719. godine, savjetniku i predsjedniku Dvorske komore Frantzu Antonu grofu Wallsegg. Budući da je grof imao visoku dužnost na bečkom dvoru, vjerojatno je rijetko dolazio na svoja imanja u Mitrovici i Pleternici, a u njegovo ime imanjem su upravljali imenovani upravitelji.

Oca nasljeđuje malodobni sin Franjo Josip grof Wallsegg, za kojega skrbi Nikola grof Stella, te u ime malodobnog Wallsegga prodaje imanje za 29.300 forinti 18. svibnja 1744. godine pukovniku barunu

Franji Trenku. Osim vlastelinstva Velika, Trenk posjeduje i vlastelinstva u Brestovcu, Pleternici, Pakracu i Nuštru, ima kuću u Požegi, gdje jedno vrijeme živi sa suprugom i djecom.

Prema popisu stanovništva, seljačkog zemljišta i stoke godine 1745., kada se ustrojava Požeška županija, vlastelinstvo Velika (sela Velika, Radovanci, Potočani, Draga, Poljanska, Bankovci, Škomić i Mitrovica) ima 742 kmeta, 1950,75 jutara oranica, livada za 1600 kosaca, vinograda za 927 kopača.

Porodica Trenk potječe iz Pruske i svi su bili vojnici, ratnici. Franjo je rođen 1711. godine u pokrajini Reggio u Italiji, gdje mu je otac bio u službi austrijskog kralja Leopolda I. Između ostalih dužnosti, Franjin otac bio je zapovjednik brodske tvrđave, važnog fortifikacijskog središta u Vojnoj krajini, kao obrambenog zida prema osmanlijskoj Bosni.

Sin Franjo školovao se u Šopronju (Mađarska) i Požegi. U Požegi je pohađao isusovačku gimnaziju. Prilikom odabira profesije pošao je očevim stopama, stekao je vojno obrazovanje i prva vojnička dužnost u vojsci, pukovnici grofa Nikole Palffyja, bila je časna dužnost barjaktara.

Oženio se godine 1732. kćerkom vojničkog časnika Tilliera, u Petrovaradinu, gdje je službovao.

Iste godine vratio se sa suprugom na imanje u Pleternicu, gdje je dvije godine mirno živio, kao otac obitelji, baveći se gospodarstvom i lovom. Progonio je i hajduke u Požeštini, ali zbog svoje prijeke naravi, kao kavgađžija i izazivač na dvoboje, pa i ubojstva, bio je zatvoren u osječkom zatvoru, odakle se jedva izvukao zahvaljujući vezama i otkupu. Poslije toga se povukao na imanje u Levoču, gdje je nastavio raskalašenim životom, iako je imao četvero djece. Vratio se u Požegu 1737.

godine, u doba širenja kuge, te mu umre supruga i četvero djece. U župnom je arhivu u Stražemanu zabilježeno da je 11. svibnja 1737. bio u Požegi sprovod "Baronesse Tranck", no u župnom arhivu u Požegi piše da je to bila dvogodišnja djevojčica, kćerka baruna Trenka. Bez obitelji, Trenk se posvetio vojničkoj karijeri.

U vojsci je brzo napredovao, najprije u službi Rusije u borbi s Turcima, a potom, od 1741. u službi Marije Terezije protiv pruskog cara Fridricha II. Bili su to ratovi za austrijsko nasljeđe, a pruskom caru su se priklonili Bavarci i Francuzi. Pod patronatom Marije Terezije vraća se na svoja imanja u Slavoniju i formira vojničku četvu od 1000 vojnika, kasnije nazvanu Trenkovim pandurima.

Zabilježeno je da je uspio sakupiti četvu od 1030 pandura, na vlastelinstvu Velika 41 pandura. Mimohod pred kraljicom Marijom Terezijom održan je u Beču 27. svibnja 1741. godine, prije polaska na ratište u Šleziju.

Panduri su bili odjeveni na slikovit način "po turski". Oboružani su bili puškom, s dva para kubura, sabljom i handžarom. Pod vratom su vezali velikim čvorom crvenu maramu kao znak protiv zlih uroka, koja se kasnije kao modni detalj proširila Europom pod nazivom kravata, prema latinskoj riječi Croatia, što znači Hrvat. Bili su obrijane glave, s brkovima i s perčinom na zatiljku te sa živopisnom kapom. Zastava je bila ukrašena konjskim repom, a četvu su pratili dvanaest glazbenika, takozvana banda, u kojoj su dominirali bubnjevi, činele i frule s ritmom orijentalnog prizvuka. Kasnije je vojna glazba uvedena i u

druge europske vojske, pod nazivom Türkisch band. Osim obrane domovine, da bi se motiviralo vojnike na bojištu, dopušten im je sav ratni plijen osim ratne blagajne, barjaka i topova neprijatelja.

Akademik Matko Peić, književnik i slikar, po majci rodom iz Tornja, ovako će u svojem feljtonu "Požega na austrijski način" zabilježiti o Trenku: "No, kraj jednog crtežom jakog, a bojom krepkog portreta slavnog baruna Franje Trenka dospjelog iz njegovog dvorca Trenkova u okolici Požege, nemoj proći onako protokolarno hladno. Uvjeravam te, ni u donjem krilu Prinz Eugenova dvorca Belvederea u Beču nećeš baš tako lako naći takvo likovno vrijedan, psihološki izvrsno uhvaćen portret zapovjednika «Trenkovih pandura», a pogotovu ljubavnika iznad

Odora trenkovih pandura

Casanovina seksualnog kapaciteta". Originalna slika, portret baruna Trenka nalazi se u Gradskom muzeju Požege.

Legenda o Trenku ljubavniku živi i danas u lascivnim pričama, koju voditelji turističkih grupa u Požegi i Kutjevu pričaju, spominjući da je Trenk ljubovao čak i s kraljicom Marijom Terezijom.

Uspjeh Trenkovih postrojbi pripisuje se uvođenje nove taktike ratovanja po invenciji Trenka, koja se sastoji od odvažnih akcija i smjelih manevara u krutim linijskim redovima tadašnjih europskih vojski. Upadi, poput klina u linijske redove neprijateljske vojske i povlačenje nakon panike i okršaja unijeli su pometnju, pa je Trenk s relativno malo vojnika pobjeđivao nadmoćniju vojsku. Za svoje zasluge Trenk je promaknut u čin pukovnika.

Barun Franjo Trenk (1711. - 1749.)

Uspjesi, ali i nepodopštine Trenka, učinili su ljubomornim i zavidnim ostale časnike austrijske vojske te su ga stalno tužakali kraljici, a imali su i zašto jer je bio nasilan i svojevoljan, iako se korektno i pravedno odnosio prema svojim pandurima. Od 1745. do 1747. bio je stalno pred sudom, pa pomilovan od kraljice, ali je ipak 1747. osuđen na doživotnu robiju i bio zatvoren u tvrđavi Spielberg, pokraj Brna. Za vrijeme utamničenja napisao je svoju autobiografiju u kojoj je kritizirao tadašnje vojne i svjetovne vladare. Iako mu je bilo od kraljice ponuđeno pomilovanje, ako se odrekne svoje kritike, ostao je i dalje tvrdoglavo ponosan. Nakon dvije godine, 1749., umro je u 39. godini života. U Spielbergu postoji muzej u kojem je detaljno prikazan životni put baruna Franje Trenka sa svim detaljima njegovog ratovanja, odjeće, obuće,

oružja, sudskih rasprava....

Za vrijeme života bio je dva puta osuđen na smrt, 14 puta ranjavan, kažu da je sudjelovao u 102 dvoboja. Osim kao strastveni ratnik, legenda kaže da je bio strastveni ljubavnik, kockar i kartaš, ljubitelj dobre kapljice. I danas postoji legenda da je s Marijom Terezijom uživao u podrumu kutjevačke gospoštije, zagrijavajući se plemenitim vinima kutjevačkog vinogorja.

Po njemu je nazvan čuveni vinjak Trenk, koji proizvodi «Zvečevo», a u restoranu "Grgin dol" može se naručiti odrezak "a la Trenk". Napisana je, prema njegovoj autobiografiji, opereta "Barun Trenk". Libreto su napisali njemački književnici Alfred M. Willner i Robert Bodansky, prevedena je na hrvatski jezik 1908. godine, a uglazbio ju je hrvatski skladatelj Srećko Albini. Požeški književnik Eugen Tomić napisao je 1881. godine pučki igrokaz "Barun Franjo Trenk". U Pleternici se vojarna zvala Trenkovom kasarnom, a za staru lipu ispred vojarnice kažu da je posadio barun Trenk. U Požegi je jedna od ulica nazvana po barunu Trenku, kao i glavna ulica u Trenkovu. Restoran prenoćište obitelji Mandić naziva se "Barun Trenk".

Za Trenkovčane je važno da se po barunu Trenku naziva selo Trenkovo od 1912. godine, od kada se zvalo Mitrovica. Julije Kempf zapisuje kako je do početka 20. stoljeća na ulazu u park ispred dvorca odvajkada stajao Trenkov hrast, ispod kojega je prema predaji, barun Trenk donosio osude svojim kmetovima. Taj stari hrast bio je promjera preko 300 cm, visok tridesetak metara. Priča o Trenku nije ni danas zaboravljena, a od 1744. do 1749. godine malo je ili

*Trenkov hrast s početka 20. stoljeća
(iz knjige »Moja požeška sjećanja« Julija Kempfa)*

Jednokatni kasnobarokno-klasicistički dvorac iz 18. stoljeća (pogled naprijed), stanje 2006. godine

nikako boravio na svojem imanju u Trenkovu. No postoji mogućnost da je ipak donosio nekakve presude prilikom novačenja vojnika za svoju četu 1744. i 1745., kada je dolazio u Slavoniju te unovačio 2500 pandura i 130 husara (1744.) i ponovno 800 momaka 1745.

godine.

Današnji hrast impozantne veličine i dvorac podsjećaju na legendu iz Trenkovih dana. Kaže se da u požeškom kraju i danas živi duh Trenkovih pandura: "Godinama taj spava, a kad se probudi, mirni seljak i kovač oružje hvataju i kreću zdušno u rat kao da nikad nije ni prestajao".

Poslije smrti baruna Trenka zaplijenjena su sva njegova imanja pa i vlastelinstvo Velika. Upravljanje je preuzela Dvorska komora, da bi 1753. vlastelinstvo Velika sa sjedištem u Mitrovici bilo stavljeno na javnu dražbu, iako je barun Trenk imanje zavještao rođaku Fridrichu Trenku.

Kraljica Marija Terezija daruje imanje 1754. godine barunu Ivanu

Peterffyju de Somoskeő i njegovoj ženi barunici Karolini, rođenoj de Nefzern, uz naknadu od 45.000 forinti.

Dvorac je u vrijeme baruna Trenka bio građen u obliku kurije, ali su ga po svojoj prilici dogradili barun Peterffy i supruga Karolina. Gradili su i gospodarske zgrade te stanove za upravitelja i druge voditelje imanja, kako to utvrđuju putopisci Piller i Mitterpacher 1782. godine. Isti su pohvalili gospodarske aktivnosti tadašnjih posjednika Veličke gospositije, baruna i barunicu Peterffy. Značajno je zabilježiti da je za vrijeme baruna Ivana Peterffya u mitrovačkom dvorcu-kuriji jedno vrijeme bio zaposlen i stanovao požeški pravnik Ivan Matković, rođen 1763. godine. Ivan Matković je za boravka u Mitrovici, na poziv Kraljevskog ugarskog namjesništva, preveo s latinskoga na hrvatski Krivični zakonik Josipa II., koji je tiskan u Budimu 1788. godine pod nazivom

«Obćinska naredba od zločinstva i njihovih pedepsa». U Budimu je tiskan i njegov «Kalendar ilirski za 1792.»

Veličku i pleterničku gospositiju 1798. godine kupuje grof Jakob Svetić. Grof Jakob Svetić koji je nosio plemićki naslov "de Nemes Sagod Velika et Pleternica" i jedan je od najmoćnijih feudalaca u Slavoniji. Jakoba Svetića, njegovu ženu Julijanu i kćer Sofiju uzvisila je kraljica Marija Terezija na grofovstvo 1780. godine s pridjevkom "de nemes Sagod", a 1797. dobili su pridjevak "de Velika"

Grof Jakob Svetić unapređuje gospodarstvo na svojim vlastelinskim imanjima Pleternica i Velika te na kutjevačkom vlastelinstvu koje početkom 19. stoljeća ima u zakupu. Lijepo imanje imao je u Vetovu, gdje je na mjestu današnjih Ovčara

Jednokatni kasnobarokno-klasicistički dvorac iz 18. stoljeća (istočna strana), stanje 2006. godine

osnovano 1820. godine posebno gospodarstvo za uzgoj stoke. Između ostaloga, nabavio je i uzgajao posebnu vrstu španjolskih merino ovaca. Od farme ovaca potječe ime Ovčare.

U vrijeme vlasništva grofa i grofice Jakoba i Julijane Svetić nad vlastelinskim imanjem Velika, uređen je dvorac u kasnobaroknom neoklasicističkom stilu, kako i danas izgleda.

Osim vanjštinom, dvorac je uređen iznutra u tada modernom stilu. Nabavljene su posebne keramičke peći (kamini) za zagrijavanje prostora, pod je ukrašen parketom, zidovi i stropovi štukaturama, intarzijama i drvenom oblogom te ličilačkim posebnostima.

Nabavljen je novi namještaj primjeren ondašnjem stilu. Bilo je to doba Napoleonovog carstva, u kojem je jedan stil namještaja dobio naziv "Empire" ili "Carstvo", po caru-vladaru dobrog dijela Europe.

Iako se grof Jakob Svetić s drugim plemićima Slavonije opirao sili Napoleona, nije odolio namještajem «Empire» popuniti trenkovački dvorac.

Primjerak namještaja (stolić) u napoleonskom "Empire" stilu nalazi se u Gradskom muzeju Požega.

Početkom 19. stoljeća grof Jakob Svetić i supruga Julijana dograđuju dvorac, tako da je poprimio sadašnji izgled. U mozaiku i klasicističkoj ogradi dograđenog trijema (altane) upisan je godina 1819. Dimenzije dvorca su pravokutne, veličina je 33,75 x 12,55 m. Glavni ulaz je sa zapadne strane, okrenut cesti Trenkovo - Velika. Altana je pravokutnog oblika dimenzija 7,5 x 3,4 m. Na istočnom pročelju istaknut je rizalit dimenzija 8,55x2,67 m. Jednostavna

Namještaj u dvorcu u kasno-baroknom neoklasicističkom stilu

klasicistička obilježja istaknuta su s prozorskim oknima, po devet na zapadnoj i istočnoj fasadi i po tri na sjevernoj i južnoj. Na dvorcu se ističe mansardno krovništvo barokne konstrukcije.

Jakob Svetić umro je 1834. godine, sahranjen je u kripti veličke crkve svetog Augustina, a supruga Julijana dala je izraditi nadgrobni spomenik s grbom plemenitih Svetića, koji se i danas nalazi u crkvi.

Poslije njegove smrti vlastelinstvom su upravljali njegovi nasljednici, no kako nije imao muškog potomka, gubi se ime grofova Svetić.

Na katastarskoj karti iz 1872. godine vidljivo je kako je oko dvorca projektiran perivoj.

U sklopu dvorca zamišljen je, a djelomično i proveden, projekt perivoja na površini 2,88 ha, povrtnjaka veličine

2,78 ha i voćnjaka 2,35 ha, ukupno 8,01 ha.

Od dvorca, k istočnoj strani preko Veličanke, projektiran je put k staji, konjušnici koja je izgrađena paralelno s dogradnjom dvorca.

Dio parka oko dvorca projektiran je i izveden u tzv. francuskom stilu, strogih linija okolišnog prostora, s pristupnim alejama i stazama uokvirenim hortikulturnim vrstama crnogorice ili bjelogorice, najčešće šimširoom i kalinom.

U tom otvorenom prostoru obvezno je projektiran cvjetnjak pravokutnog, kružnog ili eliptičnog oblika.

Uz građevinu posađene su parkovne vrste drvenastog grmlja živopisnih boja i cvjetnog mirisa. Niske forme hortikulturnih vrsta drveća, grmlja i cvijeća šire vizuru na dvorac i otkrivaju njegovu ljepotu.

U drugom dijelu park je oblikovan

Slika Majke Božje od zdravlja, zavjetni dar crkvi sv. Demetrija Julijane Svetić, iz 1847. g.

takozvanim engleskim stilom, koji se odlikuje slobodnim oblikovanjem i rasporedom drveća autohtonog i alohtonog podrijetla, egzotama visokog uzrasta i rasporeda. Pod krošnjama drveća, rjeđeg rasporeda s dosta svjetla, njeguju se travnjaci. Između drveća izvedene su staze i šetnice koje vode do nekih zanimljivih detalja u parku, primjerice kupališnog bazena s kućicom saletlom za presvlačenje i hladovanje, teniskog i nogometnog igrališta ili gospodarskog objekta.

Burne, revolucionarne godine 1848. napadnuto je i veličko vlastelinstvo, no Jelačićev prijeki sud oštrim mjerama zaustavlja nasilje i bezvlađe. Uvođenjem posebnih mjera i instaliranjem žandarmerije 1850. u općinskim sjedištima nastoji se primiriti uzavrelo stanje u narodu. Uvođenjem apsolutizma, poznatog po bečkom kancelaru Bachu, seljaci su opet pritisnuti toliko da se mnogi ponovno odmeću u hajduke.

U kućanstvu obitelji Svetić, kao oprema, namještaj, upotrebnih predmeta i umjetnička djela mogu se naći najmoderniji proizvodi srednje Europe, ali i staklenina iz staklana Zvečevo, Jankovac i Duboka, te keramika i lončarije iz Golog Brda. Neki od tih predmeta sačuvani su u Gradskom muzeju Požega, u dvorcu Ovčare, Dijacezanskom muzeju

Katastarska karta dijela sela i vlastelinstava Mitrovica iz 1862. godine

Velika, te u ponekim trenkovačkim kućanstvima.

Potomci i rodbina obitelji Svetić prodaje vlastelinstva Velika i Pleternica Brodskoj imovnoj općini kao pravnojavnj sljednici Brodske krajiške pukovnije. Sjedište Brodske imovne općine je u Vinkovcima, a glavni razlog kupnje su šume koje se nalaze na tim vlastelinstvima. Krajem 19. stoljeća započinje nagla eksploatacija šuma i trgovina drvom. Brodska imovna općina, nakon krčenja šuma u Poljadiji, prodaje zemljište plemićkim porodicama koje se bave poljoprivredom i preradom poljoprivrednih proizvoda. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća veličko vlastelinstvo kupuje obitelj Rakodczay, Aleksandar, rođen u Požunu i supruga Gabrijela, rođena Wagner. Tako je prema pregledu veleposjeda u Slavoniji (J. Krška) 1902. godine zabilježeno da je Gabrijela pl. Rakodczay vlasnica Mitrovica požeške i Škomića. Veličina posjeda je 1228, 50 ha.

Na karti Slavonije koju prikazuje Igor Karaman, a prema Josipu Krški, veleposjed Mitrovica od industrijskih pogona ima pecaru (tvornica žeste), ciglanu i vapnaru. Na fotografiji iz 1903. godine vide se žene s djecom koje su bile u službi Gabrijele pl. Rakodczay. Navedene familije obavljaju različite službe na vlastelinskom imanju, poput službenika, vrtlara, kočijaša, govedara, vincilira, lugara, nadničara, kovača, stolara, zidara, remenara, služavki, majur-gazda i drugih zanimanja.

Aleksandar Rakodczay, suprug Gabrijele pl. Rakodczay je doktor prava, sudjeluje u javnom životu Hrvatske, kao ravnatelj Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu, podban za banovanje Teodora Pejačevića (1903.-1907.), te ban od 1907. do 1908. godine. Aleksandar pl. Rakodczay je prisilno odstupio s mjesta banske časti 8.1.1908. godine jer je zastupao promađarsku politiku u Hrvatskom saboru.

Povlači se na imanje u Mitrovici, gdje je od 1909. godine član Glavne županijske skupštine Požeške županije. U rang

Na fotografiji iz 1903. godine vide se žene s djecom koje su bile u službi Gabrijele p. Rakodczay

članova koji su «automatski» po porezu članovi županijske skupštine zauzima četvrto mjesto, iza Turković Dragutina, Turković Milana, kutjevačkih vlastelina, te Reiner Mije vlastelinstva Alaginci. Godišnji porez vlastelinstva Mitrovica je za 1909. godinu 5451,38 kruna.

U povijesti je Aleksandar Rakodczay zabilježen kao negativac jer je 1895. godine kao sudac Kraljevskog sudbenog vijeća nekorektno i pristrano vodio postupak protiv 48 studenata. Povod suđenju studentima bio je prosvjed za vrijeme boravka austrijskog cara Franje Josipa I. u Zagrebu prilikom svečanosti otvorenja nove zgrade Hrvatskog narodnog kazališta. Studenti na čelu sa Stjepanom Radićem ustvari su demonstrirali protiv bana Dragutina Khuen-Hedervarya koji je sustavno provodio mađarizaciju u hrvatskom narodu i tom prilikom javno spalili mađarsku zastavu. Cara nisu vrijeđali, dapače njemu su klicali.

Osuđeno je 44 studenata, Stjepan Radić najviše, na šest mjeseci strogo zatvora. Među ostalima osuđen je i pjesnik Vladimir Vidrić s pet mjeseci zatvora. Svima osuđenim je zabranjeno studiranje na Zagrebačkom sveučilištu. Stjepan Radić studirao je iza toga u Pragu, Budimpešti i Rusiji, no tek 1887.- do 1889. godine završava Višu političku školu u Parizu.

Veliki napadaj na požeška vlastelinstva bio je 1918. godine, pri završetku Prvog svjetskog rata, kada su u listopadu otpušteni ili su dezertirali hrvatski vojnici u austrijskoj vojsci, tzv. zeleni kadar ili komite.

Julije Kempf u svojim sjećanjima zapisuje: «Kratko vrijeme u listopadu iza rata (1918) vraćeni vojnici (tzv. zeleni kadar) različite pripadnosti, počeli su u našim krajevima s otimačinom i pljačkanjem tuđe imovine po selima i gradovima. I u gradu Požegi popljačkano

je više dućana, a u okolici je opljačkano više vlastelinskih dvoraca kao Trenkovo, Ivanin dvor, Kaptol te župnih domova dok su krasni dvorci Stražeman i Kutjevo gotovo do temelja popaljeni».

Aleksandar Rakodczay umro je 1924. godine. Gabrijela plemenita Rakodczay je pomoću upravitelja imanja nastavila uspješno gospodarstvo. Do njezine smrti, 1935. godine dvorac, park, gospodarske zgrade i svi infrastrukturni objekti dosegli su primjerenu razinu gospodarenja između dva rata.

Imanje je oporučno naslijedila Gabrijela plemenita Eisner iz Zagreba koja pred Drugi svjetski rat prodaje imanje obitelji Zeiss.

Obitelj Zeiss je njemačkog podrijetla, a potomci obitelji Zeiss i danas žive u Slovačkoj.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata u dvorcu i na imanju je povremeno boravila njemačka vojska, a potom su dvorac i imanje konfiscirani prema Zakonu o konfiskaciji imovine i Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. godine, te prešli u državno vlasništvo ili općenarodnu imovinu.

Na državnom dobru Distrikt Trenkovo osnovana je 1950. godine Niža poljoprivredna škola. S obzirom na tradicionalne poljoprivredne kulture koje su na vlastelinstvu njegovane i prije Drugog svjetskog rata, škola se osim ratarstava usmjerila na povrtlarske i voćarske kulture. Školska nastava odvijala se u učionicama dvorca, gdje su našli «domski smještaj» i učenici iz raznih krajeva Hrvatske. Najviše učenika prešlo je iz ukinutih poljoprivrednih škola u Donjem Miholjcu i Venturi (Istra). U petogodišnjem razdoblju školu je

završilo 116 učenika, kvalificiranih povrtlara i voćara.

Neposredno uz park odvijala se terenska praksa za povrtlarstvo. Uzgoj povrća proširio se i u dijelove polja iznad parka, pokraj Veličanke, gdje se za uspješan rast i razvoj povrća koristio sustav za navodnjavanje.

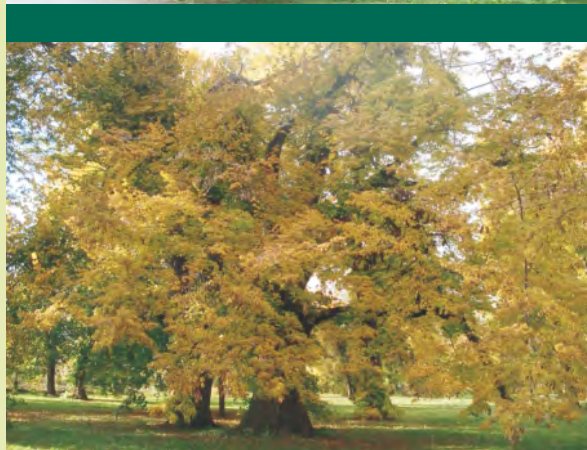
U sjemeništu i rastilištu povrća primijenjen je sustav staklenika na manjim ili većim gredicama i vrtnim površinama. I u tome dijelu školskog vrta proveden je sustav za navodnjavanje. Trenkovački park, ekonomija, vrt, voćnjak i dvorac u to vrijeme su uzor gospodarskog mara. Osim održavanja, uređivanja i popunjavanja parka i parkovnih objekata (putova, staza, bazena, nogometnog igrališta) na parkovnim površinama uređuje se tenisko i odbojkaško igralište, te gradi kuglana.

Drveće i grmlje u trenkovačkom Parku

Na području trenkovačkog parka nekad se prostirala autohtona šuma hrasta lužnjaka i običnog graba. I danas su vidljivi ostaci te šume s predstavnicima hrastova pokraj dvorca i uz cestu prema nogometnom igralištu.

Vlastelini vlastelinstva Velika već su u 18. stoljeću počeli s osnivanjem perivoja uz dvorac te ga širili na dijelu gospodarskih zgrada tako da je već krajem 19. stoljeća park dobivao današnje obrise. Dio parka s unesenim egzotičnim vrstama drveća i grmlja, što je onda bila moda, danas je u dobi preko stotinu godina, pa dio toga drveća umire.

U parku se nalaze sljedeće vrste drveća i grmlja: hrast lužnjak (*Quer-*

cus robur L.), piramidalni lužnjak (*Quercus rubra* f. *fastigiata*), crveni hrast (*Quercus rubra* L.) i vrboliki hrast (*Quercus phellos* L.). Piramidalni hrast lužnjak je hortikultura forma hrasta, rezultat vrtlarske vještine križanja i selekcije, a crveni hrast podrijetlom je iz Sjeverne Amerike. Obični grab (*Carpinus betulus* L.) je autohtona vrsta drveća koja dolazi u zajednici s hrastom, kao i obična lijeska (*Corylus avellana* L.). Nekad je ispred dvorca rasla prekrasna srebrna smreka (*Picea pungens* Engelm.), čije su plemke sakupljane zbog njene osebujne srebrne boje i kalemljene u rasadnicima diljem Hrvatske. Nažalost, stablo je stradalo nepromišljenom sječom. Od smreka, kao kultiviranih formi egzistira i žalosna smreka (*Picea abies* var. *viminalis* Casp.) sa spuštenim granama prema

deblu. Obične smreke (*Picea abies* L.) stradale su od potkornjaka, osušile se, te je dio posječen. Nažalost na tome, progoljenom dijelu parka, nije izvršena obnova. Dva velika stabla alohtonih četinjača, koloradska jela (*Abies concolor* Gord.) i Lavzonov pačempres (*Chamaecyparis lawsoniana* Murr.) krasi ovaj perivoj.

Od borova u parku se nađe crni bor (*Pinus nigra* var. *austriaca* Badoux) i američki borovac (*Pinus strobus* L.). I druge crnogorične vrste unesene su u Park, azijska tuja (*Thuja orientalis* L.), američka tuja (*Thuja occidentalis* L.),

virginijska borovica (*Juniperus virginiana* L.) i planinska somina (*Juniperus sabina* var. *prostrata*), koja se širi horizontalno po tlu.

U središnjem dijelu parka nalazi se grupa starih lipa, malolisna lipa (*Tilia cordata* Mill.), čiji su cvijet rado skupljali seljani za spravljanje čajeva i srebrnolisna lipa (*Tilia tomentosa* Moench.), koja je većeg srebrnastog lista s donje strane, a cvijet se manje skuplja za čajeve.

Na ulazu u park, s lijeve se strane nalazi impozantna grupa tise (*Taxus baccata* L.), a uz ulazna vrata od kovanog željeza pajasan (*Ailanthus altissima* Mill.), čiji se dugački perasti listovi uklapaju u barokni stil vrata. U parku se može naći tri autohtone vrste javora, gorski javor (*Acer pseudoplatanus* L.), javor mlječ (*Acer platanoides* L.) i klen (*Acer campestre* L.) te dva alohtona, negundovac (*Acer negundo* L.) i šećerni javor (*Acer sacharinum* L.). I tri vrste jasena nalaze se u parku, autohtoni poljski jasen (*Fraxinus angustifolia* Vahl.), a uneseni su američki jasen (*Fraxinus americana* L.) i raznolisni jasen (*Fraxinus excelsior* var. *diversifolia*). Tu se nađe i obični brijest (*Ulmus carpiniifolia* Gleditsch.) i gorski brijest (*Ulmus glabra* Huds.) te crna bazga (*Sambucus nigra* L.).

Uz bazen nalazi se grupa katalpe (*Catalpa bignoides* Walt.), koje je kao mladi agronom kalamio danas poznati voćarski stručnjak Ante Hadrović. Prema livadama, na desnoj strani nalazi se grupa breza: obična breza (*Betula verucosa* Ehrh.) i crna breza (*Betula nigra* L.). Uz potok nalaze se crna joha (*Alnus glutinosa* L.) i bijela joha (*Alnus incana* f. *angustissima*). Divlji kesten, najvećim dijelom uz cestu zastupljen je s dvije vrste: običnim divljim kestenom (*Aesculus hippocastanum* L.) i

američkim divljim kestenom (*Aesculus carnea* Hayne).

Kampsis, drvenasta penjačica podrijetlom iz Amerike (*Campsis radicans* L.) unesen je u perivoj da ga krasi raskošnim cvjetovima. Od grmolikih vrsta nađe se obični svib (*Cornus sanguinea* L.), dren (*Cornus mas* L.), obična kurika (*Euonymus europaeus* L.) i jednokoštuničavi glog (*Crataegus monogyna* Jacq.). Nekada se bršljan (*Hedera helix* L.)

penjao na balkon dvorca i po drveću, a živice od jorgovana omeđivale su aleje, staze i činile ogradu uz cestu.

U okolini dvorca uneseno je ukrasnih drvenastih vrsta: srebrnolisna dafina (*Elaeagnus pungens* Thumb.), gimnokladus (*Gymnocladus dioica* L.), magnolija (*Magnolia obovata* Thunb.), pajasmin (*Philadelphus coronariua* L.), suručica (*Spirea* sp.), biserak (*Symphoricarpus albus* L.), jorgovan (*Syringa vulgaris* L.), tamariks (*Tamarix tetrandra* Pall.), crna hudika (*Viburnum lantana* L.), tulipanovac (*Liriodendron tulipifera*)

Djecu su privlačile duge mahune trnovca (*Gleditsia triacanthos* L. i *Gleditsia triacanthos* f. *inermis*) na stablima u blizini bazena, jer su sadržavale oporno slatki med, a u gornjem dijelu parka mogao se naći orah (*Juglans regia* L.) i crni orah (*Juglans nigra* L.) s karakterističnim mesnatim ovojem sličnim loptici.

Od trnovitih drvenastih vrsta nađe se bagrem (*Robinia pseudoacacia* L.), crni trn (*Prunus spinosa* L.) i divlja ruža (*Rosa canina* L.).

Na putu prema igralištu nalazi se bijeli dud (*Morus alba* L.), čije su

Tulipanovac (*Liriodendron tulipifera*)

plodove djeca rado kušala. U gornjem dijelu parka nalazi se impozantna grupa javorolisnih platana (*Platanus acerifolia* Willd.).

Uz Veličanku nalaze se bijela topola (*Populus alba* L.), američka topola (*Populus x canadensis* var. *serotina*), jablan (*Populus nigra* var. *pyramidalis*) i trepetljika (*Populus tremula* L.).

Stanište, biotop ili životni okoliš je jedinstvena funkcionalna jedinica ekosustava. Sva staništa iste vrste čine jedan tip, a određena su po zemljopisnim, biotskim i abiotskim svojstvima. Direktivama o staništima Europske unije klasificirano je 230 stanišnih tipova, od kojih je u Hrvatskoj zastupljeno 72. Naturom 2000, sveobuhvatnom ekološkom mrežom Hrvatske, predloženo je 1500 područja očuvane prirode, rijetkih vrsta i stanišnih tipova.

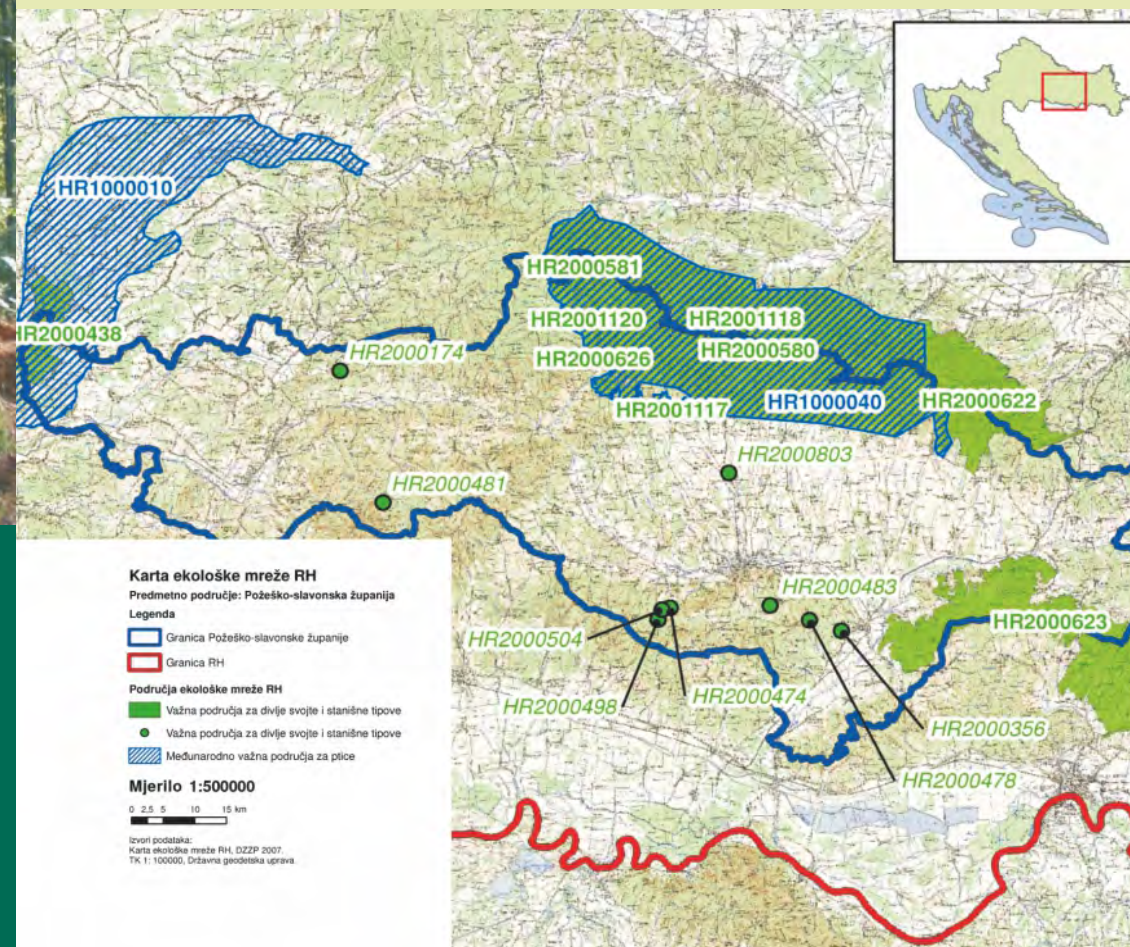
Za područja po kriteriju očuvanosti, ugroženosti i zaštite odabrani su lokaliteti na području Požeško-slavonske županije te su predloženi za uključivanje u Naturu 2000. Predložena područja, odnosno tipovi staništa, predstavljaju različite ekosustave, no najviše su predstavljeni šumskim ekosustavima.

Pravilnik o vrstama stanišnih tipova, karti staništa, ugroženim i rijetkim stanišnim tipovima, te o mjerama za očuvanje stanišnih tipova Hrvatske usklađen je s nacionalnom klasifikacijom staništa i Direktivama o staništima Europske unije.

Prema Nacionalnoj klasifikaciji staništa

Hrvatske odabrani su reprezentativni lokaliteti koji reprezentiraju pojedine stanišne tipove po ekološkom i fitocenološkom pristupu.

Područja po Naturom 2000 nose posebnu nomenklaturu, primjerice, područje koje ima šifru HR2000483 Požeška gora Vasine Laze, svrstava se prema Nacionalnoj ekološkoj mreži i šumskim staništima i šumskim zajednicama u Hrvatskoj u šifru staništa 91MO, E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan poplavnih voda, odnosno šumsku zajednicu E.3.4.1. Termofilna šuma hrasta kitnjaka sa crnim grahomom (As. *Lathyro* - *Quercetum petraeae* Horvat 1958).

1. Požeška gora - Bresnica požeška

HR2000356 šifra područja

91FO šifra staništa (Poplavne mješovite šume *Quercus robur*, *Ulmus laevis*, *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* ili *Fraxinus angustifolia*)

E.2. Poplavne šume hrasta lužnjaka, crne johe i poljskog jasena

E.2.1.3. Šuma crne johe s blijedožučkastim šašem (As. *Carici brisoidis*-*Alnetum glutinosae* Horvat 1938), površina 2 ha, (x 5718447, y 5019189)

U porječju potoka Bresnice, kod Pleternice, izabran je lokalitet koji predstavlja šumsku zajednicu crne johe s blijedožučkastim šašem. Osim što se javlja na širem području sjeverne Hrvatske, mozaično se pojavljuje na manjim površinama uz vodotoke, na močvarnim (euglej) tlima, na kojima se povremeno zadržava voda (proljeće, jesen).

Osim crne johe (*Alnus glutinosa*), od drveća pridolazi lužnjak, grab i poljski jasen, od grmlja klen, lijeska, glog, kurika, modrosiva kupina, crna bazga..., a od biljaka zeljanica blijedožučkasti šaš (*Carex brizoides*) koji karakterizira šumsku zajednicu, kravojac (*Angelica sylvestris*), obilno zastupljen u ovoj šumskoj zajednici, plućnjak, mrtva kopriva, kaljužnica, ljutić... Šuma

Kurika (*Evonymus europaea*)

prepuštena prirodnom razvoju prelazi polaganom sukcesijom u šumu hrasta lužnjaka, no ako je zamočvarnost konstantna, uspijeva samo šuma johe.

2. Požeška gora - Vasine Laze

HR2000483 šifra područja

91MO šifra staništa (Panonsko-balkanske šume kitnjaka i sladuna ili cera)

E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan dohvata poplava

E.3.4.1. Termofilna šuma hrasta kitnjaka sa crnim grahorom (As. *Lathyro-Quercetum petraeae* Horvat 1938), površina 20 ha, (x 5712592, y 5021358)

Šumska zajednica se razvija na karbonatnim supstratima, južnih, toplih ekspozicija, na strmim stranama i grebenima. Uspijeva na plitkim, suhim tlima (kalkokambisol, rendzina) visoke pH vrijednosti. U sastojinu pridolaze izrazito termofilne drvenaste i zeljaste vrste biljaka. Šuma nema povoljno gospodarsko značenje, no ima zaštitni karakter, posebice protiv erozije tla. U sloju drveća dolaze hrast kitnjak

(*Quercus petraea*) crni jasen, cer, brekinja, te grmovi drijen, zanovijet, žutilovka, kalina...i zeljasto bilje crni grahor (*Lathyrus niger*), medenika, bijela ljubica, dugolisna naglavka iz porodice kaćuna, šaševi...

Šuma kitnjaka s crnim grahorom

3. Šume na Dilj-gori

Hr2000623 šifra područja

a) 91LO šifra staništa (Ilirske hrastovo-grabove šume, *Erythronio-Carpinion*)

Lokalitet: "Sjeverni Dilj pleternički", površina 120ha, (x 5724258, y 5017495)

E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan dohvata poplava

E.3.1.5. Šuma hrasta kitnjaka i običnog graba (*As. Epimedio-Carpinetum betuli* /Horvat 1938/ Borhidi 1963)

Ova šumska zajednica ima široko područje rasprostranjenja kontinentalnog dijela Hrvatske, humidnih klimatskih uvjeta, prosječne godišnje temperature 10,5°C i količinom padalina od 800 do 900 mm. U Slavoniji uspijeva na području slavonskih gora, a jedan od primjernih lokaliteta je odabran na području "Sjevernog Dilja pleterničkog" (69). Prostire se na visini od 150 do 450 m na različitim matičnim supstratima (pleistocenske ilovine,

laporci, lesne naslage, vapnenci, dolomiti, pješčenjaci...) i različitim vrstama tala (pseudogleju obronačnom, eutričnom kambisolu, luvisolu, distričnom kambisolu...).

Budući da se prostire u prigorju i podgorju kontinentalnih planina, ova šumska zajednica je ugrožena krčenjem zbog proširenja poljoprivrednih površina (voćnjaci, vinogradi, oranice) i pomicanjem urbanih zona gradova te izgradnje prometnica.

Šume kitnjaka i graba su kvalitetne gospodarske šume koje se pomlađuju prirodni putem oplodnim sječama. Šumska zajednica kitnjaka i graba je bogatog flornog sastava, posebice zaštićenih vrsta, poput vimenjka (*Platanthera bifolia*) ili divljeg ljiljana (*Lilium martagon*).

U sloju drveća najčešće dolaze hrast

kitnjak (*Quercus petraea*), grab (*Carpinus betulus*) te bukva, divlja trešnja i lipa.

Od grmlja pridolaze klen, lijeska, glog, kurika, kozokrvina, likovac, kalina... a od zeljastih biljaka obilno biskupska kapica (*Epimedium alpinum*), po kojoj je zajednica dobila naziv te grahorica, pasji zub, prženica i druge.

b) 91KO šifra staništa (Ilirske bukove šume, *Aremonio-Fagion*)

Lokalitet: "Sjeverni Dilj čaglinski", površina 150ha, (x 5737479, y 5020149)

E.4. Brdske bukove šume

E.4.3.2. Bukova šuma sa širokolisnom grašolikom (*As. Vicio oroboidi-Fagetum* / Horvat 1938/ Pocs et Borhidi in Borhidi 1960)

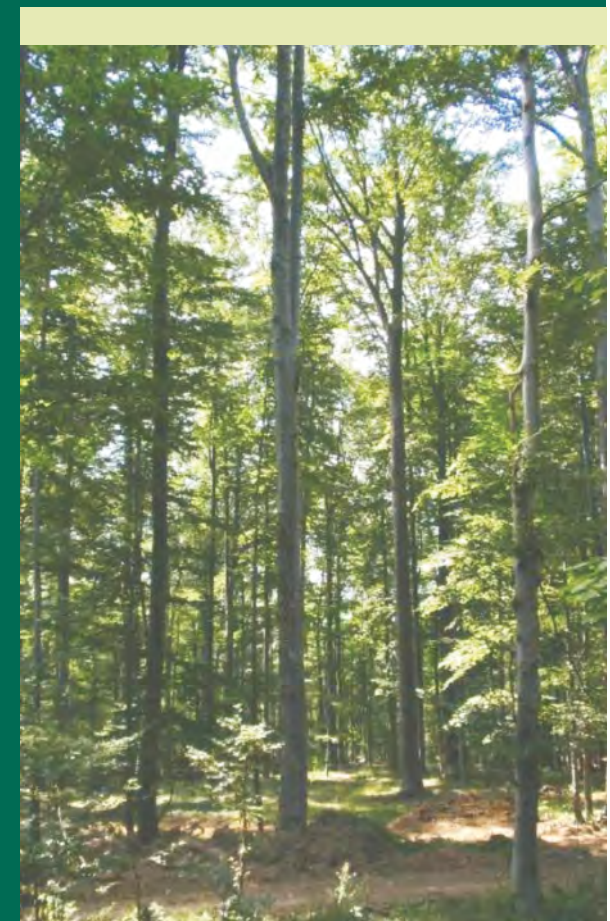
Kao karakteristični lokaliteti ove zajednice opisani su: Stojanka na Sjevernoj Babjoj gori, na Psunju Muški bunar te u "Sjevernom Dilju čaglinskom". Sastojine se protežu u visinskom pojasu od 300 do 800 m, gdje je prosječna godišnja temperatura oko 9,5 °C, a količina oborina oko 1000 mm. Sastojine su gospodarski značajne, vitalne i stabilne. Prirodno se obnavljaju oplodnim sječama.

Uspijevaju na silikatnoj i silikatno-karbonatnoj matičnoj podlozi na kojoj se formira tlo luvisol, te na karbonatnom pješčenjaku s tlom eutričnim kambisolom i na laporima, na kojima se formiraju rendzine. Reakcija tla je slabo acidofilna do neutralna.

U sloju drveća prevladava bukva (*Fagus sylvatica*), a pridolaze gorski javor i obični grab.

Najčešći grmovi su lijeska, širokolisna kurika i klen, kozokrvina, kupina, bršljan, žutilovka...

Po zeljanici grahorici (širokolisnata

grašica), (*Vicia oroboides*) zajednica se izdvaja od drugih sličnih zajednica (*Lusulo-Fagetum*, *Asperulo-Fagetum*). Od prizemnih biljaka česte su prolijetnice kukurijek, jaglac, šumarica, plućnjak, jetrenka, mrtva kopriva, kozlac, te pavlovac, sirištara...

4. Šume na Krndiji

HR2000483 šifra područja
91MO šifra staništa (panonsko-balkanske šume kitnjaka, sladuna i cera)
Lokalitet: Kutjevo-Hajderovac, površina 35 ha, (x 5728339, y 5034450)
E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan dohvata poplava
E.3.3.1. Sladunovo-cerova šuma (As. *Quercetum frainetto-cerris* Rudski 1949)

Šume hrasta sladuna rijetke su u Hrvatskoj. Relativno cjelovit, izdvojeni areal (najzapadniji) sladunovih sastojina nalazi se na južnim padinama Krndije, iznad naselja Bektež i Gradište te sporadično, nešto istočnije, iznad Duboke i Jurkovca.

Šumska zajednica sladuna i cera je kserotermna, zauzima južne prigrorske položaje blagih nagiba na nadmorskoj visini između 150 do 350 m. Klimatski uvjeti su nešto aridniji, s prosječnom godišnjom temperaturom 10,8°C i količinom oborina oko 800 mm.

Geološku podlogu čine prapor i praprorasti sedimenti na kojima su se formirali luvisol tipični i psudoglej obronačni. Sastojine sladuna su gospodarski kvalitetne, vitalne, a obnova se obavlja prirodnim putem, oplodnim sječama, slično kao u sastojinama hrasta kitnjaka. Sloj drveća čini najčešće hrast sladun (*Quercus frainetto*), cer i kitnjak, grab i divlja trešnja.

Od grmova pridolaze klen, crni jasen, divlja kruška, kalina, žestilj, žutilovka itd, a od zeljastih biljaka naprstak, visibaba, bljušt, salamunov pečat, žuti gavez, djevojačko oko, zlatnica i dr. Značajno je da se na kapici ranootpalog žira hrasta sladuna izlučuje medljika koju rado skupljaju pčele i proizvode med osobitih svojstava.

5. Turjak-Mališćak-Pliš Lapjak na Papuku

HR2000624 šifra područja
91HO šifra staništa (Panonske šume s *Quercus pubescens*)
Lokalitet: Turjak, Mališćak, Pliš (Velika)
E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan dohvata poplava
E.3.4.7. Šuma hrasta medunca i crnog jasena (As. *Fraxino orni-Quercetum pubescentis* Klika 1938)

Šumska zajednica hrasta medunca i crnog graba rasprostire se disjunktno u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Uspijeva na karbonatnoj, laporovitoj matičnoj podlozi na kojoj se razvija plitko tlo rendzina. Tereni su strmi, izloženi suncu, suhi. Sastojine hrasta medunca i crnog graba nemaju šumsko gospodarsko značenje, tretiraju se kao zaštitne šume. Bogate su dendrološkim i flornim sastavom. Na navedenim lokalitetima pojavljuju se neke od šarolikih i rijetkih vrsta kaćuna.

U sloju drveća dominiraju hrast medunac (*Quercus pubescens*) i crni ja-sen (*Fraxinus ornus*), no pridolaze i bukva, oskoruša i divlja kruška.

U sloju grmlja raste borovica, hudika, drijen, divlja loza, žutilovka, glog... U sloju prizemnog rašća zanimljivi su kaćuni, crvena zavrata (*Cephalanthera rubra*), bijela zavrata (*Cephalanthera longifolia*), kokoška (*Neottia nidus-avis*), purpurni kaćunak (*Ophrys purpurea*), muhina kokica (*Ophrys insectifera*), blijedoliki kaćun (*Orchis pallenis*), kacigasti kaćun (*Orchis militaris*), pjegavi kaćunak (*Dactylorhiza maculata*), pčelina kokica (*Ophrys apifera*), velika sasa (*Pulsatilla grandis*), koprivasta zvončica, bljušt....

Područje Turjak-Mališćak-Pliš-Lapjak predloženo je za zaštitu u kategoriji **poseban rezervat-botanički**. Prema Zakonu o zaštiti prirode, posebni

Hrast medunac (*Quercus pubescens*), list, plod

Rendzina na laporu

rezervat je područje kopna i/ili mora od osobitog značenja zbog svoje jedinstvenosti, rijetkosti ili reprezentativnosti, ili je stanište ugrožene divlje svojte, a osobito je znanstvenog značenja i namjene.

Navedeno područje značajno je jer:

- obuhvaća ugrožene i rijetke stanišne tipove i stanište je vrsta ugroženih, rijetkih i zaštićenih na državnoj i/ili europskoj i/ili svjetskoj razini
- biološki je iznimno raznoliko i dobro očuvano, jer se šumom u navedenom području ne gospodari, a travnjačke površine nisu zahvaćene nepovratnim

procesom prirodne sukcesije

- bitnoidonosi očuvanju biološke i krajobrazne raznolikosti u Republici Hrvatskoj.

Odgovarajuću zaštitu područja Turjak-Mališćak-Pliš-Lapjak nije moguće osigurati u okviru postojeće zaštite u Parku prirode „Papuk“, jer su u parku dopuštene gospodarske i druge djelatnosti i radnje koje mogu narušiti navedene vrijednosti i svojstva predmetnog područja, te se iz tog razloga pristupilo zaštiti u kategoriji posebnog botaničkog rezervata.

Žuti i modri lan

Niski osjak (*Cirsium acaule*)

6. Livade na južnim padinama Papuka

HR20001117 šifra područja

6210 šifra staništa (Suhi kontinentalni travnjaci, *Festuco-Brometalia*, važni lokaliteti za kaćune)

Lokalitet: Gornji Vrhovci, selo pod Papukom

Ljetni aspekt suhog travnjaka na laporima

Travnjake kod Gornjih Vrhovaca opisivali su J.Topić, Ilijanić i M. Tomašević. Pašnjačke i napuštene poljoprivredne površine bogate su različitim vrstama flore, a u posljednje vrijeme zarasta drvenastom vegetacijom (grmljem).

Matična podloga su vapnenci lapori i ilovače. To su uglavnom, suhe južne padine Papuka, nadmorske visine oko 500 m. Travnjaci su vrlo slikoviti, gotovo kroz sva godišnja doba. Od bogate flore ističe se ranjenik (*Anthylis vulneraria*), uspravni ovsik (*Bromus erectus*), srednji trputac (*Plantago media*), gorska djetelina (*Trifolium montanum*), žuti lan (*Linum flavum*), livadna zvončika (*Campanula glomerata*) modri lan (*Linum hirsutum*), crvena zavrata (*Cephalanthera rubra*), bijela zavrata (*Cephalanthera longifolia*),

kokoška (*Neottia nidus-avis*), purpurni kaćunak (*Orchis purpurea*), pjegavi kaćunak (*Dactylorhiza maculata*), jadranska kozonoška (*Himantoglossum adriaticum*), kokica paučica (*Ophrys sphegodes*), mali kaćun (*Orchis tridentata*), poljski kotrljan (*Eringium campestre*), kitnjasta potkovicica (*Hippocrepis comosa*), livadna kadulja

(*Salvia pratensis*), niski osjak (*Carline acanthifolie*), divlji klinčić (*Dianthus deltooides*)...

Podgorski travnjaci ugroženi su kao potencijalni za poljoprivredne kulture s jedne strane ili ako su zapušteni, to jest niti se kose niti se na njima napasuje stoka, zarastaju u šikaru i šumu.

7. Stanište tisa-šumski predjel Debeljak

HR2000581 šifra područja

9180 šifra staništa (Šume velikih nagiba i klanaca *Tilio-Acerion* Sveza:

Tilio Platyphylli-Acerio pseudoplatani

Asocijacija. Lipovo tisova šuma (*Tilio-Taxetum* Glavač 1958)

Lokalitet: Mali Debeljak iznad Zvečevo

Lipovo-tisova šuma relikat je iz post-glacijalnog doba. Na gorju sjeverozapadne Hrvatske održala se kao trajni stadij, fragmentarno na manjim površinama. U Slavonskom gorju postoji samo jedan lokalitet s nekoliko stabala tise. Nalazi se u šumskom predjelu Mali Debeljak, sjeverno od naselja Zvečevo. Uklopljena je u šumsku zajednicu bukve i jele (*Abieti-Fagetum pannonicum* Rauš 1969) te vegetacijski i florni elementi pripadaju toj asocijaciji.

Geološku podlogu čine škriljci i graniti, silikatne stijene. Tlo (distrično smeđe

šumsko) je relativno plitko, mjestimično stijene izbijaju na površinu.

U sloju drveća osim tise (*Taxus baccata*) nalaze se jela, gorski javor, javor mliječ, bukva, gorski jasen, velelisna lipa (*Tilia phlathyphyllos*) i dr., a od grmova lijeska, lovorasti i obični likovac, širokolisna kurika i dr.

Prizemno rašće bogato je raznim papratima (*Athyrium filix femina*, *Dryopteris filix mas*, *Polystichum labatum*). Od trava česta je vlasulja (*Festuca drymeia*),

a od druge flore srebrenka (*Lunaria rediviva*), režuha (*Cardamine bulbifera*), zdravčica (*Sanicula europaea*), habulica (*Actea spicata*), šupaljka (*Corydalis solida*), plućnjak (*Pulmonaria officinalis*)...

Posebno je značajna endemična vrsta vezana za ovu asocijaciju na Papuku - krimska lazarkinja (*Asperula taurina*). Jedinstveno nalazište tise na Malom Debeljaku zaslužuje posebnu zaštitu.

8. Papuk

HR2000580 šifra područja

Većim dijelom područja gorja Papuk upravlja, gospodari i provodi mjere zaštite Javna ustanova Park prirode Papuk, od 1999. godine. Svojim desetogodišnjim aktivnostima istražili su i predložili niz divljih svojti i stanišnih tipova koji su ušli u ekološku mrežu Natura 2000.

Prema nacionalnoj klasifikaciji staništa u gorju Papuk, kao primjerni lokaliteti šumskih zajednica, izdvojene su šuma hrasta kitnjaka i običnog graba (E.3.1.5.), šuma hrasta kitnjaka s bekicom (E.3.2.2.), šuma hrasta medunca i crnog jasena ((E.3.4.7.), šuma bukve s bjelkastom bekicom (E.4.2.1.), šuma bukve s lazarkinjom (E.4.1.1.), šuma gorskog javora i mjesečarke (E.4.4.2), mješovita šuma tise i lipe (E.4.4.3.), panonska bukovo-jelova šuma (E.5.1.1.).

Osim navedenih šumskih zajednica, nacionalnom klasifikacijom su obuhvaćeni i drugi stanišni tipovi poput izvora (A.2.1.), brzi turbulentni vodotoci (A.2.3.1.), kraške špilje i jame (83010), (H.1.), u kojima ili uz koje je

Potočni rak (*Austropotamobius torrentinum*)

vezan raznolik biljni i životinjski svijet.

Od životinjskih vrsta posebno se izdvajaju zaštićene i rijetke kao što su velikouhi šišmiš (*Myotis bechsteinii*), močvarni šišmiš, (*Myotis dasycneme*), barska kornjača (*Emys orbicularis*), žuti mukač (*Bombina variegata*), potočna mrena (*Barbus balcanicus*), potočni rak (*Austropotamobius torrentinum*), kiseličin crvenko (*Lycaena dispar*), gmazovi, vodozemci, ribe, leptiri,

kornjaši, kukci, ptice i ptice dupljašice i dr. Od biljnih vrsta zaštićeni su i rijetki lišajevi, gljive, crvotočine, kačuni, likovci, žabnjaci, ljiljani, sirištare, perunike...

Javna ustanova Park prirode Papuk tiskala je niz publikacija o prirodnim vrijednostima kojima gospodari, među

ostalima i priručnike za prepoznavanje rijetkih i ugroženih vrsta.

Neki od stanišnih tipova i šumskih biljnih zajednica su prethodno obrađeni, no na području Papuka izdvajaju se šuma bukve s lazarkinjom, šuma gorskog javora i mjesečarke i panonska bukovo-jelova šuma.

a) 9130 šifra staništa (Šuma bukve s lazarkinjom)

Lokalitet: Duboka-Nevoljaš, površina 50 ha, (x 5709281, y 5043835)

E.4. Brdske bukove šume

E.4.1.1. Bukova šuma s lazarkinjom (*As. Asperulo odoratae* - *Fagetum* Sognez et Thill 1959)

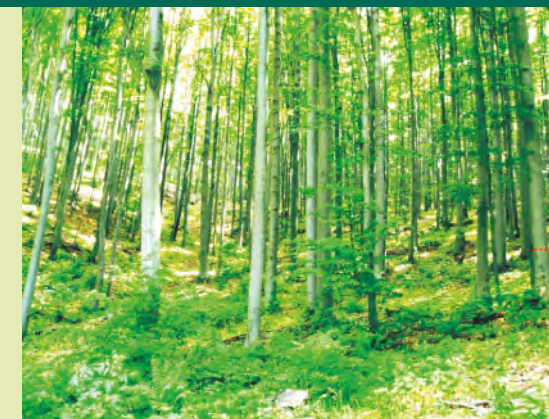
Šumska zajednica bukve s lazarkinjom prostire se u međuriječju između Save i Drave, a nalazi se i u Slavonskom gorju, posebice Papuku. Raste u visinskom pojasu od 300 do 800 m, na različitim nagibima i ekspozicijama. Matična podloga su klastiti i metamorfiti, na kojima se formira distrični kambisol, luvisol i distrični kambisol, neutralne ili blago bazične reakcije.

Proizvodna sposobnost staništa je vrlo dobra, sastojine su kvalitetne, obnavljaju se prirodnim putem oplodnim sječama.

Od drveća dominira bukva (*Fagus sylvatica*), a pridolaze gorski javor, obični grab i hrast kitnjaka.

Od grmlja se nalazi širokolisna kurika, lijeska, jednokoštuničavi glog, plava kupina, svib, božikovina (*Ilex aquifolium*) i dr.

Od zeljastog bilja dominira lazarkinja *Asperula odorata* a nalaze se i žuta kopriava, plućnjak, zdravčica, visibaba, ljutić, đurđica, kopitnjak, ciklama, šumarica, nedarak, bekica, bročika... Na ovu šumu se nadovezuje i bukova

šuma s bjelkastom bekicom (*As. Luzulo-Fagetum* Meusel 1937), koja se po nacionalnoj klasifikaciji vodi pod šifrom E.4.2.1. Uspijeva najčešće na sjevernim padinama, na hladnijim, kiselkastim tlima (distričnom kambisolu), povrh silikata. Od karakterističnih vrsta ističe se bjelkasta bekica (*Lusula lusuloides*), a zastupljene su i različite paprati, kiselica, likovac, žutilovka, vrijesak...

b) 9180 šifra staništa (Šuma gorskog javora i mjesečarke)

Lokalitet: Zapadni Papuk, Duboka rijeka, Šimetlica

E.4. Brdske bukove šume

E.4.4.2. Šuma gorskog javora i mjesečarke (As. *Lunario redivivae-Aceretum psedoplatani* Grüberg et Schlüter 1957)

Šumska zajednica je raširena fragmentarno na Papuku, posebice u dijelu gospodarske jedinice "Zapadni Papuk" u visinskom pojasu 500 do 900 m. Stanište ove zajednice su često u vlažnim i zaklonjenim uvalama, gdje se u dužem razdoblju zadržava snijeg. Na takvim terenima manja je djelatnost mikroorganizama te se formira duboko humusno tlo. Stanište naseljavaju brojne nitrofilne (tlo bogato dušikom) vrste. Sastojine javora su kvalitetne, visokovrijedne gospodarske šume.

U šumskoj zajednici gorskog javora i mjesečarke osim gorskog javora (*Acer pseudoplatanus*) sloj drveća čine javor mliječ, bukva, gorski jasen, jarebika, gorski brijest, a useljava se i jela, koja u susjedstvu tvori panonsku bukovo-jelovu šumu.

Sloj grmlja nije bogat, osim crne i crvene bazge, nitrofita koji s lijeskom, kupinom, malinom i pokojom jelom čine podstojnu etažu.

Od zeljastog bilja dolazi mnoštvo mjesečarke (*Lunaria rediviva*), te mrtva kopriva, sirištara, divlji ljiljan, režuha, plućnjak, grahorica, šupaljke, nedirak, lazarkinja, zdravčica....

Mjesečarka (*Lunaria rediviva*)

c) 91KO šifra staništa (Bukovo-jelove šume)

Lokalitet: Djedovica, površina 500 ha, (x 5695372, y 5049338)

E.5. Bukovo-jelove šume

E.5.1.1. Panonska bukovo-jelova šuma s vlasuljom (As. *Festuco drymeiae-Abietetum* Vukelić et Baričević 2007)

Panonsko-bukovo jelova šuma prostire se fragmentarno na gorju kontinentalnog dijela Hrvatske. Na Slavonском gorju zauzima veće komplekse zapadnog i sjevernog dijela Papuka (Zvečevo, Djedovica) te djelomično na Pšunju, visinskog pojasa od 600 do 1000 m, na sjevernim padinama se spušta do 300 m. Prosječna godišnja temperatura područja je oko 9 °C, a godišnja količina oborina od 900 do 1300 mm.

Na Papuku se uglavnom razvijaju na geološkoj podlozi granita, gnajsa i škriļjevaca. Tlo čine distrični kambisol s pojavom luvisola i koluvija.

Bukovo-jelove šume su gospodarski vrijedne i kvalitetne šume. Gospodarenje se provodi prebornim načinom, to jest teži se permanentnoj stabilnosti šume, svodeći je na prosječnu strukturu po volumenu.

Osim jele (*Abies alba*), bukve (*Fagus*

sylvatica) sloj drveća sačinjavaju gorski javor i javor mliječ, gorski jasen i gorski brijest.

Od grmova česti su lijeska, crna i crvena bazga, likovac, kupina i malina, a fragmentarno se nađe božikovina i tisa.

Od prizemnog rašća značajne su strogo zaštićene vrste savska režuha (*Cardamine waldstenii*), zavrata bijela (*Cephalanthera damasonium*), zlatni ljiljan (*Lilium martagon*) i vimenjak (*Platanthera bifolia*), a česta je vlasulja (*Festuca drymeia*), po kojoj je zajednica nazvana te ciklame, likovci, paprat, Salamunov pečat, plućnjak, lazarkinja, gavez, krimaska lazarkinja (endem), kiselica, Petrov križ (*Paris quadrifolia*), širokolisna veprina, zdravčica, pasika (*Scrophularia nodosa*) i druge.

9. Sjeverna Babja gora

a) Sjeverna Babja gora-Rajkuša

Hr2000478 šifra područja

91LO šifra staništa (Ilirske hrastovo-grabove šume (*Erythronio-Carpinion*))

E.3. Šume listopadnih vrsta hrasta izvan dohvata poplava

E.3.1.5. Šuma hrasta kitnjaka i običnog graba (*As. Epimedio-Carpinetum betuli*/Horvat 1938/Borhidi 1963)

Lokalitet: Šumski predjel Rajkuša površina 50 ha, (x 5704386, y 5021147)

Ovo stanište šumske zajednice opisano je pod rednim brojem 3.a) Šume na Diljgori, a lokalitet na Sjevernoj Babjoj gori obuhvaćen je Nacionalnom klasifikacijom staništa i Naturom 2000 radi unapređenja gospodarenja i zaštite karakterističnog staništa hrasta kitnjaka i običnog graba. Ova šumska zajednica je gospodarski najproširenija na području Slavenskog gorja, ekološki stabilna i zadovoljavajuće je kakvoće. Struktura šume po etažama sastojine istovjetna je dakle onoj opisanoj pod šifrom staništa:

91LO šifra staništa (Ilirske hrastovo-grabove šume, *Erythronio-Carpinion*)

Lokalitet: "Sjeverni Dilj pleternički", površina 120 ha, (x 5724258, y 5017495)

b) Sjeverna Babja gora-Stojanka

Hr2000504 šifra podr. 91KO šifra staništa - (Ilirske bukove šume -*Aremonio-Fagion*) E.4. Brdske bukove šume

E.4.3.2. Bukova šuma sa širokoli. grašolikom (*As. Vicio oroboidi-Fagetum*/Horvat 1938/Pocs et Borhidi in Borhidi 1960)

Lokalitet: Šumski predjel Stojanka površina 100 ha, (x 5703721, y 5020990)

Ovo stanište šumske zajednice opisano je pod rednim brojem 3. b) Šume na Diljgori, a lokalitet na Sjevernoj Babjoj gori obuhvaćen je Nacionalnom klasifikacijom staništa i Naturom 2000 radi unapređenja gospodarenja i zaštite

karakterističnog staništa bukove šume sa širokolisnom grašolikom.

Ova šumska zajednica je gospodarski značajna, ekološki stabilna i zadovoljavajuće je kakvoće.

Struktura šume po etažama sastojine

istovjetna je onoj opisanoj pod šifrom staništa:

b) 91KO šifra staništa (Ilirske bukove

šume, *Aremonio-Fagion*)

Lokalitet: "Sjeverni Dilj čaglinški", površina 150ha, (x5737479, y 5020149)

10. Trenkovo - rijeka Veličanka

HR2000803 šifra područja

3260 šifra staništa (Vodni tokovi s vegetacijom *Ranunculion fluitantis* i *Callitricho-Batrachion*)

Lokalitet: Trenkovo

Na dijelovima potoka Veličanke, oko Trenkova, razvija se podvodna ili plivajuća vegetacija sveze *Ranunculion fluitantis* i *Callitricho-Batrachion*.

Od plivajuće i podvodne flore značajni su podvodni žabnjak (*Ranunculus fluitans*), tankolisni žabnjak (*Ranunculus trychophyllus*), vodeni žabnjak (*Ranunculus aquatilis*), jesenska žabovlatka (*Callitriche hamulata*), potočna čestoslavica (*Veronica beccabunga*) i druge. Stanište je ugroženo regulacijom vodotoka.

Zaštita se provodi izostavljanjem regulacije dijelova vodotoka, koji se mjestimično razlijevaju u bare.

11. Ribnjaci Poljana

HR2000438 šifra područja

3130 šifra staništa (Amfibijska staništa *Isoeto-Nanojuncetea*)

Lokalitet: Poljana

Amfibijska staništa, najčešće jednogodišnjih biljaka, razvijaju se na kontaktnoj zoni vode i kopna, gdje se tijekom godine plavi i isušuje prioblana zona. Dno staništa je muljevito, ali može biti pješčano i šljunkovito. Takvi uvjeti dinamičkog staništa formiraju se i u priobalju ribnjaka u Poljani.

Stanište naseljava dvojbeni ljubor

(*Lindernia dubia*), trožilni ljubor (*Lindera procubens*), četverobridna jezernica, (*Elocharis acicularis*), dvostupka (*Cyperus michelianus*), smeđi šilj, (*Cyperus fuscus*), vodena voduška (*Limosela aquatica*), potočni pilićnjak (*Lytrum portula*), žučkasti šilj, (*Cyperus flavescens*), močvarna mekčina (*Ludwigia palustris*), jajolika jezernica (*Elocharis ovata*), četverolisna raznotrotka (*Marsilea quadrifolia*) i druge.

Zaštita biljaka ovog staništa provodi se ostavljanjem položenog dijela obale koji se povremeno plavi višim vodostajem, odnosno suši povlačenjem voda. Na ribnjaku u Poljani takvi uvjeti postoje za održavanje staništa. U prostornom planu grada Lipika ribnjaci u Poljani tretiraju se kao Zaštićena prirodna baština na površini oko 900 ha, a zaštita se provodi „sustavom prostorno-planskih mjera“.

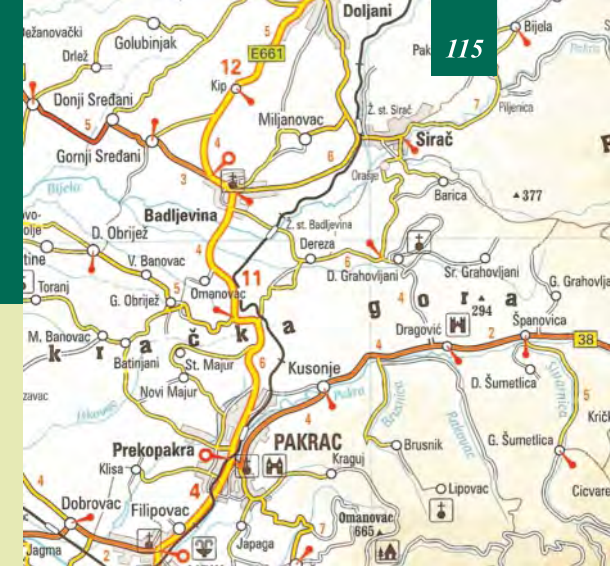

12. Trbušnjak

HR2000174 šifra područja
8310 šifra staništa (Špilje i jame
zatvorene za javnost)

Na užem području Pakračke gore, kod sela Donji Grahovljani 2006. godine otkrivene su špilje Trbušnjak, dužine oko 200 m i Rastik, dužine oko 140 m. Šire područje oko špilje, sa šumskim predjelom i drugom špiljom, Rastik, ima osim geomorfološkog svojstva i niz drugih geoloških, pedoloških, hidroloških, mikroklimatskih i flornih obilježja, koja čine kompleks značajnog krajobraza.

U špilji Trbušnjak nalazi se jedno od većih europskih staništa šišmiša. Ovaj jedinstveni speleološki objekt toga dijela Slavonije ima protočnu vodu s dva sifona u kojoj obitavaju spiljski račići i drugi životinjski organizmi. Prema prethodnim nalazima u špilji Trbušnjak nalazi se najveća porodiljna kolonija šišmiša u Hrvatskoj i jedna od najvećih u Europi. Pažnju posebice zaslužuju dvije ugrožene i zaštićene vrste:

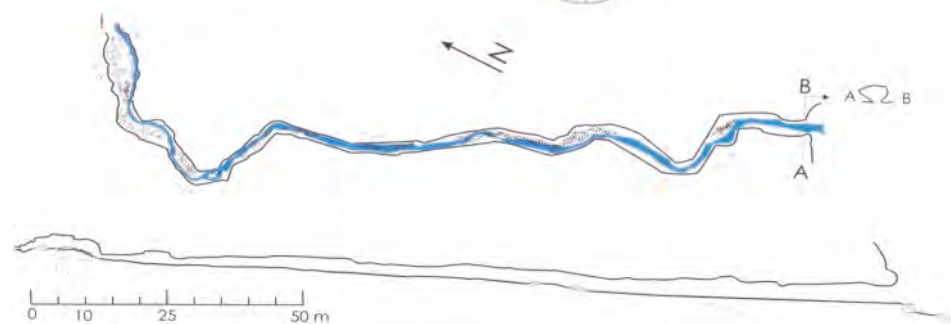
veliki šišmiš (*Myotis myotis*) i dugokrilni pršnjak (*Miniopterus schreibersi*). Procijenjeno je da velikih šišmiša ima oko 8.000, a dugokrilnih pršnjaka oko 22.000.

Veliki šišmiš je izrazito europska šumska vrsta koja se hrani kornjašima (trčci, hruštavi i drugi) koje lovi na tlu ili u zraku. U Panonskoj nizini kolonije ženki su velikom većinom u crkvenim tornjevima i na tavanima, rijetko u špiljama. Vrsta je i u Europi i u Hrvatskoj na popisu onih životinja koje su blizu kategoriji ugroženih, jer je između 1950. i 1970. zabilježen pad brojnosti

SPILJA TRBUŠNJAK

Donji Grahovljani, Ravna gora, Slavonija
27.05.2006

Topografski snimci: Kresimir Motočić
Mjerila: Ljiljana Jemić
Dužina: 158 m
Vertikalna razlika: 10,5 m

njenih populacija. Ukupna populacija ove vrste u Hrvatskoj procijenjena je na najmanje 35.000 jedinki. U Hrvatskoj je zaštićen Zakonom o zaštiti prirode, a nalazi se i na popisima međunarodnih konvencija koje je Hrvatska potpisala (Bernska i Bonska konvencija), na dodacima 2. i 4. Europske direktive o staništima, te na popisu prioriternih vrsta za zaštitu međudržavnog sporazuma o zaštiti šišmiša (EURO-BATIS).

Dugokrili pršnjak je migratorna vrsta raširena i u Africi, Aziji i Australiji, a u Europi je zabilježen njen pad brojnosti u sjevernom i zapadnom dijelu. Pojedine jedinice love kukce iznad šuma i na otvorenom. Vrlo je osjetljiva na uznemiravanje i ne podnosi zatvaranje rešetkama ulaza na svojim skloništima. U Hrvatskoj je svrstana među ugrožene vrste zbog toga što je više od 50% porodiljnih kolonija poznatih iz sredine prošlog stoljeća (podaci profesorice B. Đulić koja se bavila šišmišima), potpuno nestalo, a u većini preostalih brojnost mu je opala. Danas je u Hrvatskoj poznato 14 porodiljnih kolonija smještenih većinom uz Jadransko more, a brojnost im je procijenjena na ukupno 33.000 primjeraka. Istovremeno ukupna zimska populacija je procijenjena na oko 70.000 jedinki, većinom grupiranih u tri velika zimovališta, dva uz Jadransku obalu, a jedno u Gorskom kotaru. Smatra se da dio tih jedinki ima porodiljne kolonije izvan Hrvatske. Označavanjem (prstenovanjem) jedinki dugokrilog pršnjaka sredinom prošlog stoljeća utvrđena je posebna metapopulacija ove vrste u Panonskoj nizini, zajednička panonskom dijelu Austrije, Slovenije, Hrvatske, te u Mađarskoj i Slovačkoj. U Austriji je pad brojnosti nakon 1950. doveo do regionalnog izumiranja nakon 1995. (Spitzenberger 2001), u

panonskom dijelu Slovenije postoji još samo jedna manja porodilja kolonija, u Mađarskoj je ukupno šest kolonija (najveća ima oko 2.500 ženki), u Slovačkoj su još samo dvije i vrsta se smatra kritično ugroženom. Uz koloniju kod Grahovljana postoji još samo ostatak (oko 150 jedinki) nekad veće porodiljne kolonije više od 500 primjeraka u špilji Veternici na Medvednici kod Zagreba. To ukazuje na iznimni značaj porodiljne kolonije kod Grahovljana, jer je to najveća sačuvana kolonija u ovom

dijelu Europe. Time potreba njene zaštite mora biti jedan od prioriteta zaštite te vrste u Hrvatskoj.

Osim navedenih vrsta šišmiša, u špilji povremeno borave, porađaju se ili prezimljavaju i ridi šišmiš (*Myotis emarginatus*), velikouhi šišmiš (*Myotis bechsteini*), veliki potkovnjak (*Rhinolophus ferrumequinum*), sivi dugoušan (*Plekotus austriacus*) i širkouhi mračnjak (*Barbastella barbastelus*).

Špilje Trbušnjak i Rastik geomorfološki su fenomen jer se nalaze izvan klasičnog Dinarskog krša. Po geološkim i geomorfološkim značajkama jedinstvena su prirodna pojava za prostor Panonskog bazena. Prema geološkim istraživanjima (D. Jamičić), špilje Trbušnjak i Rastik nalaze se na trošnom litotamnijskom vapnencu, badenskim naslagama koje se izmjenjuje sa sivkastozutim pijescima i konglomeratima. Valutice i poluzaobljeni komadi su metamorfne stijene iz psunjskog metamorfnog kompleksa (varijeteti klorit-kvarcnih škriljevaca te kloritskih i amfibolskih škriljevaca). Stijene sadržavaju mnoštvo fosila foraminifera, brioza, školjki i ježinaca. Posebno se ističu makrofosili pekteni (*Pecten aduncus*) i oštrige (*Ostrea lamellosa*) te

13. Potok Veličanka

HR2001231 šifra područja

Potočni rakovi (održavanje i zaštita)

U potoku Veličanka, posebno u njegovom gornjem dijelu, žive dvije vrste potočnih rakova: potočni rak (*Austropotamobius torrentium*) i riječni rak (*Astacus astacus*). Ovi rakovi su ugroženi zagađivanjem vodotoka (prašina i mulj iz kamenoloma,

ježinci (*Clypeaster* sp.). Špilja je relativno kratka, a visina joj je 3-4 m. Zbog protjecanja potoka vlažnost zraka u špilji je relativno visoka, temperatura je ljeti i zimi oko 12 °C.

kemijska sredstva) ili regulacijom i popločavanjem vodotoka. Najveći dio populacije ovih rakova nalazi se unutar Parka prirode Papuk

Osim zaštićenih prirodnih vrijednosti, Požeško-slavonska županija ima još mnogo prirodnih vrijednosti koja zaslužuju iznimnu pozornost ako ne i zaštitu. Neka od tih područja štite se i šumskim gospodarskim osnovama ako se nalaze pod šumama, ali ima vrlo vrijednih područja koja nisu pod šumom.

Spomenut ćemo samo nekoliko lokaliteta koji, po mišljenju autora ove knjige, zaslužuju neki oblik zaštite.

PLETERNIČKO VINOGRORJE

Područje oko brda «Starac» jugozapadno sve do Klikuna, te istočno do slapa na Orljavi, preko brda «Gospe od suza», starog dvorca s parkom kao i novog parka u središtu grada. To područje ima vrlo veliku krajobraznu vrijednost, prije svega prirodnu ljepotu ali i kulturnu dimenziju. Građanima Pleternice služiti će u sportsko-rekreativne svrhe (hodanje, trčanje, jahanje, biciklizam, planinarenje, vjerski turizam i sl.). Na pleterničkom području koje obuhvaća dijelove Poljadije, porječja rijeka Orljave i Londže s pritocima, te gorjem Dilja i Požeške gore, uz date povijesne, geološke, klimatske, orografske, hidrografske i edafske uvjete te mikrolokacijska obilježja, formirane su različite šumske i poljoprivredne biljne zajednice, zajednice travnjaka, livada i močvarnih terena.

Vinograd s ružama (M.Markota)

DOLINA DONJEG TOKA ORLJAVE

Još uvijek očuvani meandri te rijeke s vrlo bogatom florom i faunom. Nalazište vrlo rijetke i zaštićene biljne vrste kockavice kao i mnogih drugih biljnih vrsta karakterističnih za nizinske livade grozdastog ovsika i krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*). Uz obale rijeke Orljave i s lijeve strane (područje sela Brodski Drenovac) i desne strane (područje sela Dragovci) razvijene su srednje vlažne livade koje su dobro opskrbljene podzemnim vodama, a u proljeće se duže vrijeme zadržava površinska voda. Takvi ekološki uvjeti su pogodni za razvitak i opstanak zaštićenih vrsta, npr: obične kockavice (*Fritillaria meleagris*), drijemovca (*Leucojum aestivum*) i drugih. Takve livadne zajednice su se održale na tome području, ali zbog sve češćeg preoravanja livada i melioracije terena, postoji mogućnost isušivanja i promjene ekoloških uvjeta za opstanak ovih zaštićenih i prorijeđenih biljnih vrsta.

Na livadama na području Brodskog Drenovca nazočnost obične kockavice je brojnija nego s desne strane vodotoka

Kockavica (*Fritillaria meleagris*)

Orljave. Na području Dragovaca uz livadu postepeno se razvija šumica-šikara s drvenastim vrstama vlažnih staništa, npr. *Fraxinus angustifolia*, *Quercus robur*, *Acer campestre* i dr. Floristički su te livade bogate i raznovrsne, a na području Dragovaca zabilježeno je oko 66 vrsta. Svakako bi trebalo izvršiti detaljnija floristička istraživanja na livadama i s lijeve i s desne strane obala rijeke Orljave na tome području.

Srednji dijelovi vodotoka rijeke Orljave još uvijek imaju karakteristiku prirodnih nizinskih vodotoka s mnogo meandara (nije izvršena regulacija u tome dijelu). Okolni dijelovi su zaštićeni dobro izgrađenim nasipima. Obale rijeke obrasle su vegetacijom s dosta vrba i joha ali i dosta raznovrsnih zeljastih biljnih vrsta.

U vodotoku, naročito u području meandara, razvijene su vodene biljne zajednice krocnja i mrijesnjaka (*Myriophyllum spicatum*, *Myriophyllum verticillatum* i *Potamogeton nodosus*), na pojedinim mjestima poput zelenog saga.

Takve prirodne vodene zajednice značajne su za razvoj i održanje raznih životinjskih vrsta, opstanak riba, razvoj ribljev mlađa, razvoj raznih kukaca,

vodozemaca i dr. Na nanosima u područjima meandara ima dosta biljnih vrsta karakterističnih za vlažna i zamočvarena staništa, npr.: *Alopecurus aequalis*, *Ranunculus sceleratus*, *Alisma plantago-aquatica*, *Veronica anagallis-aquatica* i dr.

S obzirom na to da su najveći dijelovi vodotoka rijeke Orljave regulirani, djeluju poput otvorenog kanala stvarajući beživotnost rijeke.

Zbog toga bi trebalo zadržati i očuvati prirodne karakteristike vodotoka bar na ovim dijelovima gdje nije izvršena regulacija.

DOLINA POTOKA PAČICE

Nalazi se na krajnjem istočnom dijelu Požeško-slavonske županije, proteže se u smjeru sjever-jug ispod istočnih obronaka Dilj-gore, a slijedi ju stara cesta za Đakovo. Izvor potoka Pačice nalazi se u Dilj-gori, u blizini Sovskog jezera, te potok teče u smjeru sjevera do sela Paka. Presijeca prometnicu broj 38 na nadmorskoj visini 252 m, skreće u istočnom smjeru, a na izlasku iz područja sela skreće prema sjeveru, prolazi kroz selo Imrijevice te iznad sela Dobrogošće utječe u rijeku Londžu. Živopisnu sliku čine vlažne livade s vrbicima i johama koje pružaju vizualnu sliku vijugavosti potoka Pačice. Šumski pojas čine pretežito četinjače od kojih je vrijedno spomenuti ariš, duglaziju, borovac, smreku, obični bor, čempres te autohtone vrste drveća hrasta lužnjaka i graba koje pružaju posebnu sliku razigranosti i daju poseban pečat dolini Pačice.

Dolina potoka Pačice je srednje vlažna dolina, na pojedinim dijelovima ponešto zamočvarena, u proljeće se voda nešto duže zadržava. Razvijene su dolinske livade, najčešće livade grozdastog ovsika i trave krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*), s dosta biljnih svojta vlažnih staništa. Na zamočvarenim dijelovima uz svoje vlažnih staništa npr.: *Iris pseudacorus*, *Scirpus sylvestris*, *Caltha palustris*, *Eleocharis palustris* i dr., značajno je prisustvo i zaštićenih kaćunovica: rahlocvjetni kaćun (*Orchis laxiflora*) i kukuljičasti kaćunak (*Dactylorhiza incarnata*). Na srednje vlažnim dijelovima livada, uz biljne svojte nizinskih livada dolaze i svojte vlažnijih staništa, npr.: *Carex vulpina*, *Cirsium canum*, *Epilobium palustre*, *Epilobium hirsutum*, *Thalictrum flavum* i dr., ali su dosta nazočne zaštićene kaćunovice:

kukuljičasti kaćunak (*Dactylorhiza incarnata*) i kukuljičasti kaćunak ružičasta forma (*Dactylorhiza incarnata f. rubescens*).

Obale potoka obrasle su drvenastim i grmolikim vrstama, npr. *Fraxinus angustifolia*, *Quercus robur*, *Salix alba*, *Acer campestre* i dr.)

Uz potok Pačicu i na okolnim livadnim zajednicama zabilježeno je oko 90 biljnih svojta.

Dolina je pejzažno bogata biološki zanimljivim sadržajima.

Među brojnim flornim elementima u dolini Pačice nije rijetkost naći biljke podrijetlom s istočnih krajeva poput krimske lazarkinje (*Asperula taurina* L.) ili javora žestilja (*Acer tataricum* L.), kojega narod pačkog kraja naziva šeslić.

Početak i kraj krajobrazu čine živopisna sela Pake i Imrijevac, sela bogate prošlosti, danas demografski prorijeđena. Stanovnici se bave uglavnom poljoprivredom, sjetvom

ratarskih kultura i uzgojem stoke. Uredne okućnice krase vrtovi i voćnjaci, a tik do njih prostiru se polja i njegovane livade. Šuma čini vijenac ove plodne doline, čijim rubom vodi asfaltirana prometnica iz Požeške kotline prema Đakovačkoj ravni. Potok teče dolinom usporeno, stvarajući meandre i dublje virove, da bi mjestimično zažuborio preko rasutog kamenja. U cjelokupnoj svojoj dužini, od izvora ispod Jurjevog brda do utoka u Londžu kod Dobrogošća, potok Pačica sa svojom florom i vegetacijom, selima i šumarcima čini jednu od rijetko dojmljivih slika očuvanog, prirodnog krajobrazu Požeške kotline.

U neposrednoj blizini doline nalazi se Sovsko jezero na nadmorskoj visini 430 m, za koje se pretpostavlja da je ostatak Panonskog mora, a narod ga zove i „modro oko“.

Julije Kemf, požeški pedagog, povjesničar i putopisac, zapisat će prije stotinjak godina o ljepoti pačkog krajobrazu sljedeće: „Kod Pake se sljubili još posljednji najzanimljiviji bregovi istočnoga Dilja u kom gospoduje treća poviša glavica u Dilj-gori, a to je Lipovica (422 m). S nekih mjesta pucaju krasni vidici na sjeverne ponikve i dolove i na južne položite šume prama Posavini. No mnogo je zanimljivija panorama, koja se pruža na istok jezera preko posljednjih istočnih ogranaka Dilj gore u nedoglednu ravnicu iza Đakova... sjedi na panju, pa lagodno pasi svoje oči po zelenim lugovima milovidnih onih strana svoje lijepe otadžbine. Svuda ćeš očima kružiti ali će se ushitne misli tvoje duše i plemeniti osjećaji žarkoga srca željkovito otimati, da tvoje razdragano oko što prije speti i d što dulje zaustavi na onoj istočnoj točki,

Živopisni meandri potoka Pačice s autohtonom vegetacijom vrba, joha i topola

Asperula taurina L.

od kuda dopiru dva goruća plamena, dvije suncem prežalčene vrške tornjeva veličajne stolne crkve đakovačke.“

Pisac gornjih redova, stojeći na povijesnoj razmeđi zapadnih i istočnih krajeva ushićen je đakovačkom prvostolnicom, sakralnim i kulturnim djelom biskupa Štrosmajera, koji je i u arhitekturi katedrale, njenom interijeru želio uskladiti istok sa zapadom.

DOLINA RIJEKE ORLJAVICE

Rijeka Orljavica izvire na južnim padinama istočnog dijela Psunja, zvanog Javorovica. Iznad sela Šnjegavića (430 m) potok se formira od dva potočića, od kojih onaj u šumi Stari Žirovnjak ima izdašnije izvorište. Zanimljivo je da je taj izvor u blizini izvora rijeke Orljave, udaljenosti oko 2 kilometra. Oba izvora nalaze se neposredno ispod kote Javorovica (912 m), s tom razlikom da Orljava teče sjeverozapadno prema Cikotama i bučkom kraju, gdje skreće jugoistočno prema Požeštini, a Orljavica teče odmah jugoistočno prema Bilom Brigu, gdje skreće prema istoku, te utječe, nakon 25

km, u Orljavu ispod sela Završja. Dolina Orljavice u dužini oko 17 km, od izvora do mosta u Zakorenju, s podgorjem širine 300 do 500 m s jedne i druge strane, čini površinu oko 1360 ha.

Prema konfiguraciji terena površina se može podijeliti u tri zasebne cjeline. Gornji dio „rijeka“ (kako Orljavicu nazivaju stanovnici sela koja se nalaze uz nju), od izvora do sela Šnjegavića, karakteriziraju šumoviti predjeli južnih padina gore Javorovica. Pribrežje, podgorje i prigorje Psunja i Požeške gore čine drugi dio, a treći dio (dolina) obilježen je užim pojasom uz rijeku. Navedeni pojas uz Orljavicu otvoren je asfaltiranom prometnicom od Banićevca do Zakorenja, smjerom zapad-istok, dok je u smjeru prema

Pješački prijelaz preko Orljavice u Sinlijama

Dolina Orljavice na skretanju kod Bilog Briga

sjeverozapadu otvoren djelomično tvrdom cestom do Sinlija te mekim putem do Šnjegavića.

Pojas pribrežja čine strane dvaju grebena koja se protežu od Golobrdaca prema Banićevcu i od Šnjegavića prema Ruševcu, te pribrežje uz komunikaciju Požega - Nova Gradiška, ispresijecano s nekoliko potoka sa sjeverne i južne strane rijeke.

Naselja u ovom dijelu riječnog toka nastala su upravo na mjestima gdje se pritoci ulijevaju u Orljavicu, iako su u prošlosti bila dublje uvučena u podnožje Požeške gore ili prigorje Psunja.

Od pritoka s lijeve strane Orljavice značajni su Ruševac i Čečavački potok, a s desne strane Busnovački potok i Gučanski potok.

ŠUMSKA VEGETACIJA I FLORA

Prema Nacionalnoj klasifikaciji staništa (MINK 2004), šumska vegetacija područja uz rijeku Orljavicu podijeljeno je u tri temeljne grupe:

1. Mješovite hrastovo-grabove i čiste grabove šume (sveza *Erythro-Carpion Horvat 1958, red Fagetalia sylvaticae Pawl. in Pawl. et al 1928*),
2. Srednjoeuropske šume hrasta kitnjaka, te obične breze (sveze *Quercion roboris petraeae Br.-Bl. 1932 i Castaneo-Quercion petraeae (Soo 1962) Vukelić 1990*). Pripadaju razredu *Quercetea roboris-petraeae Br.-Bl. Et Tx 1943 i redu Quercetalia roboris-petraeae R.Tx. (1931) 1937*,
3. Mezofilne i neutrofilne čiste bukove šume (podsveza *Lamio orvalae-fageion ex Marinček et al. 1993*). Pripadaju unutar razreda *Quercio-fagetea br.-Bl. et Vlieger 1937 i reda Fagetalia sylvaticae Pawl. et Pawl. et al. 1928 te svezi Aremonio fagion (Ht. 1938) Borhidi in Tarok et al. 1989*.

Poljoprivredna vegetacija i flora

Krčenjem šuma pod antropogenim utjecajima stvaraju se u prostoru:

- travnjaci,
- poljoprivredne obrađivane površine,
- ruderalna staništa (zapušteni korovasti travnjaci i poljoprivredne površine.

Travnjaci se dalje dijele na livade koje se kose i pašnjake na kojima se napasuje stoka.

Na području doline Orljavice i njenih pritoka s dijelom podgorja valja razlikovati *močvarne ili barske travnjake i brdske travnjake*.

Močvarni ili barski travnjaci su se razvili na plavljenom području i indudacijskom pojasu rijeke Orljavice i pritoka, koje je nastalo nakon uklanjanja poplavnih šuma vrbe, topole, johe i poljskog jasena). Na tim mjestima se i danas nalaze biljne zajednice sveza trščaka (*Phragmiteti-Magnocaricetalia*), močvarnih šaševa (*Magnocarcion*) te redova beskoljenki (*Molinietalia coeruleae*) i busike (*Deschamsietalia caespitosae*). Trščaci i šaševi su najdulje pod utjecajem poplavnih voda, beskoljenke kraće, a najkraće su pod utjecajem površinskih voda džombasti travnjaci busike.

Na nešto povišenijim terenima uz rijeke i potoke, ali ipak plavljenim kratko vrijeme, ili se voda zadržava kao oborinska, nalaze se biljne zajednice nizinskih travnjaka kao što su livade krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*).

Livadne biljne zajednice

1. Nizinska livada grozdastog ovsika i krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*). Ovoj livadnoj biljnoj zajednici pripada većina livada uz Orljavicu i njene pritoke koje su povremeno plavljene. Karakteristične biljke ove livadne zajednice su krestac (*Cynosurus cristatus*) i grozdasti ovsik (*Bromus racemosus*). Na sušem i

manje plodnom tlu nađe se obilno međunika (*Holcus lanatus*).

Ranoproljetni aspekt karakterizira krstašica režuha (*Cardamine pratensis*) sa svojim plavocrvenkastim cvjetovima, žabnjak (*Ranunculus acer*) i puzavi žabnjak (*Ranunculus repens*). krajem proljeća i početkom ljeta u livadama se pojave raskošni cvjetovi ivančica (*Leucanthemum vulgare*) i divlja mrkva (*Daucus carota*).

U rano ljeto nađu se obična vlasulja (*Festucapratisensis*), tankolisna rosulja (*Agrostis tenuis*), livadna vlasnjača (*Poa pratensis*), srednja treslica (*Briza media*), uspravna zobika (*Bromus erectus*), poljski mak (*Papaver rhoeas*), crvena djetelina inkarnatka (*Trifolium incarnatum*), različak (*Centaurea cyanus*), livadna kadulja (*Salvia pratensis*), lavlji zub (*Leontodon hispidus*).

U jesen se na livadama nađe žute smiljkite (*Lotus corniculatus* i *Lotus uliginosum*).

Brdski travnjaci podgorja Psunja i Požeške gore su izvan poplavnih voda Orpljavice te imaju više obilježja pašnjačkih nego livadnih površina. Travnjaci su relativno suhi, a u posljednje vrijeme niti se kose, niti se obavlja ispaša, pa se na njima širi drvenasta vegetacija (drveće i grmlje). Odlikuju se raznovrsnošću i bogatstvom biljnih svojti.

Po florističkom sastavu brdski travnjaci pripadaju razredu *Festuco Brometalia*. Fitocenološkom analizom florističkog sastava tih travnjaka, a s obzirom na biogeografski položaj Požeške kotline, utvrđeno je da sadrže približno podjednako karakterističnih vrsta reda *Festucetalia valesiacae*, kao i reda *Brometalia*, ali i dosta vrsta koje

Ivančica (*Leucanthemum vulgare*)

Modri lan (*Linum hirsutum*) i
Žuti lan (*Linum flavum*)

Brdski travnjak iznad sela Ruševac

nisu značajne za razred *Festuco-Brometalia*.

Među mnogim vrstama mogu se istaknuti neke kaćunovice, kao npr: *Ophrys insectifera*, *Orchis tridentata*, *Orchis militaris*, *Orchis purpurea*, zatim *Linum flavum*, *Linum hirsutum* i dr.

Poljoprivredne obradive površine na dijelovima podgorja Psunja i Požeške gore predstavljene su rijetkim oranicama i voćnjacima. Da bi se održalo agrobiogeocenoza, potrebno je gnojidbom nadoknađivati iznesene organske i anorganske materijale. Po mehaničkim i kemijskim svojstvima poljoprivredna zemljišta bolja su od travnjaka. Za razliku od šuma i travnjaka agrobiogeocenoza, ima osebujan životinjski svijet i mikrofloru na pojedinim staništima.

Na poljoprivrednim obradivim površinama, a posebno na zapuštenim staništima, pojavljuju se korovi. Značajne su zajednice razreda mišjakinje (*Stellarietalia mediae*) s dva reda: modrog različka (*Centaurea cyanus*) i bijele pepeljuge (*Chenopodium album*) koja je često vezana za okopavine.

Na ugaženim terenima (staze, meki putovi) javljaju se korovnaste biljke iz razreda velikog trputca (*Plantaginetales maioris*), na međama oranica, uz ograde, plotove, kosine nasipa, cesta i putova vezana je korovasta zajednica razreda običnog pelina (*Artemisietalia vulgaris*), a na šumskim sječinama, progalama i čistinama pojavljuje se korovasta zajednica razreda uskolisne vrbolike (*Epilobietalia angustifolia*).

Na ruderalnim terenima karakteristična je korovska zajednica

brkatog prosa i mnogosjemene pepeljuge (*Echinochloa crus galli* *Chenopodium polyspermum*).

To je tipična zajednica okopavina, kukuružišta, repišta, krumpirišta, graha. Biljke koje dolaze u ovoj biljnoj zajednici indiciraju staništa s osrednjom kiselošću. Karakteristične vrste su brkato proso (*Echinochloa crus galli*) i mnogosjemena pepeljuga (*Chenopodium polyspermum*), a zajednici su svojstvene vrste poljska divlja repica (*Raphanus raphanistrum*), mala kiselica (*Rumex acetosella*) i

Plantaže oraha i trešnje iznad Ruševca

Pogled na Šnjegavić od Golobrdca

treskavica (*Schleranthus annus*), kužnjak (*Datura stramonium*).

Prema Nacionalnoj klasifikaciji staništa (MINK 2004), livadska vegetacija orljavačkog područja podijeljena je u tri temeljne grupe:

Koprivnasta zvončica
(*Campanula trachelium*)

1. Vlažni nitrofilni travnjaci i pašnjaci (red *Agrostistidetalia stoloniferae* Oberd. 1967), nizinskog vegetacijskog pojasa (C.2.4.),

2. Vlažne livade Srednje Europe (red *Molienietalia* W.Koch 1226.), higrofilne livade rasprostranjene od nizinskog do brdskog vegetacijskog pojasa (C.2.2.),

3. Mezofilne livade Srednje Europe (red *Arrhetheretalia* Pawl. 1928), najkvalitetnije livade košarice koje se gnoje i kose dva do tri puta godišnje. Prostiru se na humidnom

(semihumidnom) području od nizinskog do gorskog vegetacijskog pojasa (C.2.3.).

PARK ŠUMA EMINOVCI

U okolici grada Požege, uz prometnicu prema Našicama, nalazi se kompleks stare autohtone šume hrasta lužnjaka (šumska zajednica hrasta lužnjaka s velikom žutilovkom i žestiljom). Zajedno s jezerom-ribnjakom, livadama i dijelom umjetno podignute crnogorične sastojine čini prostor značajne krajobrazne vrijednosti, koji je namijenjen odmoru i rekreaciji građana Požeštine.

Godine 2006. su Hrvatsko šumarsko društvo, ogranak Požege, i Uprava šuma Podružnica Požege uredili prostor površine oko 40 ha, koji ima sve attribute park-šume. Izrađeni su drveni mostovi preko potoka i jaraka, uređen prostor oko ribnjaka, dječje igralište unutar šumske sastojine i nadstrešnica. Postavljen su drvene košare za otpad na pano s osnovnim protupožarnim alatom. Prema idejnom projektu projektirane su i izvedene pješačke staze i putovi, uređeno parkiralište za automobile, postavljene su obavijesne i poučne ploče, klupe i stolovi za odmor, objekti i prostor za „školu u prirodi“.

Posebnim oznakama označene su vrste drveća i grmlja uz pješačke poučne staze, postavljene kućice za ptice i drugi objekti u cilju rekreacije i obrazovanja djece i građana.

Svi izgrađeni objekti po vrsti materijala i dizajnu prilagođeni su prirodnom ambijentu. Prilikom obilježavanja pedesete obljetnice Hrvatskog šumarskog društva, ogranak Požege, svečano su „predani ključevi park-šume“ Gradskom poglavarstvu i građanstvu Požeštine.

Intencija šumara je da u sklopu općih

potreba i zanimanja građana za ekološku i socijalnu funkciju šume daju temeljni uvid u biološku raznolikost flore i faune prirodnog ambijenta te naglase potrebu zaštite, održavanja i unapređenja prirodnih prostora.

U tom smislu prirodni ambijent šume nije naznačen u „statičnom stanju“, nego je istaknuto kako čovjek u skladu s prirodom može zadovoljiti svoje potrebe za sportskim aktivnostima (pješačenje, trčanje, biciklizam, ribolov...), odmorom, rekreacijom pa i kulturnim potrebama, putem društvenih aktivnosti i kulturnih manifestacija.

Posebna pozornost usmjerena je mogućnostima obrazovanja djece i mladih te ih se putem tekstova, slika, grafike i živom riječju obavještava o prirodnim obilježjima ambijenta šume, polja, livade i jezera, dijela povijesti grada i okolice.

Nakon dvogodišnjeg korištenja prostora i ambijenta park-šume „Eminovački lug“ može se zaključiti da je posjećuje sve više građana koji u njoj individualno i grupno zadovoljavaju svoje interese za odmorom, rekreacijom, obrazovanjem,

sportskim aktivnostima i dr. Nameće se potreba da se pristupi drugoj fazi radova - uređenjem prostora, podizanjem ugostiteljskog objekta s okolišem oplemenjenim primjerenim parkovnim elementima drveća, grmlja i zeljastog bilja, uređenjem prostora livada i organiziranom edukacijom mladih i građana iz područja biologije, ekologije, šumarstva i zaštite prirode.

Šuma namijenjena odmoru i rekreaciji (park-šuma), njeno uređenje, zaštita i unapređenje je pod skrbi šumarije Požega. Nadležne službe Uprave šuma podružnica Požega provode mjere legalizacije i upisa u Registar zaštićenih prirodnih vrijednosti prema kategorizaciji po Zakonu o zaštiti prirode (u članku 17.) koji glasi: „Park-šuma je prirodna ili sađena šuma, veća krajobrazne vrijednost, namijenjena odmoru i rekreaciji. U park-šumi su dopušteni samo oni zahvati i radnje čija je svrha njezino održavanje i uređenje“.

PARK STARI GRAD

Izdvojeni brijeg Požeške gore, koji se nalazi u jugoistočnom dijelu požeške gradske jezgre, ima zanimljivo prirodno i povijesno-kulturno obilježje.

Postanak brijega veže se za geološko doba tercijsara, vremena kada su se gornjokredski eruptivi granita i albitskih riolita odvojeno izdignuli od Požeške gore do visine 190 m. Matična stijena vidljiva je na zapadnom i jugozapadnom dijelu brijega.

Daljnijim geološkim aktivnostima došlo je do taloženja i prevlačenja stijena iz doba neogena te se na malom prostoru (100 x 200 m) uočavaju sedimentne naslage mekih vapnenaca, vapnenih pješčenjaka, pjeskovitih lapora, glina i konglomerata. Na južnoj i jugoistočnoj strani pojavljuju se enklave karbonatnih lesolikih sedimentata.

Geološkom podlogom uvjetovan je nastanak tla te je utvrđeno da pedološku komponentu čine plitke rendzine i eutrični koluvij, što je karakteristično za razvoj tla na neogenim sedimentima. Kemijskom analizom je utvrđeno da je tlo blago bazično, humozno i bogato biogenim elementima, što osim prirodnih obilježja upućuje na

dugotrajni antropogeni utjecaj.

Analizom mehaničkog sastava utvrđeno je da tlo sadrži frakcije sitnog i krupnog pijeska, te se po teksturi svrstavaju u pjeskovite ilovače, tlo podložno eroziji.

Pod utjecajem klime, koja ima obilježja umjereno tople srednje kišne bez dugog suhog razdoblja, na brijegu se prema geološkoj i pedološkoj komponenti formirala karakteristična vegetacija s pripadajućim flornim elementima.

Autohtonu vegetacijsku komponentu čini klimatogena zajednica hrasta kitnjaka i običnog graba (*Quercus-Carpnetum croaticum*, Ht. 1937), s flornim elementima koji indiciraju termofilni mikroklimatski karakter i bazičnu pedološku varijantu.

Pod antropogenim utjecajem nestala je autohtona šuma kitnjaka i graba, no još uvijek se nalazi autohtonih drvenastih vrsta koje pripadaju toj biljnoj zajednici (divlja trešnja, grab, klen, vez, crni jasen, te grmlje svib, lijeska, kurika, bazga, glog, drijen, klokočika, crni trn, kupina, divlja ruža,).

Od autohtone flore nalazi se povijuše bršljan, pavit i bljušt, a od zeljanica mala pavenka, kozlac, blaženak, rosopas, maslačak, šumska ljubica, bijela i crvena mrtva kopriva, crivac, trputac, rdobrada, vlasnjača, krasuljica, ptičje mlijeko, žabnjak, ovsik, čestoslavica, papratka, tratinčica, jaglac, dobričica, bodljikava veprina, angelika, prženica, ivica, potočnica i dr.).

Tijekom vremena, a s ciljem parkovnog oblikovanja povijesnog prostora grada, unošene su različite vrste drveća i grmlja, koje po svojim karakteristikama pripadaju drugom podneblju i biljnim zajednicama.

Ostatak ulaznih vrata u Grad-tvrđavu

Pogled na središte grada s grada -tvrđave

Posebno su osjetljive unesene crnogorične vrste: jela, crni bor, borovac, duglazija, srebrna smreka, tuja i pačempres. Sanacijom parka i šetališta „Stari grad“ valja odabrati vrste drveća i grmlja prema mikrocjelinama, a koje po biološkim i ekološkim svojstvima najbolje odgovaraju vrsti geološke podloge, tla i mikroljefa.

Prema arheološkim nalazima utvrđeno je da je brijeg „Stari grad“, zbog svoga strateškog položaja i prirodnih obilježja, bio nastanjen od doba paleolita, neolita preko rimske civilizacije, starohrvatske države, Turskog carstva i Austro-ugarskog carstva, sve do polovice 18. stoljeća.

Prema nekim povijesnim dokumentima, može se zaključiti da je na brijegu postojala tvrđava-grad u doba hrvatskih kraljeva, narodne dinastije kralja Tomislava (924. godine) i kralja Krešimira (1069. godine).

U gradu-tvrđavi stoluju hrvatski kraljevi iz loze Arpadovića do kraja trinaestog stoljeća. Grad je administrativno i upravno središte županije, ali i cijele Slavonije. U gradu se izdaju povelje i isprave, jer je to doba upisa prava na nekretnine i davanja zemljišta i drugih vrijednosti u zakup.

Vjerodostojan povijesni dokument je pak onaj iz 1227. godine, kada se „*Castrum de Posega*“ spominje u povelji ugarskog kralja Andrije II, koji na nagovor pape Inocenta III daje feud kalačkom nadbiskupu Ugrinu, uz obvezu da je utvrdi i opremi za obranu od bogumila koji su u Bosni zauzimali sve više maha, a širili su krivovjerje i u požeški kraj.

U 14. stoljeću vodi se borba za hrvatsku krunu i prijestolje između Ugra i Anžuvina, kada se hrvatsko plemstvo udružuje u „hrvatsku ligu“ te se opredjeljivanjem jednoj ili drugoj strani

međusobno istrebljuje.

Prije dolaska Turaka u požeški kraj, 1537. godine, grad je u posjedu bosanskih vladara i knezova Iločkih. Do dolaska Turaka grad Požega, čiju jezgru čini utvrđeni grad, samostani i crkve franjevaca, benediktinaca i dominikanaca s vojnim posadama i pripadajućim građanstvom, nose pečat najslavnijeg razdoblja grada i županije. Spominje se kao kraljičin grad „*oppidum reginale*“ i „*urbs nostra reginalis*“.

Po dolasku Turaka u Požegu i formiranjem upravnog područja požeškog sandžakata, grad-tvrđavu sljedećih sto i pedeset godina (do 1689.) zaposjedaju sandžak-begovi, paše, age, dizdari, kapetani i kadije. Poslije 1692. godine, pa do ustrojenja Požeške županije 1745. godine, požeškom tvrđavom i Požegom

upravljaju austrijski carski namjesnici, provizori, komorski službenici i vojni zapovjednici. U gradskoj tvrđi i u vojarni „Pod gradom“ borave regimente carske vojske.

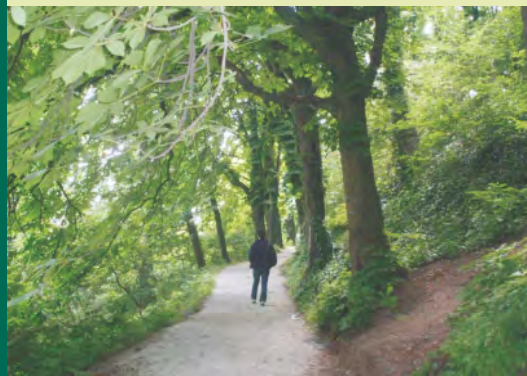
Poslije 1745. godine, a posebno nakon 1765. godine, kada Požega dobiva status slobodnog i kraljevskog grada, požešku tvrđavu

posjeduje carica Marija Terezija kao svoj fiskus (državnu imovinu).

Kada je započeta gradnja crkve svete Terezije 1756. godine carica predaje gradsku tvrđu na upravljanje biskupu Franji Thausyu, koji koristi dio materijala tvrđe i okolnih zidina za gradnju crkve, jer je tvrđava nenastanjena i skupa za održavanje. Konačna razgradnja grada-tvrđave počinje 1794. godine, kada gradski magistrat dopušta rušenje zidina i utvrde uz određenu naknadu za gradnju obiteljskih kuća. Poseban napad na ostatke grada vršen je nakon velikog požara 1842. godine, kada je izgorjelo mnoštvo požeških obiteljskih kuća, građenih od drva i drugih institucija, crkvenih i javnih ustanova. Gradsko poglavarstvo tada propisuje gradnju kuća „od tvrdog materijala“.

Znatniju intervenciju u ambijentu „Stari grad“ poduzima „Društvo za poljepšavanje grada“, osnovano 1894. godine, koje na tom prostoru ima želju urediti park i šetalište. Obavlja se ravnanje gornjeg i donjeg platoa grada, konzerviraju se zaostale zidine, uređuju putovi, staze i odmorišta, postavlja ograda, gradi stubište i zasađuju različite vrste drveća crnogorice i bjelogorice.

Iz toga vremena potječe i danas prepoznatljiva aleja divljeg kestena

na sjevernoj strani i na rubnim dijelovima donjeg platoa. Parku daju 1905. godine naziv „Štrosmajerovo šetalište“. Na sjevernom i južnom ulazu nalazi se i danas ograda i vrata od kovanog željeza koju je izradio požeški obrtnik-kovač Đuro Anić.

Tijekom vremena park-šetalište dobivat će različite sadržaje i namjenu. Prilikom proslave „Tisućnice Hrvatskog kraljevstva“, godine 1925. i krunidbe kralja Tomislava (925.) društvo „Brača Hrvatskog zmaja“ postaviti će na južnom ulazu spomenik (orao u kamenu).

Na donjoj terasi postavljen je glazbeni paviljon, gdje je gradska i vatrogasna glazba godinama muzicirala, a građanstvo plesalo.

Poslije Drugog svjetskog rata park i šetalište nazvali su „Park narodno-oslobodilačke borbe“ Na donjoj terasi podignut je spomenik palim borcima za oslobođenje Požege. Poslije Domovinskog rata spomenik je nestao, a na „Starom gradu“ održavaju se različite manifestacije u sklopu „Požeškog kulturnog ljeta“.

PARK NA RATARNICI

Cjelokupni ozelenjeni prostor s građevinama nalazi se sjeverno od rijeke Orljave i istočno od potoka Veličanke. Reljef je blago nagnut od sjevera k jugu, geološku podlogu čine diluvijalni i postdiluvijalni supstrati, na kojima se pod djelomičnim utjecajem rijeke, antropogenih faktora i klime razvilo podzolasto sivosmeđe, slabo epiglejasto obronačno tlo.

Na toj lokaciji osniva se 1884. godine Poljoprivredna škola (Ratarnica). Paralelno s osnivanjem institucija oplemenjuje se zelenilom prostor uz građevine. Poseban plan i projekt parkovno-perivojnog uređenja provodi se oko Poljoprivredne škole, izgrađene u

historicističkom stilu, te se isti stil primjenjuje u hortikulturnom uređenju njenog okoliša.

Nekada se na cijelom prostoru navedenih institucija i ustanova, zvanom Padež, nalazila autohtona zajednica hrasta lužnjaka i običnog graba (*Carpino betuli-Quercetum roboris*, Ht) u vlasništvu grada. Krajem 19. stoljeća (1875.) Gradsko poglavarstvo prodaje drvo poduzetniku Draganu Turkoviću koji će u narednih desetak godina šumu iskrčiti.

Tijekom Prvog svjetskog rata gradi se vojarna i Kazneni zavod, a 1936. godine Opća županijska bolnica. Ove institucije i ustanove obilježavat će i davati pečat sociološkom obilježju Požege.

Još i danas, poslije niza rekonstrukcija i intervencija parka-vrta Poljoprivredne škole, prepoznatljivo je da su pročelje i zabat zgrade preslikani na tlocrt parka-vrta. Moglo bi se reći da se oblik pročelja, trokutastog timpana i pravokutnog začelja zrcale u površini vrtne arhitekture. Središnja os pristupnog puta školi s otvorenom vizurom presijeca zgradu i nastavlja se u gospodarskom dvorištu iza škole. Pri projektiranju i izvođenju parka-vrta prepoznatljiv je francusko-barokni stil. Izvođači simetričnog parka primjenjuju vrste drveća i grmlja koje im omogućavaju formiranje geometrijskih oblika (primjerice šimšira i mahonije).

Kasnijom dogradnjom gospodarskih zgrada i đaćkog doma te u novije vrijeme „Srednjoškolskog centra“, s Obrtničkom školom, Tehničkom školom i Ekonomskom školom, prostor dobiva nove dimenzije, a hortikulturno uređenje slijedi liniju slobodnog, pejzažnog stila.

Poljoprivredna škola s parkom

Poljoprivredna škola s parkom

Dio parka „Srednjoškolskog centra“

PARK NA ORLJAVI

Park i šetalište na Orpljavi u užem smislu čini zelena površina drveća, grmlja, livada i rijeke Orpljave, u trokutu željezničke pruge, ulice Vadimira Nazora i ulice Stjepana Radića. U šire područje parka i šetališta može se uključiti zona „Rekreacijskog centra“, ozelenjeni okoliš oko upravnih zgrada „Hrvatskih šuma“ s drvoredom lipa u ulici Milke Trmine.

Na inicijativu „Društva za poljepšavanje grada“ park i šetalište su osnovani 1933. godine na prostoru bivšeg „vašarišta“. Projekt za središnji dio parka izradili su požeški građevinari Balog i Fleissig. Po čitavoj dužini prostora uz lijevu obalu Orpljave projektirana je uzdužna staza u smjeru istok-zapad, koja na tri mjesta spaja tri ovalna prostora predviđena za sunčanje, igru, rekreacijske i kulturne manifestacije. Okomito i dijagonalno središnja staza povezana je s prometnicom u ulici Vladimira Nazora

nasipom-stazom na rijeci Orpljavi. Osim autohtonih vrsta drveća i grmlja (grab, breza, hrast, lipa, javor, bukva, brijest, maklen, vrba, jasen, dud, topola, jele, tisa, kalina, jorgovan, suručica, lijeska, bazga i dr.), unesene su i alohtone vrste drveća i grmlja

(crni orah, sofora, platana, smreka obična, crni bor, kineska vrba, gledičija, divlji kesten, bijeli bor, katalpa, borovac, virdinijska borovica, Lavzonov pačempres, negundovac, bagrem, jasen američki, omorika, pajasmin, biserak, lovorvišnja, zlatna kiša...)

Tlo, aluvijalni nanos i njegove karakteristike plodnosti, je povoljni su za uspijevanje i rast širokog spektra drveća, grmlja i zeljanica.

Stroge linije u projektu parka podsjećaju na takozvani francuski parter, stil oblikovanja parkovnih, perivojnih i vrtnih prostora.

U zelenilu parka, na sunčanim livadama i na obalama rijeke Orljave, mnoge ptice nalaze svoje stalno ili privremeno obitavalište. Rijeka Orljava udomljava ihtiofaunu, riblje vrste od kojih su najčešći klen, krkuš, mrena, podust, sunčarka, te pokoji karas, crvenrepka i gavčica.

Za uređenje, zaštitu i unapređenje parka-šetališta skrbi gradsko komunalno poduzeće. Tijekom godine u parku se održavaju različite manifestacije, od kojih je najznačajnija „Fišijada“, uvijek upriličena u sklopu požeškog glazbenog festivala.

U Rekreativnom centru se pak gotovo svakodnevno i tijekom svih godišnjih doba odvijaju sportske aktivnosti, rekreacija i natjecanja.

POUČNA STAZA HAJDEROVAC

Ova je poučna staza izdvojena kao rijedak lokalitet po bogatstvu biljnog i životinjskog svijeta, a nalazi se unutar Nacionalne ekološke mreže pod šifrom Hr2000622. Lokalitet se nalazi neposredno iza rasadnika Hajderovac, u srednjem toku istoimenog potoka.

STABLO ZELENE DUGLAZIJE (PSEUDOTSUGA MENZIESII)

Visoko oko 40 m, staro oko 100 godina, nalazi se u šumi kitnjaka iznad predjela Kuzma, južno od sela Brestovca. Ovo područje zanimljivo je i s obzirom na daleku prošlost jer su tu ostaci starih gradina. U neposrednoj blizini obavljaju se arheološka istraživanja crkve Kuzme i Damjana iz 12. stoljeća. Nedaleko su i ruševine starog Dolačkog grada. Unutar ovog područja nalaze se šumske sastojine zelene duglazije, ariša, stare lipe, graba, hrasta kitnjaka, bagrema i sladunjavog javora te međusobno ukomponiranim površinama čistina različitih namjena. Navedeno područje ima ukupnu površinu 5,16 ha te ima dodatnu vrijednost kao područje predviđeno za odmor i rekreaciju.

PARK U BIŠKUPCIMA

Sačuvan je samo fragmentarno. Perivoj i dvorac su osnovali i ukrasili nekadašnji vlasnici gospoštije Stražeman. Već 1803.god. tu se nalazio otmjeni vlaste linski dvorac obitelji Janković okruženi perivojima. Danas je sačuvano svega

dvadesetak starih prekrasnih stabala egzotičnog drveća od kojih je vrijedno spomenuti američki borovac (*Pinus strobus*), slikovito razgranato stablo žalosni jasen (*Fraxinus excelsior* var. *pendula*), žalosna jela (*Picea abies* var. *viminialis*), javor mliječ (*Acer pseudo-platanus*), povijuša (*Campsis radicans*), bukva (*Fagus sylvatica*), gledičija (*Gleditsia triacanthos*), gimnoklad (*Gymnocladus dioica*), paulovnja (*Paulownia tomentosa*) te vrijedne penjačice i nekoliko hrastova i lipa. Površina parka danas zauzima samo dio parcele koja je imala ukupnu površinu 1,77 ha.

PERIVOJ BORIK KOD KUZMICE

Perivoj Borik kod Kuzmice ima danas uglavnom slabo kvalitetna stabla običnog bora. Njegova ukupna površina iznosi 1,47 ha. Prostor je ugodan za odmor i rekreaciju, a ima posebno značajno mjesto ima u pejzažu.

LITERATURA:

- Andrić, J., 1969: Slavonske narodne pjesme Požeške doline, Matica Hrvatska Odbor Sl. Požega (Matko Peić, str. 152).
- Badanjak, M., 1977: El. energija u Slav.Požegi, Požega 1227 1977, monografija, str. 365 368, Slavonska Požega
- Bender Maringer, M., 2007: Memoria, Nalazi iz kripe Katedrale sv. Terezije Avilske u Požegi, Ministarstvo kulture R. Hrvatske
- Bijelić, M., 1981: Požeški narodnooslobodilački odred, Historijski institut Slavonije i Baranje, Sl.Brod
- Bojanić, B, Obad Šćitaroci, 1998: Dvorci i perivoji u Slavoniji - od Zagreba do Iloka, Naklada Šćitaroci, Zagreb
- Bojanić, M. i K. Čajka, 1999: Orljava, vlastita naklada, tisak „Tiskara“, Požega
- Bösendorfer, J., 1950: Agrarni odnosi u Slavoniji, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- Buturac, J. 1942: Požeški isusovci i kutjevačko vlastelinstvo (1698.-1773.), Otisak iz „Hrvatske prošlosti“ sv. 2-3, Zagreb, 1942
- Buturac, J. 1969: Zdenko Turković, Sedam stoljeća dobra Kutjevo, Zagreb 1969., Požeški zbornik III, Slavonska Požega 1970
- Buturac, J., 1966: Naseljavanje grada Požege 1691 1900, Požeški zbornik II
- Buturac, J., 1967: Stanovništvo Požege i okolice 1700. 1950., Zagreb 1967
- Buturac, J., 1974: O naseljavanu požeške okolice, Požeški zbornik IV, (str. 69-819, Sl. Požega
- Buturac, J., 1995: Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536., Biblioteka Posegana, I knjiga, jastrebarsko, Naklada „Slap“
- Buturac, J., 2004: Stanovništvo Požege i okolice (1700.-1950.), „Naklada Slap“ Jastrebarsko
- Cestar, D., V. Hren, J. Martinović, Z. Pelcer, Z. Kovačević, 1979: Tipološke značajke šuma Slavenskog gorja , Radovi broj 39, pedološka karta Požeške gore i Dilj-gore preslikana je iz Radova Šumarskog instituta Jastrebarsko.
- Cvekan, P., Roginić, M., 1982: Velika, Dijacezanski muzej Velika
- Čanadija, S., 1977: Životinjski svijet Požeške kotline i okolnog područja, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 66-71).
- Heli, R., 1994: Zapisi iz požeškog kraja, Hrvatsko planinarsko društvo „Sokolovac“ Požega
- Henze-Zimmermann, 1966: Pernati prijatelji u vrtu i šumi, Mladost, Zagreb
- Hirtz, M., 1956: Rječnik narodnih zooloških naziva, knjiga treća Ribe (Pisces), JUZU, Zagreb
- Horvat, Z., Mirmik I., Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 121-157).
- Ilijanić, Lj., 1977: O biljnom pokrovu Požeške kotline, Požega 1227-1977, Sl. Požega, 1977, (str. 48-65).
- Jakovina, I., 2005: Fino i naopako šijačijom, Grad. knjižnica i čitaonica Požega, Bibliot. Baština, knj.4
- Jovanović, B., 1971: Dendrologija s osnovama fitocenologije, Naučna knjiga, Beograd
- Jurčić, S., 19 : Povijest elektrifikacije u Požeškoj kotlini
- Jurković, I., 1977: Razvoj i djelovanje pošte, telegrafa i telefone u Slavonskoj Požegi od 1945. godine do danas , Požega 1227 1977, monografija, str. 390 392, Slavonska Požega
- Karaman I., 1997: Požega u srcu Slavonije, „Naklada Slap“, Jastrebarsko
- Kaučić, M., 2005: Nad panonskim izmaglicama, Matica Hrvatska Ogranak Požega
- Kempf, J., 1910: Požega, monografija.
- Kempf, J., 1996: Moja požeška sjećanja“, Matica hrvatska, Ogranak Požega
- Klaić, V., 1878: Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb 1878., str. 297
- Kliček, D., 2009 : Monografija grada Lipika "I tvoj i moj Lipik", Lipik
- Kolić Klikić, V., 2007: Ženske narodne nošnje Zapadne Slavonije
- Kovačević, J., 1971: Poljoprivredna fitocenologija, Nakladni zavod Znanje, Zagreb
- Kovačević, J., 1974: Biljni pokrov Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 175-180), Sl. Požega
- Kovačević, P., 1974: Tla Požeške kotline i slavonskog gorja, Požega 1227 1977, monografija
- Kovačević, P., 1974: Tla Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 155-160), Slavonska Požega
- Kovačević, P., 1977: Tla Požeške kotline i slavonskog gorja, Požega 1227-1977, Sl. Požega, 1977, (str. 29-37).
- Krnjeta, D., 2008: Životinje hrvatske PTICE, vodič za promatranje i prepoznavanje vrsta , Ekološki glasnik d.o.o. Donja Lomnica
- Krpan, T., 1995: Čudesna dolina, Poorlavljam kroz prostor i vrijeme u riječi i slici, „Privlačica“, Vinkovci, 1995
- Krpan, T., 1995: Čudesna dolina, SN „Privlačica“, Vinkovci.
- Krpan, V., 2008: Povijest lipika i Lječilišta Perivoj kroz povijest, priredeno za potrebe Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije
- Lechner, Z., 1977: Tekst. rukotvorine, Požega 1227-1977, monogr., str. 301-308, Sl. Požega
- Ljubljanović, S., 1977: Radnički pokret i narodnooslobodilački rat u Požeškoj kotlini, Požega 1227 1977, monografija, str. 234 262, Slavonska Požega
- Ljubljanović, S., 1984: Vinogradarstvo u Požeškoj županiji u XIII i XIV stoljeću, Pož. zbornik V, Centar za kulturu i obrazovanje, Sl. Požega, (str 57-61, Požeško-Pleter. vinogorje)
- Martinović, J., 1997: Tloznanstvo u zaštiti okoliša, Lijepa naša, Zagreb.
- Matešić, J., 1977: Govori požeškog kraja, Požega 1227 1977, monografija, str. 279 289, Slavonska Požega
- Mažuran, I., 1988: Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine, Osijek 1988
- Močanin, N., 1997. Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.), „Naklada Slap“ Jastrebarsko.
- Obad-Šćitaroci, M., 1992: Hrvatska parkovna baština-zaštita i obnova, Škol. knjiga, Zagreb
- Jastrebarsko
- amić, J., Krkalo E., 1996: Geološka zbirka Franjevačkog samostana u Požegi i Kajo Agjić, Zlatna Dolina, Godišnjak Požeštine, godina II, „Naklada Slap“, Jastrebarsko
- Pamić, J., Radonić G., Pavić G., 2003: Geološki vodič kroz Park prirode Papuk, Velika, 2003
- Pavičić, S., 1953: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, JAZU Zagreb
- Pavičić, S., 1953: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, JAZU Zagreb
- Pavličević, D., 1961: Na vratima Požeške doline, Matica Hrvatska Pododbor Sl. Požega
- Pavličević, D., 2000: Povijest Hrvatske, Naklade P.I.P. Pavičić, Zagreb
- Pavličević, D., 2009: Grad Peternica 1270-2010., Grad Pleternica, 2009
- Peić, M., 1967: Skitnje, Matica Hrvatska Zagreb
- Peić, M., 1982: Izabrana djela, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb
- Peić, M., 1995: Požega, Poglavarstvo grada Požege
- Petković, A., 1968: Slavonska Požrga, Turistički vodič, Matica Hrvatska-Ogranak Požega
- Petrak, Lj., 1979: Pleternica vjekovima, HKD sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Pleternica
- Petrić, P., Tomašević, M., 2003: Biljne vrste uzročnice peludnih alergija, Spin valis d. d., Požega
- Petrović, H., 2007: Zbirka arheoloških artefakata iz neolita s nalazišta Trenkovo (privatno Poje, M., Rukavina D., Malez M., 1977: Naseljavanje Požeške kotline u paleolitiku, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 76-83).
- Potočanac, J., 1984: Problemi stagnacije u proizvodnji pšenice i rezultati mikro ispitivanja novih sorti, Požeški zbornik V
- Potrebita, F., 1982: Povijest vinogradarstva i podrumarstva u Požeškoj kotlini, Kutjevo, 1982
- Potrebita, F., 1994: Tri stoljeća požeške gimnazije, Biblioteka Posegana, II knjiga, Jastrebarsko, Naklada „Slap“
- Potrebita, F., 1996: Požega- crkva svete Terezije Avilske, Poglavarstvo grada Požege, 1996
- Potrebita, F., 2004: Kulturna baština Požege i Požeštine. Naklada „Spin valis“ Požega
- Požeški leksikon (a ž), Slavonska Požega 1977
- Požeški leksikon a * ž, 1977: Skupština općine Slavonska Požega, 1977
- Rauš, Đ., 1987: Šumarska fitocenologija, Sveučilišna naklada Liber Zagreb
- Rauš, Đ., 1977: Parkovi i drvoredi Požeške kotline, Požega 1227 1977, monografija, str. 432 437, Sl. Požega
- Rauš, Đ., 1977: Stari parkovi u Slavoniji i Baranji, Hortikultura Split 1977
- Ridanović, J., 1977: Geografski položaj Slavonske Požege i Požeške kotline u Hrvatskoj i Jugoslaviji, Požega 1927-1977, Slavonska Požega 1977 (str.1-15).
- Rucner, R., 1977: Ptice požeškog kraja, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, , Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 72-75).

Sijerković, M. 2006: Klima s okusom vina, Pan press, Požega
 Sijerković, M., 2001: Pučko vremenoslavlje. Pučko otvoreno učilište Zagreb, Zagreb, 2007
 Sokač Štimac, D. 1977: Noviji arheološki nalazi u Požeškoj kotlini, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 95-98).
 Stanković, Đ.J., 1981: Lovstvo Požeške kotline, Savez lovačkih društava općine Sl. Požega
 Šćitaroci, M.O., 1993: Modaliteti zaštite i obnove lječilišnog perivoja u Lipiku, *Prostor* Vol.I, No. 2-4, str. 213-222., Zagreb
 Šćitaroci, M. i B.Šćitaroci, 1998: Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka, Šćitaroci, Zagreb
 Šćitaroci, O. M., 1992: Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova, Školska knjiga, Zagreb
 Šilić, Č., 1973: Atlas drveća i grmlja, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
 Šilić, Č., 1990: Ukrasno drveće i grmlje, IP „Svjetlost“, Sarajevo.
 Takšić, A., 1974.: Pregled geologije Slav. gorja, Pož. zbornik IV, (str. 161-174), Sl. Požega
 Takšić, A., 1977: Geologija Slavanskog gorja i Požeške kotline, Požega 1227-1977, Sl. Požega, 1977, (str. 16-28).
 Tomašević, M., 1998: Biljni pokrov sjevernih obronaka Požeške gore-korovna i ruderalna vegetacija, Zlatna Dolina, Godišnjak Požeštine, godina IV, „Naklada Slap“, Jastrebarsko
 Tomašević, M., 1998: Prilog flori Pož. kotline i okolnog gorja, *Acta Bot. Croat.* 55/56, 119-131
 Tomašević, M., 2003: Atlas otrovnog bilja slavonskoga gorja, Spin valis d. d., Požega
 Topić, J., Vukelić J., 2009: Priručnik za određivanje kopnenih staništa u Hrvatskoj prema Direktivi o staništima EU, Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb
 Turković, M., 1906: Vlastelinstvo Kutjevo, monografija
 Turković, M., 1935: Opatija B. Dj. Marije de Gotho, Tisak nadbiskupske tiskare u Zagrebu
 Turković, M., 1935: Prošlost opatije B. Dj. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kutteva 1232.-1773., Primorski štamparski zavod-Sušak
 Turković, M., 1936: Povijest opatija reda cistercita (Ordinis cisterciensis) u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, Sušak 1936
 Turković, Z., 1969: Sedam stoljeća dobra Kutjevo, *Agronomski glasnik*, Zagreb 1969.
 Vejevoda, V., Štimac J., 1977: Arheološki podaci Požeške kotline, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 84-94).
 Vidaković, M., 1993: Četinjače, morfologija i varijabilnost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
 Vukelić J., i dr., 2008: "Šumska staništa i šumske zajednice u Hrvatskoj", Državni zavod za zaštitu prirode, Zagreb
 Vukelić, J., Topić, J., 2009 : Priručnik za određivanje kopnenih staništa u Hrvatskoj prema Direktivi o staništima EU, Zagreb
 Vukov, J., 1974: Podneblje Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 181-196), Sl. Požega
 Wittenberg, T., 1996: Groblja Požeške kotline, Bolta d.o.o., Požega
 Wittenberg, T., 1999: Puvarija, Bolta, Požega.
 Wittenberg, T., 2002: Sesvetački kraj u srcu Poljadije, Bolta, Požega
 Zelić, J. 1988: Pitanje autohtonosti i dalji uzgoj pitomog kestena (*Castanea sativa* Mill.) u Požeškom gorju, *Šumarski list* CXXII, 11-12; Zagreb, str. 525-536
 Zelić, J. 2000: Hrast slatun (*Quercus frainetto* Ten), još jedna specifičnost Požeštine, Zlatna dolina, vol. 6, br. 1. str. 69-79, „Naklada Slap“, Jastrebarsko
 Zelić, J. 2001: Uloga dudovog svilca (*Bombix mori*) i bijelog dudu (*Morus alba*) u svilogstvu i svilarstvu, *Šumarski list* 7-8, Zagreb
 Zelić, J. 2003: Atlas drveća i grmlja Dilj-gore, Hrvatske šume Zagreb, Uprava šuma Podružnica Požega (interno), Požega 2003.
 Zelić, J. 2006: Pedeset godina Hrvatskog šumarskog društva Ogranak Požega (1956-2006), Pedeset godina Šumskog gospodarstva Slavonska Požega (Uprava šuma Podružnica Požega, 1957-2007, interna publikacija UŠP Požega, 2006
 Zelić, J. 2008: Sovsko jezero gorsko oko, Hrvatske šume Podr. Požega (interna publikacija
 Zelić, J. 2008: Trenkovo po Trenku, Mitrova po Mitru, Nakladnik „Bolta“ Požega
 Zelić, J., 2008: Požega i Požeština okom šumara, *Gaudeamus* Požega
 Zelić, J., 2010: Dolina Orljavice s podgorjem Psunja i Požeške gore, priređeno za potrebe Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije
 Zelić, J., 2010: Dolina potoka Pačice, priređeno za potrebe Javne ustanove za upravljanje zaštićenim

područjem Požeško-slavonske županije
 Zelić, J., I. Samardić, 1996: Parkovi i šetališta požeške gradske jezgre, Zlatna dolina, Vol. 2 (1966), Br.2, str 89-118, Požega
 Zelić, J., I. Samardić, 1997: Park i šetalište na Orljavi, Zlatna dolina, broj 3, str. 113-129
 Zelić, J., I. Samardić, 1998: Parkovi i zelenilo nekih institucija i ustanova, Zlatna dolina, vol. 4 (1998), br. 1. str. 89-118
 Zelić, J., T. Crnjac, 2009: Park u Kutjevu zaštićeni spomenik parkovne arhitekture (perivoj, crkva, dvorac), Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slav. županije
 Zelić, J., 1998: Kamengrad u kamenskom kraju, Zlatna dolina, Vol. 4, Požega

Dokumenti i publikacije

Direktiva o staništima
 Državni arhiv u Osijeku, 2001: Sandžak Požega 1579.godine
 Državni arhiv u Požegi: Građa za povijest Požege
 Državni arhiv u Požegi: Građa za povijest Trenkova
 Fotografije iz fundusa autora, dio s Interneta (sisavci, ptice, ribe, vodozemci, običaji
 Gradska knjižnica i čitaonica: Publikacije o Požegi, Vodiči, prospekti
 Gradski muzej Požega: Predmeti, slike, dokumenti, građa iz povijesti Trenkova
 Gradski muzej Požega: Predmeti, slike, razglednice, dokumenti, građa na web-stranici
 Konzervatorski odjel Požega: Katalozi
 Kutjevo, Kompleks nekadašnjeg isusovačkog samostana, Institut za povijest znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1988
 Mjere zaštite prirode za lovno-gospodarske osnove za zajednička lovišta „Sokolovac“ i „Šijak“, Požega
 Mjere zaštite prirode za lovno-gospodarske osnove za zajednička lovišta br. XI/114 „Buk“, XI/119 „Bučje“ i XI/120 „Pleternica“
 Naše župe Požeškog kraja; Povremene publikacije Crkvenog dekanata Požeškog
 Natura 2000 prijedlog područja za Požeško-slavonsku županiju
 Osnove gospodarenja za Gospodarske jedinice „Poljadijske šume“ (1999-2008), „Požeška gora“ (2003-2012) i „Sjeverni Dilj pleternički“ (2002-2011, Odjel za uređ. šuma UŠP Požega
 Požega 1227 1977 : Skupština općine Slavonska Požega, 1977
 Požeški leksikon a * ž, 1977: Skupština općine Slavonska Požega, 1977
 Požeški zbornik I V (od 1961. do 1984.), Matica hrvatska, Pododbor Slavonska Požega
 Pravilnik o vrstama stanišnih tipova, karti staništa, ugroženim i rijetkim stanišnim tipovima te o mjerama za očuvanje stanišnih tipova (N.N. 7/06),
 Prirodoslovna baština Slavonske Požege, 1977, Zbornik radova znanstvenog simpozija povodom 750 godina grada Požege
 Prostorni plan Požeško-Slavonske županije, Požega 2002. godine
 Prostorni plan uređenja grada Požege, 2005.godine
 Prostorni plan uređenja grad. Lipika i Pakraca, Zavod za prostorno uređenje Požeško-slav. žup.
 Referat podnesen na svečanoj sjednici skupštine Mjesne zajednice i DPO Kutjevo povodom 750-godišnjice postojanja Kutjeva, (str. 1-19), 1982. godine
 Referat povodom organizacije izložbe: Povijest pastuharne i škole lakih jahača u Kutjevu, 1994
 Referat prilikom proslave 770. obljetnice prvog spomena imena Kutjevo, Općina Kutjevo, 2002
 Revizija redovne osnove gospodarenja za G.J. „Poljadijske šume“ izrađena je u Odjelu za uređivanje šuma u Požegi pod vodstvom šefa Odjela mr.sc. Željka Najvirta, dipl.inž šum
 Sovsko jezero „gorsko oko“, priredio za potrebe Javne ustanove za gospodarenje zaštićenim područjem Juraj Zelić, Požega, 2008
 Sto godina Poljoprivredne škole u Slavonskoj Požegi 1885-1985, Slavonska Požega, 1985
 Šume u Hrvatskoj, Šumarski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Hrvatske šume, 1992. godine
 Utjecaj PPK Kutjevo na održavanje i razvoj mjesta i okolice Kutjeva, prigodni referat
 Vodoprivredna osnova sliva rijeke Orljave, JVP „Hrvatska vodoprivreda“, Zagreb 1991
 Zahtjev o potrebi proglašenja Kutjeva gradom, Općina Kutjevo, 2006

Zahvaljujemo za financijsku pomoć
donacijama ili sponzorstvom:

Požeško - slavonska županija, Požega
 T.Z. Požeško-slavonske županije, Požega
 T.Z. Grada Kutjeva, Kutjevo
 T.Z. Grada Pakraca, Pakrac
 T.Z. Grada Lipika, Lipik
 T.Z. Općine Velika, Velika
 Grad Požega
 Grad Pleternica, Pleternica
 Općina Čaglin, Čaglin
 Općina Jakšić, Jakšić
 Općina Kaptol, Kaptol
 Općina Brestovac, Brestovac
 Nexe grupa d.d.
 Zavod za javno zdravstvo Požeško-slavonske županije, Požega
 Hrvatsko šumarsko društvo-podružnica Požega, Požega
 Kutjevo d.d., Kutjevo
 Hrvatski duhani d.d. - Virovitica
 Tekija d.o.o. - Požega
 Sunce osiguranje d.d. - Zagreb
 Croatia osiguranje d.d.- Filijala Požega
 Slatinska banka d.d.
 Zagrebačka banka d.d., poslovnica Požega
 Privredna banka Zagreb d.d., poslovnica Požega
 Raiffeisenbank Austria d.d., poslovnica Požega
 Podravska banka d.d., poslovnica Požega
 HypoAlpe-Adria Bank d.d., poslovnica Požega
 Erste & Steiermärkische Bank d.d., poslovnica Požega
 Kutjevački vinari, udruga vinara i vinogradara, Kutjevo
 Udruga vinara i vinogradara «Zdenko Turković», Kutjevo
 Presoflex gradnja d.o.o., Požega
 Poliklinika Intermed, Požega
 Vinarstvo i vinogradarstvo Krauthaker
 APP d.d. Požega, Požega
 Alles d.d., Požega
 Planinarsko društvo „Vidim“, Kutjevo
 OPG Vjenceslav Hruška, Bjeliševac
 Metalijatrans d.o.o.
 Spin Vallis d.d.
 Hrvatske vode d.d., Zagreb
 Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, Zagreb